

ΖΗΣΙΜΟΣ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ

## Ίογενής πνευμονία

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ Ζ.Λ. ΣΤΟ ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ

ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ  
ΣΟΦΙΑ ΜΠΟΡΑ  
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ  
ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ



ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2016

ΣΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ

«Τὸ ἄλογο». Ξυλογραφία τοῦ Γιάννη Κεφαλληνοῦ.



**ISBN 978-960-250-677-6**

Ίογενής πνευμονία

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ  
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

*Πρόεδρος* ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ-ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ,  
*Άντιπρόεδρος* ΕΛΙΣΑΒΕΤ Α. ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Γενικός Γραμματέας*  
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΚΥΡΤΑΤΑΣ, *Ταμίας* ΣΑΒΒΑΣ ΚΟΝΤΑΡΑΤΟΣ, *Μέλη*  
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΟΚΚΙΝΙΔΗΣ, ΛΟΥΚΑΣ ΠΑΠΑΔΗΜΟΣ,  
ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ, ΑΝΤΩΝΗΣ ΡΕΓΚΑΚΟΣ

*Διευθνής τού Ίδρύματος* ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

*Υπεύθυνη έκδοσεων* ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΖΗΣΙΜΟΣ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΣ

Ίογενής πνευμονία

ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΟΥ Ζ.Λ. ΣΤΟ ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ

ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ  
ΣΟΦΙΑ ΜΠΟΡΑ  
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ  
ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ



Ἐντὶ εὐχῶν

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2016





## Ἰογενῆς πνευμονία...

Μπορεῖ νὰ τοῦ ἄρесе τοῦ Τσέωφ, τοῦ ποιητῆ γιατροῦ,  
ὁ τίτλος αὐτός.

Ὁ ἄνθρωπος καλυμποῦσε κάθε μέρα στίς δυὸ μεγάλες ἀμμουδιές τοῦ νησιοῦ, τὴ μιὰ πλατιά καὶ τὴν ἄλλη μακριά, ἀτέλειωτη. Οἱ ἀμμουδιές αὐτές χωρίζονταν ἀπὸ λιγοστά μεγάλα βράχια καὶ κατὰ τὴ μεριά τῆς πλατιᾶς ἀμμουδιᾶς σχηματιζόταν γκρεμὸς πὺν κατάληγε, ὕστερα ἀπὸ μερικὰ χιλιόμετρα, πέρα μακριὰ σὲ κάτι ἀνώνυμα νησόπουλα σπαρμένα κατὰ τὸ γαρμπή. Ἐκεῖ πὺν τέλειωνε ἡ πλατιά ἀμμουδιὰ ἀνηφόριζε μιὰ μικρὴ πλαγιὰ καὶ τὸ μέρος ἦταν γεμάτο ἀπὸ πεῦκα, σκοῖνα, συκιές, πικροδάφνες, λυγαριές, δεντρολίβανα. Ὁ ἥλιος τὸ χτυποῦσε τὸ καλοκαίρι ἀπὸ τὸ πρῶν ὡσότου βασιλέψει.

Ὁ ἄνθρωπος πῆγαινε καμιὰ φορὰ καὶ σὲ ἓνα ἄλλο μέρος, ἀλλὰ αὐτὸ γινόταν τὸ περισσότερο ἂν τύχαινε νὰ βρεθεῖ στὸ νησι νωρὶς τὴν ἀνοιξὴ ἢ ἀργὰ τὸ φθινόπωρο, ὅταν ἀποτραβιόταν ὁ κόσμος. Τὸ χωριὸ στὸ μέρος ἐκεῖνο ἄπεχε κανένα τέταρτο μὲ τὰ πόδια καὶ δὲ φαινόταν ἀπὸ τὸ γιαλό. Ἄν κατέβαινε κανένας ἐκεῖ πὺν τέλειωναν οἱ σκοτεινοὶ ἐλαιῶνες, βρισκόταν στὸ φρύδι ἑνὸς γκρεμοῦ πὺν κατηφόριζε κατὰ τὴ θάλασσα. Τὸ μέρος ἦταν βραχότοπος. Τὸ μικρὸ μονοπάτι χαλοῦσε τὸ χειμῶνα μὲ τίς μεγάλες βροχές πὺν κατέβαζαν λασπόχωμα ἢ πηλὸ καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τὸ ἀνοίγαν καὶ πάλι κάθε καλοκαίρι, σὲ ὀρισμένες μεριές, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ κατεβοῦν στὸ γιαλό. Δεξιά κατέβαινες στὸ γιαλό, ἀριστερὰ προχωροῦσες σὲ ἓνα μικρὸ μπιστάνι μὲ ζαρζαβάτια, κολοκύθια, ντομάτες, φασολάκια, φυτεμένο σὲ πεζούλια τοῦ γκρεμοῦ κλειστὰ ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ πελάγου μὲ καλαμιές, ὅπου ἀναδάκρυζε λιγοστὸ νερὸ ἀπὸ τὰ πολυτρίχια τοῦ βράχου.

Ἄθανάτα ἀγκαθερά βίγλιζαν ἀπὸ παντοῦ ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ. Νωρὶς τὴν ἀνοιξὴ ἂν τύχαινε νὰ δοκιμάσεις τὸ μονοπάτι γιὰ νὰ πᾶς στὸ γιालό, ὅταν ἀκόμα δὲν τὸ εἶχε πατήσει ποδάρι ἀνθρώπου, βρισκόσουν μπροστὰ σὲ ἕνα καταπλακωμένο ἀπὸ χῶματα γλιστερὸ πέρασμα θαμμένο μέσα σὲ μυριάδες ἀγριοχόρταρα καὶ ἀγριολούλουδα, ὅπου ἔπρεπε νὰ μετρᾶς τὸ κάθε βῆμα σου ἢ τὸ πάτημά σου μὲ μεγάλη δυσκολία καὶ κίνδυνο. Σὲ ὀρισμένα μέρη ἀπόμεινε ἔξω ἀπὸ τὰ θάμνα καὶ τὰ χορτάρια μοναχὰ τὸ κεφάλι σου καὶ προχωροῦσες σὲ ἕνα τόπο μαγεμένο ἀνάμεσα στοὺς ἀγριόδουσοις καὶ στὰ πρῶτα χελιδόνια. Τὸ τί γινόταν ὥσπου νὰ κατηγορήσεις χαμηλὰ ἦταν ἄλλο πράγμα. Ὁ γκρεμὸς ὀλόκληρος ἔμοιαζε μὲ ἕνα ἄδυτο ποῦ ὁ ἀνθρώπος τὸ καταπατοῦσε καὶ τὸ παραβίαζε μὲ τὴν παρουσία του καὶ τὰ πάντα ἐκεῖ γύρω, ἀπὸ τὰ θάμνα καὶ τὰ ἀψηλὰ χορτάρια ἴσαμε τὰ μυριόχρωμα ζουζούνια καὶ τὰ ἔντομα ἢ τὰ πουλιά ποῦ πηγαινοέρχονταν ἀσταμάτητα, λὲς καὶ τὰ διαπερνοῦσε μιὰ ἀνατριχίλα πῶς κάποιος τὰ εἶδε σὲ ὥρα ποῦ δὲν ἔπρεπε, πῶς κάποιος τὰ αἰφνιδίασε (ὅπως ἕνα ἀπάρθενο κοράσι) ἀπάνω στὸ ξεγύμνωμά τους. Τὸ μονοπάτι μεγάλωνε κατηγορίζοντας καὶ προχωροῦσε κανένας σχεδὸν ἐλεύθερος πιά ὡς κάτω στὰ τελευταῖα βράχια τῆς ἀκρογιαλιάς. Ἐκεῖ ξαφνικά, χωρὶς νὰ τὸ περιμένεις, ἀθέατη ἀπὸ παντοῦ, παράμερη, καὶ ἀνέλπιδη λίγα βήματα πρωτύτερα κρυβόταν στὰ δεξιά σου, καθὼς στεκόσουν γυρισμένος κατὰ τὸ πέλαγο, μιὰ μικρὴ ἀχιβάδα ἀμμουδερή, ὅπως στὰ ἀρχαῖα θέατρα ὅμως, μιὰ σταλιά, κυκλωμένη ὀλόγυρα ἀπὸ ἕνα κίλωμα τοῦ γκρεμοῦ στὸ μέρος αὐτὸ καὶ ἀπὸ βράχια ἀψηλὰ ποῦ οἱ μύτες τους προχωροῦσαν μέσα στὴ θάλασσα ὅπως τὰ μπασοῦνια τῶν καραβιῶν. Ἐκεῖ σταματοῦσε τὸ κατέβασμα. Τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ περιγράψει τὴν ἄμμο αὐτῆ, τὸ κάθε σπυρὶ τῆς. Ἐπρεπε νὰ τὴν εἶχες πατήσει καὶ νὰ σοῦ εἶχε δοθεῖ ἢ χάρη, νωρὶς τὴν ἀνοιξὴ ἢ ἄργα τὸ φθινόπωρο σὰν ἀποτραβιέται ὁ κόσμος, νὰ λουστεῖς στὸ γεράνιο νερὸ τὸ ἄ-

χάραχτο πού τήν κατοικεῖ καί πού τή μουσκεύει νύχτα μέρα, γιά νά καταλάβεις ἄκοπα τò μέτρο μιᾶς τέτοιας δωρεᾶς. Διαφορετικά ματαιοπονοῦμε τώρα, καί ἐσὺ πού ἀναγνώνεις καί ἐγὼ πού τὰ γράφω αὐτά.

Ἡ ἄμμο ἀπλωνόταν βαθιά μέσα στή θάλασσα καί ἡ τοποθεσία συμπληρωνόταν ἀπὸ τὴ δεξιά μεριά μὲ μιὰ ξέρα καί μὲ μιὰ λαξεμένη στὸ βρόχο διπλὴ σπηλιά — σπέος γλαφυρόν.<sup>1</sup> Ἐκεῖνο ἀκόμα πού σέ ἔκανε νά μὴν μπορεῖς νά ξεκολλήσεις τὰ μάτια σου ἀπὸ τὴ μικρὴ ἀχιβάδα τῆς ἀμμουδιάς ἦταν οἱ ἀκατανίκητες ἀναλογίες τῆς, τὸ ἀποθησαυρισμένο φῶς τῆς, καί ἡ ἀντίθεση πού παρουσίαζε μὲ τὸ σκουρογάλαζο μεγάλο βουνὸ τοῦ νησιοῦ, πού ἀπλωνε στὸ μέρος ἐκεῖνο ἀπὸ ἀψηλά τὸν ὄγκο του καί τὸν ἴσκιο του ὡς πέρα στίς ἄκρες τοῦ ὀρίζοντα, καί πού οἱ ντόπιοι τὸ ὀνόμαζαν μὲ τὴν κυριολεξία του, Μεγάλο Βουνό. Ἐάν ὑποθέσομε πῶς ζητοῦσε κανένας ἐδῶ νά κάνει τὴ συμβατικὴ μεταφορὰ καί νά περάσει μὲ τὴ βοήθειά τῆς ἀπὸ τὴ φύση στὴν τέχνη καί ἀπὸ τὴν τέχνη πίσω στὴ φύση, ἓνας μοναχὰ στίχος θὰ μπορούσε νά συνοψίσει τὴν ἀντιστοιχία τῶν δύο κόσμων, τοῦ κόσμου τῆς φύσης καί τοῦ κόσμου τῆς τέχνης στὸ σημεῖο αὐτό, ὁ μαγικὸς στίχος τοῦ Gérard de Nerval — πού οἱ πατριῶτες του τὸν ὀνομάζουν *le fol délicieux*<sup>2</sup> (στάθηκε ἀληθινὰ τέτοιος):

*J'ai rêvé dans la grotte où nage la sirène...*<sup>3</sup>

Τὸ μέρος ἐδῶ ἀνακαλοῦσε ἐξωτερικὰ τὸ στίχο καί ὁ στίχος ἀνακαλοῦσε ἐσωτερικὰ τὸ μέρος μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ προσέγγιση σὲ μιὰ περιοχὴ ὅπου δὲν πρέπει νά περιμένομε

1. Ὁμηρος, ε 194

2. Τὸν ὀνόμασε ἔτσι ὁ Μωρίς Μπαρρές, βλ. Maurice Barrès, «Discours de réception à l'Académie française» (17.1.1907), *L'Œuvre de Maurice Barrès*, ἐπιμ. Philippe Barrès, τ. 4, Παρίσι 1965, σ. 559.

3. Gérard de Nerval, «El Desdichado».

ταύπιση ποτέ. Ἐκεῖ πήγαινε καμιά φορά νωρίς τὴν ἀνοιξη καὶ τὸ φθινόπωρο ἀργά.

Ὁ ἄνθρωπος κολυμποῦσε στὶς δυὸ μεγάλες ἀμμουδιές, τὴν πλατιά καὶ τὴν ἄλλη τὴ μακριά, τὴν ἀτέλειωτη. Τὰ πράματά του τὰ ἄφηνε πάντα στὴν πλατιά ἀμμουδιά καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινοῦσε εἴτε γιὰ νὰ φτάσει κολυμπώντας σὲ κάτι μισοκρυμμένα βράχια ὅπου liaζόταν μὲ τὶς ὥρες ἢ μπαινόβγαινε στὸ νερὸ κάθε τόσο γιὰ νὰ δροσίζεται ἀπὸ τὸ κάμα εἴτε γιὰ νὰ περάσει ἀντίθετα στὴ μακριά ἀμμουδιά καὶ νὰ τὴν περπατήσει ὡς τὸ τέλος της. Τὸ νερὸ στὰ μέρη ἐκεῖνα ἦταν ἓνα νερὸ κάτασπρο ποῦ ἀσημόπαιζε στὸ φῶς καὶ ὅπου κολυμπώντας ἔβλεπες κάτω στὸν πάτο τὸν ἴσκιό σου νὰ σαλεύει στὴν ἄμμο τὴ μαργαριταρένια, ποῦ ἀπλωνόταν καλοστρωμένη, σκαλοπάτια σκαλοπάτια, καὶ γεμάτη μεριές μεριές ἀπὸ τρύπες, ἄλλες μικρές, ἄλλες μεγαλύτερες, χίλιω λογιῶ, ποῦ ὄδηγοῦσαν ποιὸς ξέρει σὲ ποιὸς κατοικίες ἀπόκρυφες, κοινοβιακές καὶ ιδιόρρυθμες, ὅπως τὰ μοναστήρια. Τίποτα δὲν ἔκοβε τὴ γαλήνη ἐκεῖ πέρα ἐξὸν ἀπὸ τὸν ἴσκιό τοῦ κολυμπιστῆ καὶ μπορεῖ κανένα σεντεφένιο ψαράκι ποῦ διάβαινε. Γαλήνη ἀπόλυτη καὶ ἀναγάλλια πλέρια.

Ὁ ἄνθρωπος κατέβαινε στὸ γιαλὸ μὲ τὸ λεωφορεῖο ἀπὸ τὴ μικρὴ πολιτεία ποῦ βρισκόταν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ λόφου —κοίταζε τὴν ἀνατολή— καὶ τὰ βράδια γύριζε πίσω πεζὸς ἀκολουθώντας τὴ δημοσιά. Τοῦ ἔπαιρνε λιγότερο ἀπὸ μιὰ ὥρα ὡς τὸ ξενοδοχεῖο του, καὶ μὲ τὸ περπάτημα αὐτὸ συμπλήρωνε μιὰ μέρα ποῦ τὴν περνοῦσε ὀλόκληρη στὸ ὕπαιθρο καὶ σχεδὸν τὴ μισὴ μέσα στὸ νερό. Τὶς σπάνιες φορές ποῦ γύριζε κατωγιάλι ἀργοῦσε πολὺ περισσότερο, χρειαζόταν, βλέπεις, νὰ ἀνεβαίνει βράχους, νὰ δρασκελαίει ἀμπέλια, νὰ πηδάει βραγιές, μιὰ διαδρομὴ μεγαλύτερη, ἀνώμαλη καὶ κοπιαστική. Ἔτσι ἔκανε οὐσιαστικὰ ἓναν ὕπνο μοναχὰ στὸ ξενοδοχεῖο του, ἓνα ξενοδοχεῖο χωρὶς ἀξιώσεις, καὶ τὴν ἄλλη μέρα, κάποια ὥρα πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι, ἀφοῦ ἀγόραζε τὰ χρεια-

ζούμενα, λίγα φρούτα, ψωμοτύρι, καμιά τυρόπιτα ἢ κανένα αὐγό, ἔβαζε τὰ λουτρικά στὸ ταγάρι του καὶ τραβοῦσε κατὰ τὸ γιालό. Τὸ λεωφορεῖο τὸν ἄφηνε στὸ δημόσιο δρόμο ἀπάνω ἀπὸ τὴν πλατιὰ ἀμμουδιά καὶ ἐκεῖνος κατέβαινε τὸ μονοπάτι ἀνάμεσα στὰ ὅσα ἀπαριθμήσαμε, πεῦκα, σκοῖνα, συκιές, πικροδάφνες, λυγαριές, δεντρολίβανα, καὶ ἔφτανε στὸν τόπο τοῦ προορισμοῦ του. Ἄφηνε τὰ πράματά του σὲ μιὰ γωνιά καὶ ἄρχιζε τὸ καθημερινὸ δρομολόγιό του, περίπου ὅπως τὸ περιγράψαμε. Νωρὶς τὸ ἀπόγεμα, περπατώντας στὴ μακριὰ ἀμμουδιά, ἀντάμωνε καμιά φορά, ἐκεῖ πρὸς τὸ τέλος τοῦ γιालοῦ, μὲ ἓνα φίλο ποὺ ζοῦσε στὴν Ἀθήνα ἀλλὰ καταγόταν (ὅπως καὶ ὁ ἴδιος) ἀπὸ τὸ νησί, καὶ ἀντάλλαζε τότε μερικὲς κουβέντες μὲ τὴ συντροφιά ποὺ τύχαινε νὰ βρεθεῖ μαζί τὴ μέρα ἐκείνη, διαφορετικὰ μποροῦσε νὰ περάσει μὲ τὸν ἥλιο καὶ μὲ τὴ θάλασσα χωρὶς ἐπαφή μὲ τοὺς ἀνθρώπους ἔξω ἀπὸ τὰ τυπικά, ἂν καὶ μαζί πάντα μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὸ μῆνα ἐκεῖνο — ἔμπαινε ὁ Αὐγούστος — πλημμύριζαν τὴν ἀκρογιαλιά. Εἶχε ἀπὸ μικρὸς ζυμωθεῖ μὲ τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα ποὺ λάβαιναν γιὰ αὐτὸν στὰ προχωρημένα χρόνια ποὺ ἔφτασε τῶρα διαστάσεις σχεδὸν ὑπερβατικῆς, σὲ σημεῖο ποὺ ἂν ὑποθεθεῖ πὼς ἡ αἰωνιότητα μποροῦσε ποτὲ νὰ εἶχε χαθεῖ, ὁ ἀνθρώπος θὰ συμμεριζόταν πρόθυμα τὴ φωνὴ τοῦ Rimbaud ποὺ μᾶς βεβαιώνει πὼς ἡ αἰωνιότητα ξαναβρέθηκε στὸ ἀνακάτεμα τῆς θάλασσας μὲ τὸν ἥλιο. Καὶ μὲ τὴ θνητὴ βλέψη του, κάπου ἐκεῖ ὀραματιζόταν καὶ ὁ ἴδιος, στὸ ἀνακάτεμα τῆς θάλασσας μὲ τὸν ἥλιο, τὸ πειστικότερο ὁμοίωμα τῆς αἰωνιότητος:

*Elle est retrouvée!*

*Quoi? L'éternité.*

*C'est la mer mêlée*

*Au soleil.*<sup>4</sup>

4. Arthur Rimbaud, «L'Éternité».

Με αὐτὰ καὶ με ἄλλα κυλοῦσαν ἀσκόνταφτα παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης<sup>5</sup> οἱ μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ. Γαλήνη ἀπόλυτη καὶ ἀναγάλλια πλέρια.

Χρόνια τώρα γινόταν τὸ προσκύνημα αὐτὸ στὸ νησί.

Ἔνα ἀπόβραδο ἀνηφορίζοντας τὸ μονοπάτι ποὺ τὸν ἔβγαζε στὴ δημοσιά, ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνθηκε γιὰ μιὰ στιγμή τὰ ποδάρια του σὰ λίγο κουρασμένα. — Μπᾶ, ἰδέα μου εἶναι, συλλογίστηκε, ὅταν ὅμως ὑστερότερα τὸ βῆμα του ἔστρωσε, ξαναπερπάτησε ἀλαφρὺς καὶ δροσερὸς ὅπως πάντα σὰ γύριζε ἀπὸ τὸ γυαλὸ καὶ τὸ πρᾶμα λησμονήθηκε χωρὶς νὰ τοῦ δώσει περισσότερη σημασία. Τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὴν παράλλη μιὰ ἀόριστη καὶ σχεδὸν ἀνεπαίσθητη γενικὴ κούραση, τόσο ἀνεπαίσθητη ποὺ τὴν καταλάβαινε καὶ δὲν τὴν καταλάβαινε, με διαλείψεις, σὰ νὰ ποῦμε, δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ περάσει κανονικὰ στὴ θάλασσα καὶ τίς δυὸ μέρες αὐτές, τὴν τρίτη μάλιστα στάθηκε ὡς ἀργὰ τὸ ἀπόγεμα κουβεντιάζοντας με τὴ συντροφιά ποὺ ἀντάμωνε καμιά φορὰ περπατώντας στὴ μακριὰ ἀμμουδιά. Τὴ μέρα ἐκείνη ἀργοπόρησαν καὶ οἱ ἄλλοι τῆς συντροφιάς περισσότερο ἀπὸ ὅσο τὸ συνήθιζαν, καὶ ὁ φίλος του τὸν παρατήρησε πὼς καθόταν πολλές ὥρες στὸν ἥλιο καὶ ποτὲ στὴ σκιά. Ὁ ἄνθρωπος ἀπολογήθηκε πὼς ἦταν μαθημένος ἀπὸ παιδιὰ νὰ λιάζεται με τίς ὥρες, ἀλλὰ πάντα βρισκόταν εἴτε δίπλα εἴτε μέσα στὸ νερό, καὶ πὼς με τὸν τρόπο αὐτὸ προφυλαγόταν, φαίνεται, ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ τὸ λιοπύρι, ἀπόδειξη πὼς δὲν ἔπαθε ποτὲ τίποτα σὲ ὀλάκερη τὴ ζωὴ του — καὶ ἡ συζήτηση σταμάτησε ἐκεῖ. Τὸ ἀπόγεμα αὐτὸ εἶχε δροσίσει ἀνάλαφρα, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἀντιζυγιάζοντας, τὰ σπλάχνα τοῦ ἀνθρώπου ἀναγάλλιαζαν ἀπὸ τίς ταξιδιάρικες πελαγίσσιες ἀνάσες, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἔμοιαζε ἕνα γύρο με τὴ δέηση ὑπὲρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφο-

5. Ὅμηρος, Α 34 κ.ἀ.

ρίας τῶν καρπιῶν τῆς γῆς καὶ καιριῶν εἰρηρικῶν πραγματοποιημένα. Πῶς νὰ τοῦ κάνει κανενὸς καρδιὰ νὰ τὰ ἀφήσει αὐτὰ ὅλα καὶ νὰ γυρίσει ποῦ; Ὁ ἄνθρωπος πῆρε τὸ συνηθισμένο δρόμο τοῦ γυρισμοῦ ἀφοῦ βασίλειψε καλὰ ὁ ἥλιος καὶ σβήνονταν σιγὰ σιγὰ στὸ στερέωμα τὰ τελευταῖα χρώματα γιὰ νὰ δώσουν τῇ θέσῃ τους στὰ πρῶτα ἀστέρια. Ὅταν ἀγνάντεψε τῇ μικρῇ πολιτεία μὲ τὰ φῶτα καὶ μὲ τὰ αὐτοκίνητα παρατήρησε τῇ χτυπητῇ ἀντίθεσῃ τοῦ παρουσίαζε ὁ κόσμος ἀπὸ ὅπου ἐρχόταν μὲ τὸν κόσμο ὅπου ἔφτανε. Δείπνησε μοναχὸς του σὲ ἓνα μαγαζὶ καὶ τράβηξε γιὰ τὸ ξενοδοχεῖο του. Περπατώντας συλλογιόταν ποῖο νὰ εἶναι τάχα τὸ σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου ὁ κόσμος τοῦ ἀνθρώπου, ἀκολουθώντας σήμερα τὸ δικό του δρόμο, μοιάζει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ Θεοῦ, καὶ ποῦ μπορεῖ νὰ βγάζει τελικὰ ἓνας τέτοιος δρόμος, ἂν βγάζει πουθενά; Καὶ ἀπὸ ποιὲς ἄραγε ἀνυπολόγιστες δυσκολίες καὶ κρίσεις μέλλεται νὰ περάσουν ὅσοι τὸ διαβοῦν; Ἀλλὰ ποιοὶ ξέρουν νὰ τὸ προσδιορίσουν τὸ ἀξειδιάλυτο σημεῖο τοῦ χωρισμοῦ. Πόσοι τὸ βλέπουν τὸ σημεῖο τῆς ἀβύσσου ποῦ διχάζεται. (Αὐτὸς πίστευε μέσα του πῶς ἡ ἀποσκίρτησῃ δὲν εἶναι ἀπαραίτητη, πῶς βρίσκεται χρυσῇ τομῇ.) Μὲ τίς σκέψεις αὐτὲς ἀνέβηκε στὴν κάμαρά του, ἀπὸ τὴν ἀνοιχτῇ μπαλκονόπορτα χάζεψε γιὰ λίγο τὸν κατὰστρο οὐρανὸ πλαγιασμένος στὸ κρεβάτι του καί, σὰν αὐτὸν ποῦ ἀβαράρει σαλτάροντας στὴ βάρκα ὁ στερνός, ἀποκοιμήθηκε.

Τὸ ἄλλο πρωὶ πέφτοντας στὴ θάλασσα ἔνωσε πῶς ἀνάμεσα στὸ νερὸ καὶ στὸ δέρμα του κάτι παρεμβαλλόταν, μιὰ αἴσθησῃ ξένη, σὰ νὰ ἔχανε τὴν ἄμεσῃ ἐπαφή, τὴν ταύτιση μὲ τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο μὲ τὸ ὁποῖο ἄλλοτε γινόταν ἓνα μὲ τὸ πρῶτο ἀνάβαθο ἀντάμωμα, τίς πρῶτες κιόλας πλεξιές. Τί νὰ ἦταν ἐκεῖνο ποῦ τοῦ γεννοῦσε τῇ δυσάρεστῃ παρεμβολῇ, τὴν ἀφύσικῃ ὑπερευαισθησίῃ, τὴν ἀπόστασῃ ἀνάμεσα στὴ θερμοκρασίῃ τῆς θάλασσας καὶ στὴν προσαρμοστικότητα τοῦ κορμιοῦ του — αὐτὸς ποῦ ἄλλοτε βουτοῦσε στὴν ἀγκαλιά τῆς καὶ δὲν

Ξεχώριζε ποῦ ἄρχιζε τὸ νερὸ καὶ ποῦ τέλειωνε ὁ ἴδιος; Δὲν μπορούσε νὰ καταλάβει τίποτα. Ἐνα δυὸ μέρες πέρασαν ἔτσι, ἐκείνη ἢ κούραση ποῦ εἶχε αἰσθανθεῖ στὰ ποδάρια τοῦ παρουσιάστηκε τῇ φορᾷ τούτῃ περισσότερο συγκεκριμένη, ὅσο δροσιζόταν δίπλα στὴ θάλασσα ἢ ἔπεφτε μέσα στὸ νερὸ τὴν ἀψηφοῦσε κάπως, τὰ βράδια ὅμως ὅταν ἔπαιρνε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ ἢ κούραση αὐτὴ μονιμοποιήθηκε, δὲν τὸν ἄφηνε νὰ προχωρήσει ἐλεύθερα, τὸν τραβοῦσε κάτω σὰ νὰ ἦταν δεμένος μὲ κερκέλια. Τοῦ ἔπαιρνε τώρα τὴ διπλὴ ὥρα νὰ φτάσει στὴ μικρὴ πολιτεία καὶ ἄρχισαν νὰ τὸν ζώνουν διάφορες ὑποψίες μήπως μὲ τὰ ὁλόημερα κολυμπήματα καὶ τὰ ξεμεσημεριάσματα στοὺς ἥλιους ἔκανε τίποτα ποῦ δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ κάνει στὰ χρόνια του, τίποτα ποῦ μπορούσε καὶ νὰ τὸν βλάψει δίχως ἐκεῖνος νὰ τὸ φαντάζεται ἢ ἀπλὰ καὶ μόνο νὰ ἀποδυναμώνει τὴ φυσικὴ ἀντίστασή του. Ποιὸς μπορεῖ σίγουρα νὰ μιλήσει γιὰ τέτοια πράγματα; Ὡστόσο ἀκόμα τὰ βόλευε ἀρκετὰ καλὰ καὶ αὐτὸ τὸν ἔκανε νὰ συνεχίζει τὸ καθημερινὸ δρομολογίό του μὲ τὴν ἐξωτερικὴ γραμμὴ ἀδιάσπαστη, ἂν καὶ ἀπὸ μέσα τὰ ἐσωτερικὰ τοιχώματα παρουσίαζαν μικροραγίσματα καὶ εἶχαν ἀρχίσει μάλιστα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ νὰ πέφτουν λιγοστοὶ σοβάδες. Αὐτὰ ὅλα ἐρχόταν νὰ τὰ κάνει ἀκόμα πιὸ δυσάρεστα μιὰ μακρινὴ ἀνακάτωση, ποῦ ἔβαζε στὸν ἄνθρωπο ἰδέες — ὕστερα ἀπὸ τὴ σχετικὴ παρατήρηση τοῦ φίλου του — μήπως εἶχε πάθει καμιὰ ἀλαφριὰ ἠλίαση, μιὰ καὶ ὁ νοῦς του δὲν πῆγαινε ἀκόμα σὲ πυρετὸ καὶ τὸ κεφάλι του δὲν μπορούσε ἀδίσταχτα νὰ πεῖ πὼς τὸν πονοῦσε. Ἀδίσταχτα μπορούσε νὰ πεῖ μοναχὰ πὼς τὸν τριγύριζε κάποια ἀνημπόρια ἢ ἀδιαθεσία, ἀκαθόριστη καὶ προοδευτικὴ, μιὰ ζαβλακωμάρα σκορπισμένη σὲ ὅλα τὰ μέλη του. Ὡς ἐκεῖ ἔφτανε. Ἄλλα ἐνδεχόμενα — ἀμέτρητα — δὲν τὸν ἀπασχολοῦσαν. Προτιμοῦσε νὰ μὴ βιάζεται μὲ τὴ ζωὴ, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀκούει καὶ νὰ τὴν περιμένει. Καὶ οὔτε ἀπὸ μακριὰ δὲν ἀντιμετώπιζε τὴν περίπτωσή, μέσα στὴν καρδιά τοῦ καλοκαιριοῦ, νὰ βαριαρρωστοῦσε.



Τὸ ἄλλο βράδυ τὸν κάλεσαν σὲ φιλικὸ σπίτι καί, ὅπως γίνεται συνήθως τὸ καλοκαίρι στὴν Ἑλλάδα («για νὰ μὴν ἔχει καὶ ἡ νοικοκυρὰ νὰ πλένει πιάτα») — φράση στερεότυπη γιὰ τὴν περίστασι), ἡ συντροφιά κατάληξε στὸ γειτονικὸ μαγαζί, ὅπου ἴσαμε νὰ τὸ ἀποφασίσουν πρῶτα, νὰ διαλέξουν ἔπειτα, νὰ παραγγείλουν, νὰ ἀλλάξουν τὶς παραγγελίες — γενικὸς κανόνας— νὰ ξαναπαραγγείλουν καὶ νὰ ἀρχίσουν νὰ φέρνουν τὰ φαγητά, κατάντησε νὰ δειπνήσουν κοντὰ στὰ μεσάνυχτα καὶ νὰ μὴν μποροῦν ὕστερα, φυσικά, νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους, ἀλλὰ νὰ θέλουν νὰ συνεχίσουν ἀλλοῦ μὲ τὴ μιὰ ἢ μὲ τὴν ἄλλη ἀφορμὴ, μὲ τὴ μιὰ ἢ μὲ τὴν ἄλλη πρόφασι. Ὁ ἄνθρωπος δὲν τοὺς ἀκολούθησε, ζήτησε συγγνώμη μὲ τὴ δικαιολογία πὼς αἰσθανόταν ἀδιάθετος —τὴν ἀλήθεια ἔλεγε— ὅση ὥρα ὅμως βάσταξε τὸ δεῖπνο, αὐτὸς ποὺ ἦταν μετρημένος πάντα καὶ λιγόφαγος, ἐκεῖνο τὸ βράδυ δὲ σταμάτησε νὰ καταβροχθίζει μὲ μιὰ βουλιμία ναυαγισμένου ποῦ τοῦ πετοῦσαν σωσίβιους κάβους καὶ δῶστου ὀρμοῦσε νὰ τοὺς ἀρπάζει τὴν τελευταία ὥρα προτοῦ καταποντιστεῖ. Πραγματικά ἡ βουλιμία του στὸ δεῖπνο εἶχε κάτι τὸ ἀπελπισμένο. Πιανόταν ἀπὸ τὸ φαγητὸ αὐτὸ σὰ νὰ ἦταν τὸ στερνὸ καταφύγιο ποῦ θὰ τοῦ ἐξασφάλιζε τὴν προστασία ἀπὸ τὸν ἀνεξήγητο ἐχθρὸ ποῦ τὸν ἀπειλοῦσε, δὲν καταλάβαινε μὲ ποιὸ τρόπο καὶ ὁ ἴδιος, καταλάβαινε ὅμως πὼς τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ μείνει περισσότερο μὲ τὴ συντροφιά τῶν ἄλλων ὅσο προχωροῦσε ἡ νύχτα, δὲν ἔβλεπε τὴν ὥρα νὰ βρεθεῖ μοναχός, νὰ ἀκουμπήσει τὸ κεφάλι του κάπου, νὰ κλείσει τὰ μάτια καὶ νὰ παραδοθεῖ χωρὶς ὄρους ὅπουδῆποτε (τουλάχιστο γιὰ ἐκείνη τὴ βραδιά). Καληνύχτησε καὶ τράβηξε γιὰ τὸ ξενοδοχεῖο του.

Κάθε αὐγὴ πρῶτα ξουριζόταν καὶ ἀργότερα πήγαινε στὸ ἴδιο γαλατάδικο, ὅπου τὸ ἴδιο παιδὶ τοῦ σερβίριζε καθημερινὰ τὸ ἴδιο πρωινὸ κάνοντας τὰ ἴδια λάθη, μὲ μικρὲς ποικιλίες, πότε φέρνοντας ζάχαρη, πότε μὴ φέρνοντας λεμόνι, πότε φέρνοντας καὶ γάλα (μὲ τὸ σκέτο τσάι ποῦ παράγγελ-

νε), τότε φέρνοντας τὸ ψωμί ἀφρυγάνιστο. Αὐτὰ κάθε φορά. Καὶ κάθε φορά μὲ τὴν ἴδια μακάρια —καὶ μακάβρια— γρηγοράδα, καὶ ἀφοῦ γίνονταν τὰ τρία ἢ τέσσερα ἀπαραίτητα σῦρε καὶ ἔλα μπρὸς πίσω. Τὸ πρῶι ἐκεῖνο, τὰ ἴδια καθιερωμένα σουλάτσα τοῦ φάνηκαν χρόνος, δὲν εἶχε τὸ κουράγιο οὔτε νὰ χαμογελάσει, ὅπως ἄλλοτε, μὲ τὴν ὑπεράνθρωπη προσπάθεια τοῦ παιδιοῦ, πάντα τοῦ κάκου, νὰ μεταφέρει σωστά τὴν παραγγελία, τὸ κορμί του βάραινε, τὸ κεφάλι του εἶχε ἀρχίσει νὰ βαραίνει καὶ αὐτό, ἔνιωθε πρώτη μέρα κομμάρα τόσο δυνατή, ἀργότερα μάλιστα δυσκολεύτηκε νὰ περπατήσει ὡς τὸ λεωφορεῖο πού τὸν πῆγαινε στὸ γυαλό. Ἐκεῖ σὰν ἔφτασε ὁ ἥλιος τὸν ἀγκύλωνε, ὁ ἀέρας τὸν ἀγκύλωνε, τὸ νερὸ τὸν ἀγκύλωνε, δὲν ἀποκότησε νὰ κολυμπήσει, δὲ μίλησε μὲ ἄνθρωπο, ξεβγάλθηκε ἀπὸ τὰ ἀλάτια, ξαναντύθηκε. Δὲν καταλάβαινε τί τοῦ συμβαίνει. Καὶ αὐτὸ δικαιολογημένα. Δὲ γίνεται νὰ βρεθεῖς ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη σὲ μιὰ ἀγνωστη καινούρια κατάσταση καὶ νὰ τὸ καταλάβεις. Ὑπάρχει ἓνα πέρασμα σὲ ὅλα, μιὰ μετάβαση. "Ὅποιος ἔχει παρασταθεῖ σὲ ἄνθρωπο πού χαροπολεμάει, ἢ βοήθησε κάποιον δικό του νὰ κλείσει τὰ μάτια του, ξέρει πὼς μιὰ ὀρισμένη στιγμή ὁ ἐτοιμοθάνατος ἀποχωρίζεται καὶ «μπαίνει στὸ δρόμο» τοῦ θανάτου, παύει νὰ εἶναι αὐτὸς πού ἦταν λίγο πρωτύτερα, ἀπὸ ἐκεῖνη τὴ στιγμή καὶ ὕστερα δὲν ξαναγυρίζει πίσω, ἔστω ἂν ἀνασαίνει ἀκόμα κανονικὰ γιὰ μικρὸ ἢ γιὰ μεγάλο διάστημα καὶ βαστάει πάντα τὸ χέρι μας. Βρίσκεται στὸ πέρασμα. Ἔτσι γίνεται μὲ ὅλα, καὶ τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ πέρασμα αὐτὸ ἀπὸ τὴν ὑγεία στὴν ἀρρώστια. Σπάνια περνᾷς ἀπότομα. Ὁ ἄνθρωπος δὲν καταλάβαινε, καὶ τώρα μοναχὰ πρωτοαναρωτήθηκε μήπως τὸν ἔκαιγε κανένας πυρετὸς σὲ αὐτὴ τὴ σωματικὴ κακομοιριά πού βρισκόταν, μὲ τὸ κεφάλι του νὰ τὸν χτυπάει σὲ κάθε δεύτερο βῆμα καὶ τὴν ἀπόμακρη ἀνακάτωση, πού τὴν εἶχε νομίσει γιὰ ἐνδεχόμενη ἡλίαση, νὰ δυνάμωνει. Καθὼς ἀνηφόριζε μὲ τὸ ταγάρι κρεμασμένο στὸν ὦμο

του τὴν πλαγιά πού θά τὸν ἔβγαζε στοῦ δημόσιου δρόμου γιὰ νὰ πάρει τὸ λεωφορεῖο — δὲ σήκωνε νὰ μείνει περισσότερο καὶ ἀποφάσισε νὰ γυρίσει — εἶχε τὴν αἴσθηση πὼς μέσα στοῦ αἵμα του καὶ βαθύτερα ἀκόμα, μέσα στὴ λέμφο του, καὶ βαθύτερα ἀκόμα, μέσα στοῦ μεδούλι του, κυκλοφοροῦσαν μυριάδες ἀγκάθια μικρὰ μικρὰ, σὰν αὐτὰ πού γεμίζει κανένας ὀλόκληρος ἂν τύχει καὶ πιάσει μὲ τὰ χέρια φραγκόσυκα καὶ πού καὶ πού εἶχε τὴν αἴσθηση πὼς τὰ ἀγκάθια αὐτὰ γίνονταν σκληρὰ ὅπως τὸ ρινίδι τοῦ σίδερου. Ὁ ἥλιος τώρα τὸν ζέσταινε ἀφύσικα, τὸν στεναχωροῦσε, ὁ ἴδιος ἥλιος πού, ἀνακατεμένος μὲ τὴ θάλασσα, τοῦ φαινόταν πειστικὴ εἰκόνα τῆς αἰωνιότητος, πλατωνικὴ εἰκὼ αἰῶνος.<sup>6</sup> Φτάνοντας στὴ μικρὴ πολιτεία ἀγόρασε ἀπὸ τὸ φαρμακεῖο ἓνα θερμόμετρο καὶ τράβηξε γιὰ τὸ ξενοδοχεῖο του. Εἶχε ἀψηλὸ πυρετό. Ὡστόσο κατέβηκε τὸ μεσημέρι γιὰ φαγητό, τί νὰ ἔκανε, μὲ δυσκολία περπατώντας, ὡς ἓνα μαγέρικον τῆς ἀγορᾶς ὅπου ἔτρωγε καμιά φορά σὰν πεθυμοῦσε σούπα βραστὸ μὲ ντομάτα — τὴν ἔφτιαχναν περίφημα — ἢ μάθαινε πὼς εἶχαν βρεῖ ψάρι πού σπάνιζε στοῦ νησί, καὶ τὸ ἀπόγευμα ἀποφάσισε νὰ πάει στοῦ γιατροῦ, ἓνα ὀρισμένον γιατρὸ παθολόγον, πού ἀναφέρθηκε τυχαῖα τὸ ὄνομά του στοῦ φιλικὸ σπίτι ὅπου τὸν εἶχαν καλέσει τὴν προηγούμενη βραδιά. Ἡ κουβέντα γιὰ τὸ φαγητό, ἂν καὶ βρισκόταν ὁ ἄνθρωπος σὲ κακὴ κατάσταση, ἔφερε στοῦ νοῦ του εἰκόνας ἀπὸ τὰ φαγητὰ τοῦ τύπου μας πού τὰ ὀραματιζόταν ὅπως τοῦ ἄρεσαν αὐτουνοῦ, στὴ στοιχειακὴ ἀπλότητά τους, χωρὶς βέβαια τὴ μέρα αὐτὴ νὰ τὰ ὀρέγεται — μπορεῖ μοναχὰ γιὰ νὰ βρεῖ ἀνακούφιση ἀπὸ τὴν παραζάλη τοῦ πυρετοῦ ἢ ὅπως ἓνας πού βλέπει τίς καλές του μέρες λαμπρότερες μέσα στὴ στέρηση. Τὸ καρβέλι τὸ ψωμί, τὸ λάδι, τὸ κρασί, τὸ τυρὶ, οἱ ἐλιές, τὰ χορταρικά τὸ χειμῶνα, τὰ ὄσπρια, τὰ λαδερὰ τὸ καλοκαίρι, ἀπλωμένα ἀπάνω στοῦ τρα-

6. Πλάτων, *Τίμαιος*, 37d 6.

πέζι καθένα με την ιδιαίτερη γέψη τους και τὰ διαφορετικὰ χρώματά τους — ή κόκκινη ντομάτα, τὸ ἄσπρο τυρί, τὸ κίτρινο λάδι, τὰ πράσινα κολοκυθάκια — τοῦ φάνταζαν πράματα καθοριστικὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ φυσιογνωμία τοῦ τόπου, ὅσο τουλάχιστο και τὰ ἄλλα χαρακτηριστικὰ τὰ παράλληλα, τὸ βλέμμα, ἡ φωνή, τὰ ἠλιοκαμένα πρόσωπα, τὸ κλίμα, ἡ στεριά και ἡ θάλασσα, ἡ τοπικὴ γλώσσα με τὰ δημιουργήματά της. Και στὸν ἴδιο βαθμό. Και ὄχι μοναχὰ αὐτά, ἀλλὰ και ὀλόκληρος ὁ κύκλος τῆς τοπικῆς ζωῆς με τὰ λογῆς ἔργα του, ἀπὸ τὸν πολυσύχναστο περιστεριώνα ἴσαμε τὸ ἔρημικὸ ξωκλήσι τοῦ κάβου. Χωρὶς τὸ ἓνα, τὰ ἄλλα ἀτονοῦν και κομματιάζονται, ἀπομένουν λειψά. "Αν δὲν ἔχεις ὀργανικὴ σχέση με αὐτὰ ὅλα μαζί, πῶς μπορείς νὰ καταλάβεις τὸ καθένα χωρὶς; Τρώγοντας τὰ ἀπέριττα και ἀπλὰ φαγητά, ὅπως ζώντας τὸ κλίμα και τοὺς ἀνθρώπους ἢ γράφοντας τὴ γλώσσα, ἐπικοινωνεῖς με τὴν ἀλήθεια τοῦ τόπου. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἐπικοινωνεῖς. Και μοναχὰ ὅσα γίνονται σὲ ἓναν ὀρισμένο τόπο και χρόνο εἶναι ἀληθινά. Τὰ ὑπόλοιπα, τὰ ὄχι ὀρισμένα, ἢ δὲν ὑπάρχουν, ἄς νομίζουν πολλοὶ τὸ ἀντίθετο, ἢ εἶναι τοῦ ἀγέρα — φαντάσματα και ἔξαιρέσεις.

Τὸ ἴδιο ἀπόγεμα ξεκίνησε γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γιατροῦ — δέκα λεπτὰ δρόμος — ἀψηφώντας τὸν πυρετὸ και μιὰ αἴσθηση μεγάλης κακουχίας στὸ κορμί του, και ἐκεῖ πληροφορήθηκε πῶς ὁ γιατρὸς δὲ θὰ δεχόταν, θὰ πήγαινε πρῶτα σὲ κάποιον ἄρρωστο πού τὸν εἶχαν φωνάξει, μακριά, και ὕστερα θὰ γύριζε στὸ νοσοκομεῖο ὅπου και θὰ ἔμενε ὡς ἄργὰ τὸ βράδυ. Μποροῦσε, ἂν ἤθελε, νὰ τὸν ζητήσῃ ἐκεῖ. Ὁ ἄνθρωπος περιορίστηκε νὰ πεῖ εὐχαριστῶ και γύρισε μπρὸς πίσω με πολὺ κόπο, μόλις πού τὸν βαστοῦσαν τὰ πόδια του. Γιὰ καλὴ του τύχη στὸ δρόμο ἀνταμώθηκε με τὸ φίλο του τῆς ἀκρογιαλιᾶς και αὐτὸς ἐπέμενε νὰ τὸν ὀδηγήσῃ τὸ βράδυ με τὸ αὐτοκίνητό του στὸ νοσοκομεῖο, πού βρισκόταν στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς πόλης. Αὐτὸ και ἔγινε. Πῆγαν μαζί και ἐκεῖ ὁ ἄνθρωπος

βρέθηκε μπροστά στην πρώτη γραφειοκρατική δυσκολία — θά συναντούσε και άλλες— να μην μπορεί δηλαδή να τον εξετάσει ο όρισμένος γιατρός που ζητούσε, αλλά να χρειάζεται να εξεταστεί από τον έφημερεύοντα γιατρό, που δέν τον ζήτησε και ίσως δέν τον ήθελε. “Ως τή μέρα εκείνη δέν τὸ ἤξερε πὼς ἡ ἰατρικὴ σκοπιμότητα (ὁ ἄρρωστος και ἡ ὑγεία του) κανονίζεται στα νοσοκομεία από τή γραφειοκρατικὴ σκοπιμότητα, ὅπως στο στρατό ἢ στο δημόσιο (μέ τὸ στρατιώτη και μέ τὸν πολίτη), ὅπου ἐκεῖ τουλάχιστο δέν παρεμβαίνομε ἄμεσα στην ὑγεία τῶν ἀνθρώπων (ὄχι πὼς δέν παίζομε, στὸν πόλεμο, μέ τή ζωὴ τους). Ὁ ἄνθρωπος ἔγειρε σὲ ἓνα ξύλινο πάγκο πὸ τοῦ ἔδειξαν και περίμενε τὸν ἔφημερεύοντα, ὅπως θά ἔκανε και στο στρατό ἢ στο δημόσιο. Κουβεντιάζοντας ἀνόμεχτα μέ τὸ φίλο του παρακολουθοῦσε νοερά τὰ ἀγκάθια τοῦ πυρετοῦ πὸ κυκλοφοροῦσαν στο αἷμα του ἀπάνω κάτω και μέσα στην ἀγλή τοῦ κεφαλιοῦ και στή φουσκοθαλασσιὰ τῆς ζαλάδας δέν καλοξεχώριζε μέ βεβαιότητα ἂν ὁ κάτασπρος μακρὺς τοῖχος τοῦ νοσοκομείου ἔβγαζε στην ἄκρη τοῦ διαδρόμου ἢ στην ἄκρη τοῦ κόσμου. Θά ἤθελε νὰ μὴ βλέπει τίποτα ἢ θά προτιμοῦσε νὰ ἦταν καλύτερα ἓνα ἄσπρο ἄλογο πὸ εἶχε ἰδεῖ μιὰ φορά στή Θράκη ἀπὸ τὸ σιδερόδρομο ἐδῶ και χρόνια νὰ τρέχει ἀμέριμνο πέρα δῶθε στο πρῶνὸ λιβάδι, τόσο γενναῖο, τόσο δυνατὸ, τόσο ὁμορφο πὸ δέν τὸ λησμόνησε ποτὲ ἀπὸ τότε — θά προτιμοῦσε νὰ ἦταν τὸ ἄλογο αὐτὸ χωρὶς νὰ πάψει ὅμως ὁ ἴδιος και νὰ τὸ βλέπει. Νὰ ἄλλαζε κατάσταση, νὰ μὴν ἄλλαζε ὑπόσταση. Οὐσιαστικά δέν ἤξερε τί ἤθελε. Καὶ ἀντιμετώπιζε σοβαρὰ τὸ ἐνδεχόμενο πὼς μπορεί νὰ μὴν ἤθελε και τίποτα. Μπορεῖ μάλιστα τοῦτο νὰ ἦταν τὸ πιθανότερο: δέν ἤθελε τίποτα. “Ολα αὐτὰ μπορεί νὰ ἦταν μιὰ διαφυγὴ, ἓνα πρόσχημα νὰ τὸν ἀφήσουν γερμένο στὸν πάγκο, νὰ τὸν ξεχάσουν γιὰ πάντα.

Εἶχε περάσει περισσότερο ἀπὸ ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας περιμένοντας. Σὲ μιὰ στιγμὴ φάνηκε στο διάδρομο ἓνας γιατρός

μέ τὴν ἄσπρη μπλούζα καὶ τὸ ἀκουστικὸ νὰ ἐξέχει ἀπὸ τὴ μιὰ τσέπη καὶ οἱ δυὸ φίλοι τὸν σταμάτησαν, ρώτησαν γιὰ τὸν ἐφημερεύοντα, τοὺς εἶπε πὼς αὐτὸς ἦταν, πὼς εἶχε μιλήσει μὲ τὸν ἄλλο συνάδελφό του καὶ δὲν εἶχε ἀντίρρηση νὰ ἐξέταζε ἐκεῖνος τὸν ἄρρωστο. Τοὺς χαμογέλασε εὐγενικὰ καὶ τοὺς εἶπε καὶ αὐτὸς νὰ περιμένουν. Ἐκεῖ ἀπάνω παρουσιάστηκε ὁ ἄλλος γιατρός πού εἶχαν ζητήσει καὶ μαζὶ μὲ μιὰ νοσοκόμα ὀδήγησαν τὸν ἄρρωστο σὲ ἓνα κοντινὸ δωμάτιο. Ὁ φίλος του ἔμεινε στὸ διάδρομο. Ἡ ἐξέταση δὲν κράτησε πολὺ καί, γυρίζοντας ἀργότερα μὲ τὸ αὐτοκίνητο, ὁ ἄνθρωπος διηγήθηκε στὸ φίλο του πὼς εἶχε πάθει κάποια ἴωση — αὐτὸ τοῦ εἶπε ὁ γιατρός προσθέτοντας: «Δὲ θὰ σᾶς δώσω ἀντιβιοτικά» — δὲν παρουσίαζε ὅμως ἀκόμα κανένα ἰδιαίτερο σύμπτωμα. Θὰ περίμεναν ἓνα δυὸ μέρες καὶ θὰ πρόσεχε ὡς τότε νὰ μὴν τρώει βαριά φαγητά. Τίποτα παραπάνω. Γιὰ τὸν πυρετὸ μπορούσε νὰ πάρει κανένα ἀντιπυρετικὸ σύμφωνα μὲ τὴ συνταγὴ τοῦ τοῦ εἶχε γράψει. Ὁ ἄνθρωπος εὐχαρίστησε τὸ γιατρό, ἀλλὰ δὲ φωτίστηκε περισσότερο γιὰ τὴν κατάστασή του. Ἡ ἴωση, φαίνεται, εἶναι ἐπίμαχη ἀρρώστια. Μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἔχει ὀλωσδιόλου ἄδικο, συλλογίστηκε, ὁ κόσμος πού μένει μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς οἱ γιατροὶ ὀνομάζουν ἀόριστα ἴωση ὅσα δὲν ξέρον. Ὅμως καὶ τί μπορούσε νὰ κάνει αὐτός;

Ἡ λέξη ἰὸς στοὺς τρεῖς Ἀρχαίους Τραγικούς σημαίνει τὸ φαρμάκι, ὅπως τῶν φιδιῶν στὰ μαλλιά τῆς Γοργόνας, δρακόντων ἰὸς τῶν Γοργόνος,<sup>7</sup> καὶ πραγματικὰ ὁ ἄνθρωπος ἐνιωθε σάμπως νὰ τὸν εἶχε δαγκώσει κάποιον ἀόρατο φαρμακερὸ φίδι μεταφορικό. Στὸ μαγέρικο τῆς ἀγορᾶς πού σταμάτησαν δὲν μπόρεσε νὰ φάει σχεδὸν τίποτα καὶ κάθε μπουκιά πού ἔβαζε στὸ στόμα του, ἀντὶ νὰ ἀλέθεται καὶ νὰ καταπίνεται, μὲ τὸ μάσημα μεγάλωνε, φούσκωνε, ἀνέβαινε, ὅπως ἀνεβαίνει τὸ ψωμί, δὲ χωροῦσε ἄλλο καὶ ἀναγκαζόταν

7. Εὐριπίδης, Ἰων, 1015.

νά τὴν ἀφήσει — ἓνα περίεργο πράγμα. Τὴ νύχτα ὁ πυρετὸς ἀπὸ ἀψηλὸς θὰ πρέπει νὰ γύρισε ἀψηλότατος, κυριολεχτικὰ ψηνόταν, ὅπως λέμε, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀνάκαρα νὰ θερμομετρηθεῖ καὶ δὲν ἐνδιαφερόταν κιόλας ὀλότελα. Ξημερώθηκε πιὸ κουρασμένος ἀπὸ ὅ,τι εἶχε πέσει ἀποβραδὶς, χωρὶς νὰ ξέρει πόσες ὥρες κοιμήθηκε, πόσες ξαγρύπνησε, τόσο ἀνάκατα παρουσιάζονταν ὅλα στὸ μυαλό του, καὶ τὸ μόνο ποὺ ἀποφάσισε νὰ συνεχίσει, ἔτσι γιὰ νὰ κρατιέται ἀπὸ κάπου ξυπνητὸς στὴ ζωὴ καὶ νὰ μὴν ἀφήσει νὰ παραδοθεῖ ξυλάρμενος στὴ διάμεση ζώνη ὅπου ἔβλεπε νὰ μπαίνει ὀλοένα περισσότερο, καταμεσῆς τοῦ κάτω καὶ τοῦ ἀπάνω κόσμου, τὸ μόνο ποὺ ἀποφάσισε νὰ συνεχίσει στάθηκε τὸ ζοῦρισμα — καὶ τὴν ἀπόφαση τὴν κράτησε μὲ ἀποτελέσματα καλὰ ὡς τὸ τέλος. Καὶ γιὰ λογαριασμὸ δικό του, ποὺ ἀναθάρρευε βλέποντας στὸν καθρέφτη καθαρὸ τὸ πρόσωπό του, καὶ γιὰ λογαριασμὸ τῶν ἄλλων, ὅσοι τοῦ παραστάθηκαν ἀργότερα ἢ τὸν ἀγαποῦσαν, ποὺ στὸ κάτω κάτω δὲ χρωστοῦν τίποτα καὶ αὐτοὶ νὰ βλέπουν πρόσωπα λερά, τῆς συφορᾶς καὶ κακομοιριασμένα. Μὲ τὸ θάρρος αὐτὸ σούρθηκε ὡς τὸ γαλατάδικο γιὰ τὸ πρωινό του, γυρίζοντας ἀνέβηκε μὲ δυσκολία μεγάλη τὰ δυὸ πατώματα τὶς σκάλες, καὶ ὕστερα σωριάστηκε βαρὺς στὸ κρεβάτι τοῦ ξενοδοχείου, ὅπου θὰ πρέπει νὰ τὸν πῆρε γιὰ κανένα δυὸ ὥρες ἔτσι ὅπως ἦταν μὲ τὰ ροῦχα του.

Προτοῦ ὅμως γυρίσει στὸ ξενοδοχεῖο καὶ σὰ νὰ μὴν ἑφταναν ὅσα εἶχε ὡς τώρα, τοῦ ἔτυχε στὸ ταχυδρομεῖο τὸ ἀκόλουθο περιστατικὸ. Ἄλλοτε μπορεῖ νὰ γελοῦσε, τώρα φοβήθηκε πῶς τὸν περιγελοῦσαν. Ποιός; Κάποιος κακὸς δαίμονας. Εἶχε πάει στὸ ταχυδρομικὸ ταμιευτήριον νὰ πάρει λεφτὰ καὶ ἐκεῖ κατάλαβε πῶς δὲν εἶχε τὴν ταυτότητά του. Πάγωσε. Τοῦ φάνηκε σὰ νὰ περιπλανιόταν στὸν ἄλλο κόσμον καὶ νὰ εἶχε χάσει τὴν ψυχὴ του. Καὶ ἀκόμα χειρότερα, γιατί ἐκεῖ πέρα ποὺ τὰ ξέρουν ὅλα θὰ τὸν πίστευαν ἀκαριαῖα ἢ σωστότερα — γιὰ νὰ δανειστῶ ἀπὸ μιὰ γλώσσα ποὺ ἀκριβολογεῖ

και στον άλλο κόσμο— in no time. 'Ο υπάλληλος αρνήθηκε να του δώσει χρήματα χωρίς ταυτότητα —ας τον θυμόταν από άλλες φορές και από άλλες χρονιές— αρνήθηκε τρεις (όπως ο Πέτρος) και του σύστησε σχετικά να μη χασομεράει μαζί του, αλλά να πάει στον προϊστάμενο. Σάν αστραπή πέρασαν από το νοῦ του χίλιες έκδοχές που μπορούσε τάχα να του παράπεσε το παντοδύναμο δημόσιο χαρτί, αυτό που χωρίς έσένα υπάρχει, ενώ εσύ δεν υπάρχουν χωρίς αυτό. Σε όλο το ταξίδι του δε χρειάστηκε ταυτότητα πουθενά, στο ξενοδοχείο δεν του τη ζητούσαν ποτέ, είχαν γραμμένα όλα τα στοιχεία του, θα πρέπει να μὴν την ἔφερε από το σπίτι μαζί του, κάπου να την ἄφησε, να τη λησμόνησε, πού; Πήγγε στον προϊστάμενο, που είχε να τελειώσει και ταυτόχρονα λάβαινε ἀμέτρητα τηλεφωνήματα στα τηλέφωνα του, και αυτός, θέλεις ἐπειδὴ ἦταν καλοϊσκιωτος ἄνθρωπος θέλεις ἐπειδὴ τὸν λυπήθηκε στα χάλια που τὸν ἔβλεπε, ὑπόγραψε να πάρει τὰ λεφτά του και ὁ υπάλληλος του τὰ μέτρησε. Τότε θυμήθηκε πὼς τὸν ἴδιο μήνα είχαν βάλει φωτιά στο χωριό που ζούσε —κάθε χρόνο στην Ἑλλάδα τὸ μισὸ ντοβλέτι καίγεται ἀτιμώρητα (και για λόγους πολιτικούς ἀκόμα)— οἱ φλόγες μιὰ νύχτα προχώρησαν με τὰ δυνατὰ μελέμια κατὰ τὴ γειτονιά του και ἀναγκάστηκε τὴ νύχτα ἐκείνη να τὴν περάσει σὲ ἓνα ξενοδοχείο στην Ἀθήνα, ὅπου θα πρέπει να ξέχασε και τὴν ταυτότητά του. Μὲ ἓνα τηλεφώνημα βεβαιώθηκε πὼς ναί, πραγματικά ἡ ταυτότητα εἶχε ξεμείνει ἐκεῖ και θα τὴν ταχυδρομοῦσαν με συστημένο γράμμα (τοὺς παρακάλεσε) με τὴν ὑπόσχεση, μόλις αὐτὸς μπορέσει (εἶχε πέσει ἄρρωστος, εἶπε), να πάει ὁ ἴδιος να εὐχαριστήσῃ και να κανονίσει τὸ μικρὸ χρέος του. Ἡσύχασε κάπως και τράβηξε με ὅσες δυνάμεις του ἀπόμειναν για τὸ κρεβάτι του. Ἀπὸ τὴ μέρα ἐκείνη και για ὅσες μέρες ἔμεινε στο νησί δὲν ξαναβγήκε για πρωινό, του ἔφερναν στο δωμάτιο ἓνα φλιτζάνι τσάι με λεμόνι και ὁ φίλος του φρόντιζε για τὰ



ὑπόλοιπα, μιὰ μπουκάλα βρασμένο χαμομήλι μὲ ζάχαρη, λίγη κομπόστα ἀχλάδι καὶ κανένα γιαούρτι πού τὸ ἔφτιαχνε κάθε μέρα ἓνα συμπαθητικὸ γεροντάκι κοντὰ ἐκεῖ, τὰ μόνα πράγματα πού τὰ δεχόταν σχεδὸν μὲ εὐχαρίστηση ὅσες φορές μπορούσε νὰ βάλει κάτι στὸ στόμα του. Ὅταν ξύπνησε δοκίμασε νὰ διαβάσει τίποτα καὶ πραγματικὰ διάβασε κάμποσες σελίδες, μοναχὰ πού δὲν ἦταν διάβασμα αὐτὸ ἀλλὰ ἀνάγνωσι μοναχὰ, τίποτα δὲν περνοῦσε ἀπὸ τὸ βιβλίο στὸ κεφάλι του, ἡ σελίδα 17 ἔγινε 36 δίχως νὰ καταλάβει πῶς, ἡ μιὰ ἴδια μὲ τὴν ἄλλη, κενές, οὐδέτερες, ἀκατοίκητες. Τὸ ἴδιο τερτίπι θὰ μπορούσε νὰ συνεχιζόταν ὡς τὴ συντέλεια ὄχι μοναχὰ τῶν σελίδων, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰώνων. Τὰ γράμματα περνοῦσαν μπροστά του γνώριμα καὶ σὲ γνώριμους συνδυασμούς χωρὶς ὅποιαδήποτε ὁμως νοηματικὴ ἀντιστοιχία, μιὰ ἀπλή τυπογραφικὴ παρέλαση ἢ ἓνα μηχανικὸ ξετύλιγμα ὅπως ἡ χάρτινη κορδέλα στὰ τηλεγραφεῖα πού τὴν παρακολουθοῦμε νὰ κουλουριάζεται στὸ πάτωμα. Σὰ νὰ εἶχε χάσει τὴ σταθερὴ βάση ἀπὸ τὴν ὁποία ὡς τότε ἀντιμετώπιζε τὸν κόσμον (ἢ ἓνα βιβλίον), σὰν ἡ βάση αὐτὴ νὰ ἔλαμνε, νὰ ἔπλεε ἢ νὰ εἶχε γίνῃ φτερό πού πέφτει ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς ἀργὰ καὶ ἀκανόνιστα, ὅπως μέσα στὴ θάλασσα κατεβαίνουν οἱ ψίχες τὸ ψωμί πού πετᾶμε στὰ ψάρια. Τρόμαξε. Καὶ τὴ μέρα ἐκείνη, καθὼς καὶ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες, δὲν ξαναδιάβασε ἄλλο, *quel giorno ... più non vi lesse avanti*.<sup>8</sup>

Θὰ ἦταν κοντὰ μεσημέρι ὅταν ἀποφάσισε νὰ θερμομετρηθεῖ. Τὸ θερμόμετρο ἔδειξε πυρετὸ ἀψηλότατο καὶ τότε θυμήθηκε τὸ ἀντιπυρετικὸ τοῦ γιατροῦ, πού τὸ εἶχε στὸ ἀναμεταξύ, καλοῦ κακοῦ, ἀγορασμένο. — Τί θὰ πάθω νὰ δοκιμάσω ἓνα; ἀναρωτήθηκε.

Σὲ δυὸ περίπου ὥρες, μπορεῖ καὶ λιγότερο, ἀφοῦ πῆρε τὸ

8. Παραλλαγμένος ὁ στίχος τοῦ Δάντη *quel giorno più non vi leggemmo avanti* (Θεῖα Κωμωδία, Κόλασι, 5, 138).

άντιπυρετικό άρχισε νά τον περιλούζει ένας κρίος ιδρώτας. Δέν ήταν ιδρώτας αυτός, ήταν βάλτος· είχε πέσει μέσα σέ ένα βάλτο και δέν ήξερε πώς νά βγει, πώς νά στεγνώσει. Τά ρούχα του, τό μαξιλάρι, τό σεντόνι, τό στρώμα του κρεβατιού, όλα έπλεαν στον ιδρώτα. Τέτοιο πράμα δέν είχε δοκιμάσει ποτέ στη ζωή του και προσπαθοῦσε νά βρεί όμοιότητες με τίποτα γνωστό πού νά κάνει την περίπτωσή του λιγότερο άσυνήθιστη, λιγότερο μοναδική από όσο την άποτιμοῦσε ό ίδιος στην παθητική θέση πού βρισκόταν. 'Ο νοῦς του πήγε στην μακρυσμένη έποχή όταν ξεφυλλίζαμε παιδιά έγκυκλοπαίδειες και σταματοῦσαμε, καμιά φορά, όπου τύχαινε κάτι νά τραβήξει ιδιαίτερα την προσοχή μας συλλαβίζοντας από μέσα μας σέ μια έλληνική γλώσσα πού δέν ξέρεις σήμερα νά πεῖς ποιό από τά δυό ήταν τό περισσότερο, άκατανόητη ή άνόητη: «'Ο άρρωστος, άφού κατεκλήθη εν καλή υγεία, άφυπνίζεται μεταξύ τής τρίτης και πέμπτης πρωινής κάθιδρος. 'Η χειμαρρώδης αύτη έφίδρωσις διαπερᾶ τά καλύμματα και τά στρώματα τής κλίνης». Είχε έρθει ή ώρα νά πραγματοποιηθοῦν όλα αυτά τά φοβερά και τρομερά πράματα μέσα στο μοναχικό δωμάτιο ενός ξενοδοχείου όπου δέν υπήρχαν και τά μέσα, τά πραχτικά μέσα όσα χρειάζονται για νά αντιμετωπίσει κανένας άποτελεσματικά μια τέτοια κατάσταση. 'Ο ιδρώτας αυτός τον τρομοκράτησε τόσο πού προτιμοῦσε χίλιες φορές τον πυρετό, είτε άψηλό είτε άψηλότατο, δέν τον έννοιαζε, φτάνει νά μην έπεφτε ποτέ ξανά μέσα σέ αυτά τά νερά τά άθόρυβα, τά άφύσικα και τά άρρωστημένα. Τό αίσθημα τής γενικῆς σωματικῆς κακουχίας πού δοκίμαζε από τον έξακολουθητικό πυρετό τον έκανε νά νιώθει τόσο παραμερισμένος μέσα στον κόσμο, τόσο άπόλυτα όρφανεμένος από όλους και από όλα — σαν τό άλογο τό πολεμικό, τό άτι, πού τό βάζουν πάντα και ακολουθάει μοναχό του τό ξόδι πίσω από τό νεκρό καβαλάρη του. Και άλλότες τό είχε συλλογιστεί για πολλούς — δέν ήξερε γιατί — τό άλογο

ἐκεῖνο στὴ ζωὴ του, τὸ περισσότερο γιὰ μερικά παιδιὰ ἀπροστάτευτα ἢ ἀνθρώπους μεγάλους, πολὺ κουρασμένους, ποὺ ἔχαναν στὸν κόσμον τὰ στηρίγματα τους. Τώρα ἔβλεπε καὶ πάλι τὴν ἴδια ἀπελπισμένη εἰκόνα μπροστά του. Δὲν ἦταν ἀπὸ λύπησιν γιὰ τὸν ἑαυτό του, δὲν ἦταν. Μιὰ ὑπερβολικὴ συνείδηση ξαφνικὰ γιὰ τὴν ἄμετρη μοναξιά τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὀδηγοῦσε τὸ πιθανότερο στὴν εἰκόνα αὐτή. Κατὰ τὰ ἄλλα τίποτα δὲν ἄλλαζε μέσα στὸ δωμάτιο. Ἕνας κανονικὸς ἄρρωστος πεσμένος κανονικὰ στὸ κλινάρι. Σηκώθηκε ἀπάνω ἀνάστατος, ἄλλαξε ὅσο μποροῦσε πιὸ γρήγορα, ντύθηκε, ἄπλωσε τὰ σεντόνια μήπως στεγνώσουν καὶ ἀποφάσισε νὰ πάρει τοὺς δρόμους νὰ πάει νὰ βρεῖ κανένα ρυζόγαλο νὰ φάει, καμιὰ κρέμα στὸ γαλατάδικο μὲ λίγο ψωμί, γιὰτὶ ἄλλο τίποτα τοῦ ἦταν ἀδύνατο ἀκόμα καὶ νὰ τὸ φανταστεῖ πὼς θὰ τὸ μασοῦσε ἢ θὰ τὸ κατάπινε. Δὲν τὸ πίστευε. Ὁ πυρετὸς εἶχε πέσει ὀλότελα, τὸ θερμόμετρο ἔδειχνε ὑποθερμία. Ἐνωσε ξαφνικὰ σχεδὸν ὅπως ἔνωθε προτοῦ ἀρρωστήσει, μοναχὰ ποὺ τώρα ἴδρωνε κομμάτι ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του καὶ στὸ φαρμακεῖο ποὺ πέρασε νὰ ἀγοράσει λίγα χαρτομάντηλα ὁ φαρμακοποιὸς τὸν βεβαίωσε πὼς πάει, αὐτὸ ἦταν, πέρασε, ὁ ἰὸς ἔφυγε, καμιὰ φορὰ μὲ τίς ἀρρώστιες αὐτὲς καὶ οἱ γιατροὶ «δὲν ξέρουν τί λένε». Στὸ γαλατάδικο ἔφαγε ὅ,τι μπόρεσε καὶ ἀργότερα πῆγε στὸ σπίτι τοῦ φίλου του ὅπου κάθισαν κουβεντιάζοντας ὡς τὸ σούρουπο, μὲ κούραση πάντα μεγάλη ἀλλὰ μὲ διάθεση τόσο καλὴ καὶ ἀνανεωμένη ποὺ κόντεψε τελικὰ νὰ τὸ πιστέψει καὶ ὁ ἴδιος πὼς πάει, αὐτὸ ἦταν, πέρασε, ὁ ἰὸς ἔφυγε, ὁ φαρμακοποιὸς εἶχε δίκιο. Ὑστερα ὁμως ἀπὸ κάμποσες ὥρες ξανακύλησε. Τὸ τεχνητὸ διάλειμμα σταλιά δὲν ὠφέλησε. Μὲ ὅλο ποὺ ἡ διάθεσή του εἶχε πρόσκαιρα ἀνανεωθεῖ, τὰ ἴδια συμπτώματα παρουσιάστηκαν, ἡ κατάστασις σὲ τίποτα νὰ πεῖς δὲν ἄλλαζε, ὁ πυρετὸς πυρετὸς, ὁ πονοκέφαλος πονοκέφαλος, ἡ ἀνακάτωσις ἀνακάτωσις, τὸ φαγητὸ ποὺ δοκίμασε στὸ μαγέρικο στάθηκε ἀδύνατο νὰ τὸ

βάλει στο στόμα του και γύρισε κυριολεκτικά έξουθενωμένος πίσω στο ξενοδοχείο του. Δρασκελώντας άργα τις σκάλες μέσα στο ύπνοβατικό αποκάρωμα του πρόλαβε ωστόσο να προσέξει στο διάδρομο το θέαμα που αντίκριζε κάθε βράδυ σά γύριζε από έξω και ανέβαινε στην κάμαρά του να πλαγιαστεί, τους περισσότερους πελάτες του ξενοδοχείου καθιστούς σε καναπέδες και πολυθρόνες με τὰ κεφάλια αναγερτά, όπως στην καρτέλα του ὀδοντογιατροῦ, να παρακολουθοῦν τὴν τηλεόραση πού βρισκόταν τοποθετημένη ἀψηλὰ σὲ ἓνα μεγάλο ράφι ἀκριβῶς ἀπάνω ἀπὸ τὸ ξύλινο θυρωρεῖο. Μπαίνοντας μέσα τὸ πρῶτο πὸν ἔβλεπες ἦταν τὰ κεφάλια αὐτά, δεμένα, θαρρεῖς, ἀπὸ τὸ ἴδιο σκοινὶ περασμένο θηλιὰ στὸ λαιμὸ τους πὸν τὸ τραβοῦσε κάποιος ἄγνωστος – στὸ νησί τοῦτο ἢ στοὺς ἀντίποδες, στὸν τροπικὸ τοῦ Καρκίνου ἢ στὸν τροπικὸ τοῦ Αἰγίουκερου δὲν κάνει καμιά διαφορά τὸ ἴδιο θέαμα— καὶ ὁ ἄγνωστος αὐτὸς δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τοὺς νέους βιβλικοὺς πατριάρχες πὸν ὀδηγοῦν καθημερινὰ τὰ κοπάδια τους ἐκεῖ πὸν αὐτοὶ θέλουν στὴ σύγχρονη ἔρημο. Μπορεῖ ὁ πυρετός, μπορεῖ καὶ ὄχι, τὰ πρόσωπα αὐτὰ τοῦ θύμιζαν μεγαλωμένα παιδιά πὸν ἄφησαν γιὰ πάντα τὰ μαγικά παραμῦθια τους καὶ τώρα ἔξαναγκάστηκαν ἀπὸ τὶς περιστάσεις σὲ τοῦτο τὸν πανάθλιο συμβιβασμό. Καὶ εἶλκυσε τὸ δίκτυον ἐπὶ τῆς γῆς, μεστὸν ἰχθύων μεγάλων ἑκατὸν πενήντα τριῶν...<sup>9</sup> Ἀνάμεσα στὰ ἑκατὸν πενήντα τρία ψάρια τοῦ μικροῦ ξενοδοχείου πὸν ἀσημόπαιζαν πιασμένα στὸ κατάβαρο δίχτυ τὸ ἀόρατο τῶν λεγόμενων «μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας», εἶχε ἰδιαίτερα παρατηρήσει ἓνα κοντόχοντρο μελαψὸ ἀσπρομάλλικο γεροντάκι μετὰ τὴν κυρά του, τὸ ἴδιο κοντούλα καὶ αὐτὴ, πὸν καθόταν ὅλη τὴν ἡμέρα μετὰ κοντὸ παντελόνι καὶ ἀθλητικὰ φανελά στὸ διάδρομο μπροστὰ σὲ ἓνα βαρὺ γλυκὸν καὶ ὅλο τὸ βράδυ μπροστὰ στὴν τηλεόραση.

9. Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, 21:11.

Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ συνωστίζονταν οἰκογενειακὰ στὰ μπαλκόνια μὲ τὶς ὥρες (θαρρεῖς καὶ ἀπαγορευόταν ἡ κυκλοφορία), περνοῦσε τὶς διακοπές του ἐκεῖ στὸ διάδρομο ἢ τὰ ἀπογέματα ἔξω στὸ πεζοδρόμιο μισόγυμνος, μιὰ καὶ ἡ ἀθλητικὰ φανέλα του δὲν ἐνοχλοῦσε τὴν ἐθιμοτυπία σὲ ἓνα τόσο ἀνεπίσημο καὶ παράμερο ξενοδοχεῖο. Μπροστὰ στὸ πεζοδρόμιο ἄφηνε καὶ τὸ αὐτοκίνητό του, μόνιμα σκεπασμένο μὲ ἓνα ντύμα ἀπὸ κεροπάνι, φανερὰ φτιαγμένο ἀπὸ τὴν κυρά του (ἔμοιαζε περισσότερο μὲ τὸ πλεχτὸ ἐκεῖνο ποὺ σκεπάζουν τὰ τσαγερά). Τὸ αὐτοκίνητο ἔμενε ἐκεῖ ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἔφτανε στὸ νησί ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ ἔφρευγε. Αὐτὸ γινόταν κάθε χρονιά. Πότε τὸ κυκλοφοροῦσε; πότε πήγαινε στὴ θάλασσα καὶ ἀποχτοῦσε τὸ μελαψὸ χρώμα του; πότε ἔκανε τὶς ἐκδρομές ποὺ ἀνιστοροῦσε στοὺς ἄλλους, πότε, πότε, κανένας δὲν ἤξερε. Μιὰ φορὰ μοναχὰ ἀκούστηκε νὰ λέει: «Ἐμεῖς οἱ συνταξιούχοι δὲν ἔχομε δουλειὰ νὰ κυκλοφοροῦμε τὰ αὐτοκίνητά μας καὶ νὰ δημιουργοῦμε κυκλοφοριακὸ πρόβλημα. Προπάντων Κυριακάδες ἢ σκόλες στοὺς δρόμους ποὺ ὀδηγοῦν στὶς ἐξοχές. Τὶς μέρες αὐτὲς πρέπει νὰ ἀφήνομε νὰ κυκλοφοροῦν οἱ ἐργαζόμενοι, αὐτοὶ ποὺ δουλεύουν τὶς καθημερινές, ὅπως ἐμεῖς δουλεύαμε ἄλλοτε», γιὰ νὰ καταλήξει μὲ ὕφος ἀνθρώπου ποὺ κρατᾷ στὰ χέρια του τὰ κλειδιά γιὰ ἓνα πρόβλημα: «Πάντα ἀφήνω τοὺς ἄλλους νὰ κυκλοφοροῦν τὶς μέρες αὐτές. Ἐγὼ δὲν κυκλοφοροῦ». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σὲ ὅλα τὰ μέρη ὅπου τὰ κοινὰ προβλήματα δὲ λύνονται, καθένας τὰ λύνει γιὰ λογαριασμό του.

Ὅσπου δρασκελίσει τὰ τρία πατώματα καὶ φτάσει τελικὰ στὴν κάμαρά του, ὁ ἄνθρωπος εἶδε καὶ ἔπαθε, ἀπόστασε, λαχάνιασε, κόντεψε νὰ σωριαστεῖ στὰ σκαλιά. Στὸ κρεβάτι του, σὰν ἔπεσε, μὲ τὸν πανικὸ ἐκείνου τοῦ καταραμένου ἰδρώτα καὶ τὸν ἀψηλότατο πυρετό, εἶδε πρώτη φορὰ καθαρὰ μπροστὰ του πὼς ἀπόμενε ὀλότελα ἀβοήθητος ἀπέναντι σὲ αὐτὸ ποὺ τὸν βρῆκε, παρατημένος στὴν τύχη του, τὴν καλὴ ἢ τὴν

κακή, άγνωστο. Η ύπομονή βέβαια στις περιπτώσεις αυτές είναι ένα αγαθό που δεν έχει αντίμεμα, μήπως όμως παράλειπε τίποτα που μπορεί να το άκριβοπλήρωνε άργότερα στην περίπτωση του; Θα τηλεφωνούσε στο γιατρό την άλλη μέρα.

Στο άναμεταξύ πεσμένος εκεί του φαινόταν σαν κάποιος να είχε εγκατασταθεί για τα καλά μέσα στο σπιτικό του, να τον είχε άρώτητα παραμερίσει και, χωρίς να λογαριάζει τίποτα, αυτός κανόνιζε τώρα, ο άπόξενος, ο άπόκοτος, ο άκάλεστος, όλα όσα πρωτύτερα τα ρύθμιζε ο ίδιος με το δικό του τρόπο, τή σειρά, τή τάξη ή τήν άταξία. Ο έπισκέπτης αυτός, προσωρινός ή μόνιμος, αυτό κανέναν δεν το ήξερε, είχε άλλάξει τώρα όλότελα σε όλα τον τόνο μέσα στο ύποθετικό εκείνο σπιτικό που μόλις οι άλλοι διαβούν το κατώφλι του καταλαβαίνουν άμέσως πώς εκεί μέσα καθόμαστε εμείς. Η προσωπικότητά του, να το πούμε έτσι, μεταμορφώθηκε όλότελα. Το εμείς αυτό το είχε κάνει άγνωριστο. Και ή άναστάτωση, που ο άνθρωπος με τρόπο άναλογιζόταν αν θα ήταν μόνιμη ή προσωρινή, ξεπερνούσε τις διαφορές που βλέπομε άνάμεσα στο ένα σπιτικό και στο άλλο — από τα φωτεινά και τα σκοτεινά σπιτικά ίσαμε τή ζέστα ή τήν ψύχρα και τή μυρωδιά του κάθε σπιτικού — και έμπαινε σε μιá κατηγορία και σε μιá διάταξη άλλιώςτικες, όπως για τους μη τρελούς και τους μισότρελούς είναι άλλιώςτικος ο κόσμος τής τρέλας. Τέτοια μεγάλη και άσυμβίβαστη διαφορά. Ο έπισκέπτης που είχε εγκατασταθεί έκανε εκεί μέσα ό,τι ήθελε. Ο άνθρωπος είχε τή έντύπωση πώς ο ξένος αυτός διαπλάτυνε τα ντουλάπια και πετούσε όλα τα ρούχα στο πάτωμα. Μέσα στο μαγερειό άνακάτωνε στα σακουίλια τους τα όσπρια και τα ζυμαρικά, τον καφέ και τον τραχανά, τή ζάχαρη και το άλεύρι, άδειάζε το τσάι στη μουστάρδα και τή μουστάρδα στο κιούπι του λαδιού μαζί με τον τενεκέ τον τοματομπελτέ και το μπουκάλι το ξίδι. Μούσκευε το ψωμί και τα ξερά παξιμάδια μέσα σε μιá λεκάνη παχιά σαπου-

νάδα, όπου είχε πρωτύτερα βουτηγμένο, για να χτυπήσει όρισμένη ώρα, τὸ ξυπνητήρι. Πεταγόταν άμέσως ύστερα στὸ μπαλκόνι, φώναζε κάτι στοὺς γειτόνους άπέναντι, ξαναγύριζε με μανία στὰ χαρμάνια του, τὰ δοκίμαζε με τὸ δάχτυλο, μάζευε άπό τὸ πάτωμα ὅσα περισσότερα ρούχα μπορούσε να φορέσει καί, παστωμένος διπλά, τριπλά καί τετραπλά σώβρακα, φανέλες, πουκάμισα, γελέκα, παντελόνια, σακάκια, κάλτσες, πανωφόρια, ζώνες, προχωρούσε με άμέτρητη σοβαρότητα καί άνοιγε ὅλες τὶς βρύσες τοῦ σπιτιοῦ πὸν ἔτρεχαν άσταμάτητα στὴν άρχή με θόρυβο καί, ὅσο πλημμύριζε σιγὰ σιγὰ τὸ σπίτι, ὅλο καί με λιγότερη ὀρμή, ὥσπου δὲν άκουγες πιὰ τίποτα άλλο άπό ἕνα σιγαλινὸ μούρμουρο σὰ να περπατοῦσαν πολὺ μακριά μέσα στὴ νύχτα ποταμὸς πρόβρατα χωρὶς κουδούνια καί τσελιγκάδες, άσαλάγητα — αὐτὰ ὅλα τὰ νερά, φαίνεται, ὄχι άσχετα με τὸν ἐφιαλτικὸ ἐκεῖνο ιδρώτα, τὸν καταραμένο πὸν τὸν κατατρόμαζε. Παρατημένος στὴν τύχη του, άβοθήητος, με τὴν ἔμμονη ἐντύπωση αὐτοῦ τοῦ ξένου πὸν ἔκανε για λογαριασμὸ άλλουνοῦ ὅ,τι ἤθελε σὰ νοικοκύρης, χωρὶς να ρωτᾶει κανέναν, ὁ ἄνθρωπος ἔσβησε τὸ φῶς καί ἄρχισε να καταποντίζεται στὰ σκοτεινὰ καί να προσαρμόζεται πότε στὴ μιὰ κόχη πότε στὴν ἄλλη τοῦ κρεβατιοῦ, μήπως καί ἀρπάξει στὰ κλεφτὰ κανένα κομμάτι άπό τὸν ὕπνο πὸν τοῦ ἔλειπε τόσο, κανένα ξέφτι ἔστω ἢ ρετάλι άζήγητο, να κέρδιζε λίγο τὰ χαμένα καί να ξεπερατιόταν στὸ ἀντικρινὸ περιγιάλι τῆς άλλης μέρας, τῆς άγνωστης, πὸν θὰ ξημέρωνε κανονικά.

Κάποτε ἔφεξε καί με τὰ χίλια βάσανα ἔφτασε καί ἡ ὦρα πὸν μπορούσε πιὰ να τηλεφωνήσει στὸ γιατρὸ, χωρὶς να φοβᾶται μήπως ἐνοχλήσει. Ὁ γιατρὸς τοῦ ὑποσχέθηκε πὸς θὰ περνοῦσε να τὸν δεῖ τὸ μεσημέρι άργά, ὕστερα άπό τὸ νοσοκομεῖο, φαίνεται ὅμως πὸς μπλέχτηκε, γιατί ὀλάκερο τὸ ἀπόγεμα δὲν παρουσιάστηκε διόλου καί μοναχὰ τὸ βράδυ φάνηκε, θὰ πρέπει να ἦταν ὀχτὼ κοντὰ ὅταν ὁ ἄνθρωπος

ἄκουσε τὴν πόρτα νὰ χτυπάει καὶ φώναζε μέσα στὸν πυρετικὸ λήθαργό του («ἐμπρός»). Ἡ μέρα εἶχε περάσει δύσκολα καί, στὰ προβλήματα τῆς ἀρρώστιας, εἶχαν ἔρθει τώρα νὰ προστεθοῦν τὰ ἀπειλητικὰ προβλήματα γιὰ τὸ φαγητό, γιὰ τὴν περίθαλψη, γιὰ τὴ φροντίδα τῆ γενικῆ σὲ τόσες πραχτικές λεπτομέρειες, ἀπὸ τὰ χρήματα ἴσαμε τὰ πλουστικά, γιὰ τοῦτο ἢ γιὰ ἐκεῖνο, γιὰ ὅσα ἀπαραίτητα, λιγιστά, μπορεῖ, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἀστάθμητα καὶ ἀκαταμέτρητα χρειάζεται ἓνας ἄνθρωπος σὰ βρεθεῖ σὲ περίσταση ἀναπάντεχη καὶ ἐξαιρετικῆ. Ὁ φίλος φρόντιζε τὰ τροφοδοτικά, κουβαλώντας βρασμμένο χαμομήλι, κομπόστα καὶ γιαούρτι. Ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο ἐξασφάλιζε πρῶι καὶ ἀπόγεμα κανένα τσάι μὲ φρυγανιές. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν δὲν ἀναγκαζόταν νὰ τρέχει κάθε τρεῖς καὶ λίγο στοὺς δρόμους. Ἡ κατάστασή του ὡστόσο εἶχε βαρύνει πολύ. Καὶ ἐνῶ ἀπάνω στὴ γέφυρα τῆς ψυχῆς ὁ τιμονιέρης δὲν ἄφηνε ἐκεῖ στιγμὴ τὸ τιμόνι καὶ οἱ βάρδιες σκάντζαραν κανονικὰ καὶ κρατοῦσαν πορεία, ἐνιωθε ἀντίθετα μιὰ κυριολεκτικὴ ἀπόγνωση, μιὰ ἀπόλυτη χάση τοῦ μπούσουλα στὸ κορμί. Τόσο ἀφόρητα συμπαραλισμένος δὲν εἶχε αἰσθανθεῖ ὅσο θυμόταν ἄλλη φορὰ στὴ ζωὴ του. Θαρροῦσε πῶς τὸν εἶχαν βουτηγμένο ὀλόκληρο, μέσα ἔξω, καὶ τὰ σπλάχνα του, πλεμόνια, καρδιά, συκώτι, στομάχι, σπλήνα, καὶ τὴν ἐπιδερμίδα του, σὲ ἓνα βαρέλι μὲ ταραμὰ καί, σὲ κάθε κίνηση ποῦ ἔκανε, τὰ ἑκατομμύρια αὐτὰ μικρὰ αὐγά τοῦ ψαριοῦ κολλοῦσαν ἀπάνω του μὲ ἓνα ἀπειροστὸ τρίξιμο, σὰ νὰ τρίβεις ἄμμο σὲ γυαλί, τὸν ἀποβρόμιζαν ἀκόμα περισσότερο καὶ βούλιαζε μολυβένιος μέσα στὴ σπυρωτὴ αὐτὴ ἀσπροκόκκινη λασπιά. Πῶς νὰ βγεῖ ἀπὸ ἐκεῖ μέσα; Ὁ γιατρὸς τοῦ βρῆκε ἀκροαστικά καὶ ζήτησε μικροβιολογικὲς ἐξετάσεις καὶ μιὰ ἀκτινογραφία. Ἦταν Δεκαπενταύγουστος, τῆς Παναγίας, καὶ τὴν ἄλλη μέρα Κυριακὴ — πανηγύρι τοῦ Ἁγίου ποῦ προστατεύει τὸ νησί — ὅλα κλειστὰ καὶ ὁ περισσότερος κόσμος φευγάτος ἀπὸ τὰ σπίτια του, ποῦ νὰ βρεῖ



κανένας γιατρούς και να κάνει εξετάσεις; "Αμ τὸ βγάλσιμο ξανά στὸ δρόμο και τὸ περπάτημα ὡς ἐκεῖ, ποῦ τὸ βάζετε; Και πῶς νὰ πάρει τὰ ἀποτελέσματα τὴν ἴδια μέρα ὥστε, ἂν χρειάζοταν, νὰ μπορέσει Δευτέρα νὰ βρεῖ μιὰ θέση στὸ ἀεροπλάνο (ἄει νὰ βρεῖς θέση, Αὐγουστο μήνα, ποῦ εἶναι ὅλες κρατημένες ἀπὸ καιρὸ, ἀλλὰ στὴν ἀνάγκη και αὐτὸ ἀκόμα θὰ τὸ ἀποφάσιζε ἐκεῖνος ποῦ ἀγαποῦσε τὴ θάλασσα και ταξίδευε πάντα μὲ τὸ καράβι) και νὰ φύγει γιὰ τὴν Ἀθήνα ὅπου μιὰ σοβαρὴ κατάσταση, ὅσο νὰ εἶναι, ἀντιμετωπίζεται σοβαρότερα παρά στὸ ξαρμάτωτο και σὰν ἀπόκληρο νοσοκομεῖο ἐνὸς νησιῦ; Ὁ γιατρὸς τὸν βεβαίωσε πῶς τὰ ἀποτελέσματα θὰ τὰ εἶχαν μέσα στὴ μέρα, γίνεται, ὁ ἴδιος θὰ φρόντιζε νὰ πάρει στὸ τηλέφωνο τὸ μικροβιολόγο και τὸν ἀκτινολόγο, ὅποιον πετύχαινε ἀπὸ τοὺς δυὸ ἢ τρεῖς ποῦ ὑπῆρχαν — ὅλοι (φυσικά), πρόσθεσε, ἦταν πολὺ καλοὶ — ὅσο γιὰ τὸ ἀεροπλάνο, ἂν χρειάζοταν, θὰ τὸν ἐφοδίαζε μὲ τὸ κατάλληλο πιστοποιητικὸ ὥστε, μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ, θὰ λυνόταν και τὸ ζήτημα τῆς μεταφορᾶς του. Θὰ παρακαλοῦσε μοναχὰ ὁ φίλος του ποῦ ἔμενε στὸ νησί νὰ κατατοπιζόταν τὸ γρηγορότερο γιὰ αὐτὰ ὅλα, ὥστε νὰ βοηθήσει τὸ γιατρὸ στίς διάφορες ἀπαραίτητες συνεννοήσεις.

Μόλις ὁ γιατρὸς καληνύχτησε και, δὲ θὰ εἶχε ἀκόμα στρίψει τὴ γωνιά, παρουσιάστηκε ὁ φίλος μὲ τὸ βραδινὸ φαγητὸ τὸ καλοδεχούμενο και τὸ μόνο ποῦ μπορούσε νὰ βάλει στὸ στόμα του και ὑποσχέθηκε αὔριο, ἀφοῦ συνεννοηθεῖ μὲ τὸ γιατρὸ και κανονίσουν τίς ὥρες — μὲ τὴν προϋπόθεση πῶς κάποιον θὰ πετύχαιναν ἀπὸ τοὺς δυὸ ἢ τρεῖς μικροβιολόγους και ἀκτινολόγους — νὰ περάσει μὲ τὸ αὐτοκίνητο νὰ πᾶνε μαζί σὲ ὅλες αὐτὲς τίς ἐπισκέψεις, δὲ χρειάζοταν, εἶπε, νὰ κουράζεται μὲ περπατήματα παραπανίσια, δὲν μπορούσε, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, και νὰ τὸν βλέπει στὰ χάλια ποῦ εἶχε, περιπλανώμενο ἀπὸ ἐδῶ και ἀπὸ ἐκεῖ, δὲν τὸ ἤθελε ὁ Θεός, βρὲ παιδί μου, ἓνα τέτοιο πράμα. Ὅσο γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ ἀερο-

πλάνου, και αυτό θα τὸ φρόντιζε, σὲ συνεννόηση πάντα μὲ τὸ γιατρό. Ἦταν ὁ φίλος εὐαίσθητος ἄνθρωπος, μπορεῖ και λίγο λιπόψυχος. Χωρὶς αὐτὸν στὸ νησι ἢ μιὰ δυσκολία θα γινόταν τρεῖς, οἱ τρεῖς ἔξι και οἱ ἔξι δώδεκα, μέσα σὲ ὅλα τὰ καθημερινὰ μικροπράματα ποὺ ξεπηδοῦσαν σποραδικὰ και ἀκατόνιστα, ὅπως τὰ πηδήματα τῆς ἀκρίδας, ὅσο ἢ γενικὴ κατάσταση ἀπόμεινε θολή και, ἀπὸ ὦρα σὲ ὦρα, δὲν ἤξερες ποῖο θα ἦταν τὸ ἀκόλουθο πῆδημα. Ἐξω ἀπὸ τὴν εὐγνωμοσύνη πῶς τοῦ παραστεκόταν σὲ περίσταση δύσκολη — μὲ πόση προθυμία δὲν τὸν φαγοπότιζε — και ἔξω ἀπὸ τόσα ἄλλα ἀκόμα, συναισθηματικά και ἀκατάγραφα ἀπάνω στὸ κερὶ τῆς μνήμης και τῆς γνώσης τοῦ Πλάτωνα, τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνὸν κήρινον ἐκμαγεῖον,<sup>10</sup> τοῦ χρωστοῦσε τουλάχιστο τὴν ὑπακοή: στὰ ἀπλὰ και στὰ ὀλοφάνερα, ἀν ὄχι στὰ δύσκολα και στὰ βαθύτερα. Θα πήγαινε λοιπὸν, ναί, τὴν ἄλλη μέρα παντοῦ μαζί του μὲ τὸ αὐτοκίνητο, θα ἀκολουθοῦσε, δὲν μποροῦσε, τὸ ἔβλεπε και μοναχός του, νὰ κάνει διαφορετικά, και τὸν εὐχαριστοῦσε πολὺ γιὰ αὐτό. Κουβέντιασαν ἀκόμα λίγο τὰ διάφορα τρεχούμενα και μὴ ποὺ κουβεντιάζουν οἱ ἄνθρωποι σὲ προβληματικὲς περιστάσεις, ὅταν ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ ἔχει ἀλλάξει σκαλοπάτι και δὲ βρίσκεται πιά στὸ ἴδιο μὲ τοὺς ὑπόλοιπους, ὅπως βρισκόταν πάντα, και οἱ ἄλλοι τοῦ φέρονται μὲ τὸν τρόπο ποὺ φερόμαστε σὲ ἀνώτερους, σὲ πολὺ γέροντες ἢ στὰ παιδιά. Τὸ βάρος πέφτει τότε ὄχι τόσο στὰ θέματα μὰ στὸν τόνο τῆς κουβέντας ποὺ ἀνομολόγητα φανερώνει πῶς και οἱ δυὸ πλευρὲς τὸ ξέρουν τὸ σκαλοπάτι ποὺ τοὺς χωρίζει τὸ σημαδιακό, ἀποδέχονται τὸ συμβιβασμό, τί νὰ κάνουν, και ἀπὸ ἐκεῖ και πέρα προσπαθοῦν ὁ καθένας νὰ κρατᾶν, ὅσο μποροῦν καλύτερα, τοὺς ἄγραφους νόμους ἐνὸς ἀκόμα (σὰν νὰ μὴν ἔφταναν τόσα ἄλλα) ἐπιπρόσθετου παιχνιδιοῦ στὴ ζωὴ. Κάτι τέτοιες ὥρες πῶς μᾶς πουλάει και πῶς μᾶς ἀγοράζει ἢ

10. Πλάτων, *Θεαίτητος*, 191c 9.

ἀφιλότιμη αὐτὴ ἡ ζωὴ, ἀπάνω ποὺ ἔμεῖς νομίζομε πῶς, πάει πιά, τὴ μάθαμε ἢ τὴν κάναμε δικιά μας γιὰ πάντα, δικιά μας καὶ στὴν πράξη της καί, πολὺ περισσότερο, στὸ νόημά της! *Νήπιοι...*" Ἐπρεπε τώρα νὰ καληνυχίσει γρήγορα καὶ νὰ μὴν κρατάει περισσότερο τὸ φίλο μέσα στὴ ζεστὴ κάμαρα ἐνὸς ξενοδοχείου καλοκαιριάτικα, νὰ τὸν ἀφήσει νὰ πάρει τὸ φρέσκο του στὴν πλατεία ἢ στὴν παραλία μαζί μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἡσυχάσει, μπορεῖ δὲν μπορεῖ, δοκιμάζοντας νὰ περάσει ἀκόμα μιὰ νύχτα στὸ καινούριο, στὸ ἀσυνήθιστο σκαλοπάτι του, μοναχός.

Τὴν ἄλλη μέρα, κυριακάτικα, ὅλα κανονίστηκαν μὲ τὸ γιατρὸ καὶ πῆγαν πρῶτα γιὰ τὴν ἀκτινογραφία. Ἐκεῖ περιμέναν κάμποση ὥρα. Δυὸ χωριάτες, ἓνας γέρος καὶ ἓνας νεότερος, μπαινιόβγαιναν στὸ ἱατρεῖο μὲ διάφορα χαρτιά καὶ φακέλους, ἀναποφάσιστα καὶ δύσπιστα, καθῶς φαίνεται, γιὰτὶ μόλις ἔφευγαν ξαναχτυποῦσαν τὸ κουδούνι καὶ ἄρχιζαν νέα συνακούσματα μὲ τὸν ἀκτινολόγο, δισταχτικοὶ σὲ ὅλα καὶ μαζί του καὶ ἀνάμεσά τους. Ἡ εὐθεία στὸν τόπο μας δὲν εἶναι ὁ συντομότερος δρόμος ἀνάμεσα σὲ δυὸ σημεῖα, ποτέ. Ἡ συνεννόηση γινόταν σὲ αὐτὴ τὴ γλώσσα τῆ συνθηματικῆ ὅπου καθένας ἄλλα θέλει, ἄλλα ζητάει, ἄλλα κρύβει, ἄλλα φανερώνει, ἄλλα καταλαβαίνει, ἄλλα λέει καὶ ἄλλα σκέφτεται. Φυσικὰ στὸ τέλος καὶ ἄλλα κάνει. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι βάζουν δέκα καὶ δεκατέσσερις ὥρες γιὰ μιὰ ἀπόσταση ποὺ κανονικὰ θὰ τοὺς ἔπαιρνε νὰ τὴν περπατήσουν δέκα λεπτά. Φτάνουν πάντα ἄργα καὶ μὲ τσακισμένα ποδάρια. Ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ Ἑλλάδα — μὲ ἐξáιρεση μερικοὺς ἀπροσάρμοστους, ὅπως εἶναι οἱ ποιητές της — πορεύεται καὶ λύνει τὰ προβλήματά της μὲ τὴ μέθοδο ἢ μὲ τὴ γλώσσα αὐτῆ. Ἄν δὲν τὴ μιλάς, χάθηκες. Οἱ χωριάτες τὴ φορὰ τούτη ἀποφάσισαν νὰ φύγουν ὀριστικὰ (τὸ κουδούνι δὲν ξαναχτύ-

πησε) και έτσι ο δρόμος άνοιξε για τον άρρωστο, που περίμενε στη θέση του μισοπεθαμένος από τον πυρετό και με τα μάτια μεσουρανισμένα. Πέρασε μέσα, γδύθηκε, στάθηκε όπως του είπαν να κάνει, αναπνέοντας και μη αναπνέοντας, και, αφού τέλειωσε με την άκτινογραφία, βγήκε πάλι στο διάδρομο και σωροκουβαριάστηκε στο κάθισμά του ώσπου τον ξαναχρειαστούν. Σε λίγο πρόβαλε ο γιατρός και, κοιτάζοντας με ύφος που φάνηκε στον άνθρωπο σά να τον αποδοκίμαζε, του ανακοίνωσε πως είχε πολύ μεγάλα πλεμόνια και θα χρειαζόταν να του ξαναβγάλει συμπληρωματικά το υπόλοιπο μέρος που είχε κοπεί στην πρώτη αυτή άκτινογραφία — τις βάσεις. Ο άνθρωπος ένιωσε κάπως ένοχος για τα πολύ μεγάλα πλεμόνια του και προχώρησε δεύτερη φορά στο μηχάνημα, με την ίδια διαδικασία του γδυσίματος, της ανάσας και της μη ανάσας, του ντυσίματος, μοναχά που τη φορά τούτη δέ βγήκε στο διάδρομο, αλλά κάθισε μαζί με το φίλο του μέσα στο γραφείο του γιατρού. Έκει έκανε την παράτολμη σκέψη μήπως τα πλεμόνια του ήταν όπως όλων των ανθρώπων ή όπως του τα έφτιαξε ο Θεός, με άλλα λόγια, μήπως δέν ήταν ούτε πολύ μεγάλα ούτε πολύ μικρά, αλλά πλεμόνια ανθρώπινα. Ο άκτινολόγος, που δέν είχε πλάκες από τις μεγαλύτερες, είχε περάσει στο μηχάνημά του μια μικρή πλάκα ή «κασέτα» — όπως τις ονομάζουν — και οι βάσεις από τα πλεμόνια κόπηκαν στην άκτινογραφία και χάθηκαν ολότελα. Πώς μπορεί ποτέ στη δουλειά μας να μολογήσομε λάθος και παράλειψη, ή να φταίμε σε τίποτα εμείς και να μην ποῦμε στον άλλο πως, αν υπάρχει λάθος, πρέπει να είναι δικό του, πως εκείνος φταίει; Ίδιαίτερα όταν βάζομε στον τορβά τη σπουδαιότητά μας; Μια τόσο γενικευμένη ταχτική, όπως ή ανακοίνωση του γιατρού για τα πολύ μεγάλα πλεμόνια του ανθρώπου, έφερε στο νοῦ του τον ταλαιπωρημένο κάποιους ραφτάδες που κόβουν πρώτα το ρούχο με τα μέτρα σωστά άπάνω στο τραπέζι, τώσους πόντους από τη

μιά μεριά, τόσους... κοιτάχτε και μόνος σας... από την άλλη, και ύστερα τὰ βάζουν με τὸν πελάτη πὺ τὸ ροῦχο πέφτει ἀπάνω του στραβὸ ἢ πὺ δὲ γεννήθηκε σὲ στάση προσοχῆς ἢ γέρνει ἄγαρμπα ἀπὸ τὴ μιά μεριά και δὲ μαζεύει μέσα ὀριστικά τὴν κοιλιά του. Ὁ γιατρός παρουσίασε κάποτε και τὴ συμπληρωματικὴ ἀκτινογραφία με τὶς βάσεις. Στὰ πλεμόνια, πὺ ὁ παθολόγος ἔβρισκε μιὰ «πύκνωση» ἀπὸ τὴ μιά μεριά, ἐτοῦτος δὲν ἔβλεπε τίποτα, ἀντίθετα τοῦ μίλησε για κάποιον κουσούρι στὴν καρδιά (λησιμονάω τὸ ὄνομα), ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἤξερε καλά πὺς δὲν εἶχε τίποτα. Στὴν ἡλικία του σκαρφάλωνε ἀκόμα παντοῦ ἀψηφώντας τὰ χρόνια και ἐκεῖνος τοῦ ἔλεγε πὺς θὰ πρέπει, δὲν μπορεῖ, νὰ λαχανιάζει στὸν ἀνήφορο και νὰ νιώθει και κάποιον πόνο. Τέλος πλήρωσαν, χαιρέτησαν, και ἀπὸ ἐκεῖ πῆγαν στὸ μικροβιολόγο, σὲ ἕνα μισοτελειωμένο σπῆτι ὅπου ἀνέβαινες ἀπὸ μιὰ πέτρινη ἀραχνιασμένη σκάλα για νὰ φτάσεις στὸ δεῦτερο πάτωμα. Τοῦ πῆραν αἷμα και ἡ περιπέτεια τέλειωσε, τουλάχιστον για ἔκκεινο τὸ πρωινό, με τὸ γυρισμὸ στὸ ξενοδοχεῖο.

Ὁ πυρετὸς δὲν ἔπεφτε καθόλου και ἡ γενικὴ κατάσταση τοῦ ἀνθρώπου βάραινε περισσότερο κάθε ὡρα πὺ περνοῦσε. Ὁ γιατρός ἦρθε πρὸς τὸ βράδυ, διάβασε τὴν ἀκτινογραφία, κοίταξε τὶς ἐξετάσεις πὺ τὶς εἶχε φέρει πρὶν ἀπὸ λίγη ὡρα ὁ καλὸς φίλος — ἔδειχναν ἀρκετὰ σημάδια σοβαρὰ — ἐξέτασε τὸν ἄρρωστο πὺ παρουσίαζε τώρα μιὰ «πύκνωση» ἀπὸ τὴ μιά μεριά, ἔτσι τοῦ εἶπε, τοῦ ἔγραψε νὰ παίρνει κάθε ὀρισμένες ὡρες κάποιον ἀντιβιοτικὸ μαζί με ἕνα ὑγρὸ πὺ θὰ τὸ χρησιμοποιοῦσε δυὸ ἢ τρεῖς φορές τὴν ἡμέρα μὴ τυχὸν και πάθαινε στοματίτιδα. Και ἐπειδὴ φοβόταν, πρόσθεσε, μήπως «ἔκανε» καμιά πνευμονία και στὸ νοσοκομεῖο θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ τὸν περιποιηθοῦν καταπὺς ἔπρεπε, εἶχε μοναχὰ δυὸ νοσοκόμες και αὐτὲς δὲ θὰ μπορούσαν νὰ τοῦ δίνου ἀντιβιοτικὸ ἀπὸ τὴ φλέβα, κάτι πὺ μπορεῖ νὰ τὸ χρειάζοταν ἐνδεχόμενα στὴν περίσταση αὐτή, τοῦ σύσταινε καλύτερα νὰ

πάρει τὸ ἀεροπλάνο γιὰ τὴν Ἀθήνα. Αὐριο Δευτέρα δὲν πρόφταινε, βέβαια, μὲ ὅλο τὸν κόσμον νὰ ταξιδεύει Δεκαπενταύγουστο καὶ μὲ τίς θέσεις κρατημένες ἀπὸ καιρὸ, ἀλλὰ μεθαύριο Τρίτη ὅπωςδὴποτε θὰ ἐξασφάλιζαν μιὰ θέση καὶ θὰ φρόντιζε ὁ ἴδιος νὰ τοῦ γράψει τὴ χρειαζούμενη βεβαίωση, ὥστε ὁ φίλος του νὰ ἔχει τὴ Δευτέρα ὀλάκερη τὴ μέρα στὴ διάθεσή του νὰ κάνει τὰ σχετικά τρεχάματα γιὰ τὸ εἰσιτήριο. Ἔτσι καὶ ἀποφασίστηκε. Ὁ γιατρὸς καὶ ὁ φίλος του θὰ βρίσκονταν σὲ ἐπαφὴ καὶ ὁ ἴδιος θὰ προσπαθοῦσε νὰ κανονίσει ἀπὸ τὸ τηλέφωνο τὰ διάφορα ζητήματα μὲ τὴν Ἀθήνα, πότε (μέρα καὶ ὥρα) θὰ ἔφτανε, ποιὸς θὰ τὸν παραλάβαινε, ποῦ θὰ πῆγαινε, ποιὸς θὰ τὸν γιαιτρολογοῦσε. Ἡθελε δὲν ἤθελε, μπορούσε δὲν μπορούσε, δὲν εἶχε ἄλλο τρόπο, θὰ ἔπρεπε νὰ τὰ ταχτοποιήσῃ καὶ νὰ τὰ σκεφτεῖ ὅλα αὐτὰ μοναχὸς του χωρὶς νὰ δώσει, ἂν γινόταν, βάρος σὲ κανένα ἢ νὰ ἐνοχλήσῃ στὴν περίπτωση αὐτῇ, καὶ χωρὶς φασαρία ἀσυνταίριαστη μὲ τὴ μόνιμη ταχτική του, ποὺ ταύτιζε σὲ ὅλα τὴν ἀφάνεια μὲ τὴν ἐλευθερία ἢ τὴν ἀληθινὴ ζωὴ καὶ πίστευε πὼς ὅσο πιὸ ἀπαρατήρητος περνάει κανένας τόσο πιὸ ἐλεύθερα ἢ ἀληθινὰ ζεῖ στὸν κόσμο.

Πρώτη του σκέψη στάθηκε ὁ γιατρός. Ὅταν ἄκουσε τὴ λέξη πνευμονία ὁ νοῦς του πῆγε σὲ ἓνα καθηγητὴ ποὺ γνώριζε, πνευμονολόγο, καὶ πῆρε ἀμέσως στὸ τηλέφωνο κάποιον νεαρὸ φίλο του τὸν ὁποῖο εἶχε ὁ ἴδιος προσωπικὰ ὀδηγήσει σὲ αὐτὸν πρὶν ἓνα χρόνον καὶ μιὰ σωστὴ διάγνωση καὶ θεραπεία, ὕστερα ἀπὸ ὑποθέσεις ἄχρηστες καὶ πειραματισμοῦς, τὸν εἶχαν γλιτώσει ἀπὸ περιπέτειες, περιπέτειες ποὺ καμιὰ φορά, μὴν ξεχνᾶμε, μπορεῖ νὰ σημαδέψουν τὸν ἄνθρωπο γιὰ πάντα, ἂν ὄχι καὶ νὰ τὸν σακατέψουν καιρὶα ἐκεῖνη τὴ στιγμή. Πρέπει νὰ ξέρεις καλὰ ποῦ θὰ πᾶς. Οἱ γιατροὶ εἶναι ὅπως τὰ δύσκολα κανάλια, χρειάζεται πιλότος γιὰ νὰ τὰ περάσεις. Ἄν δὲν ἔχεις πιλότο πηγαίνεις στὰ τυφλά, μπορεῖ νὰ διαβεῖς ἀπειράχτος, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ βρεῖς κάπου καὶ νὰ καθίσεις.

“Όλοι ἔχουν διπλώματα γιατροῦ, λίγοι εἶναι γιατροί. Ὁ καθηγητῆς αὐτός, πού τόν εἶχε συμβουλευτεῖ καί σέ ἓνα δυό ἄλλες περιστάσεις, ἦταν ἓνας ἄνθρωπος ἔξυπνος καί εὐγενικός πού ἀγαποῦσε τή δουλειά του, εἶχε κάνει γερές σπουδές, εἶχε ἀληθινά τὸ χάρισμα τοῦ γιατροῦ, καί ὑπηρετοῦσε δημιουργικά καί τὴν ἐπιστήμη καί τὸ λειτούργημα, πού κάποτε δὲν ἦταν ἐπάγγελμα, ἀλλὰ ἱεροτελεστία. Παρακάλεσε, λοιπόν, τὸ νεαρὸ φίλο του στὴν Ἀθήνα —σειρά σου καί σειρά μου, τοῦ εἶπε τώρα χωρατεύοντας— νὰ μάθει ποῦ βρισκόταν ὁ καθηγητῆς αὐτὸν τὸ μήνα πού οἱ περισσότεροι λείπουν μὲ ἄδεια καί νὰ τὸν κατατοπίσει σχετικὰ πῶς καί ποῦ θὰ τὸν συναντοῦσε μόλις τὸν χρειαζόταν. Ἔτσι πέρασε ἄλλη μιὰ νύχτα. Ψημένος ἀσταμάτητα ἀπὸ τὴ θέρμη, εἶχε ἀρχίσει πιά νὰ χάνει φανερά τίς δυνάμεις του, ἀν καί μέσα βαθιὰ ἔνιωθε πῶς κρατοῦσε ἀκόμα ἀπείραχτες παρακαταθῆκες.

Ἡ Δευτέρα διάβηκε μὲ τρεχάματα τοῦ φίλου του ἀπὸ τὸν Ἄννα στὸν Καϊάφα γιὰ τὸ εἰσιτήριο. Πῆγε ἀπὸ τὸ πραχτορεῖο στὸ γιατρὸ γιὰ τὴ βεβαίωση καί ἀπὸ τὸ γιατρὸ στὸν παπὰ τῆς Μητρόπολης πού τύχαινε νὰ τὸν ξέρει καί πού μὲ τὴ σειρά του γνώριζε μιὰ ὑπάλληλο στὸ πραχτορεῖο —ἔπρεπε, φαίνεται, νὰ βοηθήσει καί αὐτὴ ἀπὸ τὴ θέση τῆς στή γενικὴ κατοχύρωση ἀπέναντι στὸν ὑποπτο ἐπιβάτη (μπορεῖ νὰ σκηνοθέτησαν τὸ περιστατικὸ τῆς ἀρρώστιας), μιὰ καί ἡ ἀλήθεια σὲ τέτοιες περιπτώσεις δὲν εἶναι μοναχὰ δυσκολοπίστευτη πάντα, εἶναι καί ἀπίστευτη σχεδόν, ἄγνωστο γιὰ ποιούς λόγους— καί ἀργὰ τὸ ἀπομεσήμερο τὸ εἰσιτήριο ἐξασφαλίστηκε, πληρώθηκε, θὰ τὸ ἔκοβαν ὅμως τὴν ἄλλη μέρα, ἔτσι ἀποφασίστηκε ἀπὸ τὸ λογιστήριο. Ὁ γιατρὸς πού δὲν εἶχε κάνει ἀκόμα ὀριστικὴ διάγνωση καί ταυτόχρονα δὲν μποροῦσε νὰ βεβαιώσει, καταπῶς ἀπαιτοῦσε ὁ κανονισμός, πῶς ὁ ἐπιβάτης δὲν εἶχε καμιά «λοιμώδη νόσο», δηλαδή μολυσματικὰ ἀρρώστια —τέτοια εὐθύνη φοβόταν νὰ τὴν πάρει ἀπάνω του, ἀλλὰ καί ἀπόφευγε νὰ φανερώσει

στον ἄρρωστο τὴν ἀβεβαιότητα αὐτή, ὡστόσο ὅμως χρειαζόταν νὰ δικαιολογήσει ἐπιστημονικὰ τὴν ἐπείγουσα μεταφορά του, γιατί διαφορετικὰ μὲ κάποια ἴωση, ἔτσι ἀόριστα, δὲ θὰ τὸν ἄφηναν νὰ ταξιδέψει – ἔγραψε στὴ βεβαίωση ὀρθὰ κοφτὰ «αἱματουρία» καὶ ἠσύχασε. Ἔτσι ὅλοι ἀκολούθησαν τὸ νόμο καί, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, ἀλήθεψε θαυμαστὰ ὁ Παῦλος πὺ λέει νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα.<sup>12</sup> Τὸ βράδυ πῆγε καὶ τὸν εἶδε, διπλασίασε τὴ δόση τὸ ἀντιβιοτικὸ γιὰ νὰ βρῖσκεται προστατευμένος, τοῦ εἶπε, ἀπὸ περιπλοκές, τοῦ εὐχῆθηκε καλὸ ταξίδι, τὸν καληνύχτησε καὶ ἔφυγε ἀφοῦ ταχτοποιήσαν τοὺς λογαριασμοὺς τους καὶ ἀποχαιρετήθηκαν θερμὰ. Ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή καὶ πέρα ὁ ἄνθρωπος ἔνοιθε κιόλας φευγάτος ἀπὸ τὸ νησί, ὅλα ὅσα ἔβλεπε τοῦ φαίνονταν σὰ νὰ εἶχαν ξεθωριάσει καὶ πάρει μιὰ ἀπόσταση προβληματικὴ, τὸ κρεβάτι καὶ ἡ ντουλάπα στὸ ξενοδοχεῖο δὲν ἦταν τὰ ἴδια πιά, τὰ κοιτοῦσε καὶ προσπαθοῦσε νὰ θυμηθεῖ ποῦ τὰ εἶχε ξαναδεῖ στὴ ζωὴ του, τὸ νησί φύραινε, δὲν ἦταν ὅπως γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους – καὶ γιὰ τὸν ἴδιο πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ – τὸ ταξίδι τοῦ γυρισμοῦ εἶχε ἀρχίσει. Καὶ οἱ δύο τους κράτησαν μὲ τὸν ἀποχαιρετισμὸ μιὰ γεύση ἀμοιβαίας συμμετοχῆς σὲ κάτι πὺ τοὺς ξεπερνοῦσε, ἓνα αἶσθημα εὐχάριστο, ἀλλὰ πὺ δὲ δοκίμασαν περισσότερο νὰ τὸ προσδιορίσουν. Μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἦταν τίποτα, ἔτσι μιὰ διαβατικὴ θέρμη μοναχὰ ἀπὸ τὸ πλησίασμα ἀνθρώπου μὲ ἄνθρωπο σὲ μιὰ ἀνάγκη ἀνθρώπινη, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ νὰ ἦταν δὲν ἦταν λίγο. Τὴν κατάστασή του τὴν εἶχε πιά συνηθίσει καὶ ἐτοίμαζε τὶς δυνάμεις του γιὰ τὸ ταξίδι, περισσότερο ἀπὸ ὅλα ὅμως τὸν ταλαιπωροῦσε ἓνας ἰδρωτας κάθε τόσο ἀκανόνιστος, πὺ μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν ὁ μεγάλος κατακλυσμὸς τῆς μέρας ἐκείνης ὁ φοβερὸς καὶ τρομερὸς, ἀλλὰ πὺ τὸν ὑποχρέωνε νὰ βγάζει τὶς λίγες ἀλλαξιὲς πὺ εἶχε

12. Ἐπιστολὴ πρὸς Ῥωμαίους, 5:20.



πάρει μαζί του τή μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη καί, καθὼς δὲν τὸν ἔπαιρνε ὁ καιρὸς γιὰ πλυσίματα, στεγνώματα καὶ σιδερώματα, φοβόταν μήπως δὲ θὰ εἶχε ροῦχα νὰ ἀλλάξει ὡσότου γυρίσει σπίτι του. Ἰδρῶνε φανερά ἀπὸ ἀδυναμία καὶ κάθε κίνηση ποὺ ἔκανε, τὸ πρωινὸ ξύρισμα, τὸ ντύσιμο ἢ τὸ γδύσιμο, τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ διάφορα ἀπρόβλεπτα καὶ τὰ ἀναγκαστικά στὴν καθημερινὴ ζωὴ, τὸν ἀδυνατίζαν περισσότερο, τὸν ἔριχναν μισοπεθαμένο στὸ στρώμα ἢ στὴν πολυθρόνα καὶ δημιουργόταν ἔτσι μιὰ ἀλυσίδα ἀξεδιάλυτη ἀπὸ ἀκανόνιστα ἰδρώματα, δίχως τελειωμό. Δὲν εἶχε νὰ διαλέξει ὁ ἄνθρωπος. Ἔσκυβε τὸ κεφάλι καὶ παράλληλα φρόντιζε νὰ κανονίσει ἀπὸ τὸ τηλέφωνο τώρα ποὺ γνῶριζε πότε θὰ ἔφτανε (μέρα καὶ ὥρα) ποιὸς θὰ τὸν παραλάβαινε γιὰ νὰ τὸν ἀνεβάσει σπίτι του στὸ χωριό, ποὺ ἄπεχε καμιὰ δεκαπενταριὰ χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ νὰ γνοιαστεῖ ταυτόχρονα γιὰ τὸ φαγητό, γιὰ τὰ φάρμακα, γιὰ τοῦτο ἢ γιὰ ἐκεῖνο, ὅσα χρειάζεται γιὰ τὴ συντήρηση καὶ τὴν ἐπικοινωνία του μὲ τὸν ἔξω κόσμο ἓνας ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ κυκλοφορήσει. Ὁ καλὸς αὐτὸς ἄγγελος βρέθηκε, ποῦ ἄλλοῦ, πάλι ἀνάμεσα στοὺς φίλους, γιὰτι ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴ μεγάλη τύχη στὴ ζωὴ του νὰ γνωρίζει καὶ νὰ ἔχει γνωρίσει — χαμένους τώρα — λιγοστούς, ὄχι ἀπλὰ καὶ μόνο φίλους, δηλαδὴ κανονικά, ἄς τὸ ποῦμε ἔτσι, καὶ συμβατικά φίλους, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ λέμε στὴ γλώσσα μας ἀδερφοποιτούς. Ἔτσι καὶ τώρα μίλησε στὸ τηλέφωνο μὲ ἓναν ἀπὸ αὐτούς, ποὺ θὰ πῆγαινε μὲ τὸ μικρὸ αὐτοκίνητό του νὰ τὸν πάρει, ξέροντας ὁ ἴδιος καλὰ — γιὰ αὐτὸ καὶ ἀπευθυνόταν σὲ ἐκεῖνον — πῶς δὲ θὰ περνοῦσε ποτὲ ἀπὸ τὸ μυαλό του (καὶ στὴ μεριά τοῦ μυαλοῦ ποὺ βλέπομε καὶ στὴ μεριά ποὺ δὲ βλέπομε, ἐκεῖ ὅπου κρύβονται ὅλα ὅσα σκεφτόμαστε πραγματικά, ὄχι τὰ ὅσα δείχνομε στοὺς ἄλλους), δὲ θὰ τοῦ περνοῦσε ποτὲ ἢ παραμικρότερη σκέψη, οὔτε ἀπὸ μακριά, πῶς μποροῦσε νὰ νιώσει ἐνόχληση ποὺ θὰ παράταγε τυχὸν μερικὲς ὥρες τὴ δουλειά του καὶ νὰ βαρυγκο-

μήσει για τὸ ἀγγάρεμα καὶ γιὰ τὰ κουβαλήματα καλοκαιριάτικα σὲ γιατροὺς καὶ νοσοκομεῖα, ποιὸς ξέρει ἀκόμα καὶ τί ἄλλο. Μὲ τοὺς δικούς μας καὶ μὲ τοὺς συγγενῆδες ἀντίθετα, πού ἡ σχέση δὲν εἶναι προαιρετικὴ, νὰ πείς, νὰ τὴ διαλέξεις, τυχαίνει πολλὲς φορὲς νὰ μὴν εἴμαστε καὶ τόσο βέβαιοι γιὰ τέτοια πράματα. Ἐκεῖ δὲν ταυτίζεσαι ὑποχρεωτικά. Μὲ τὶς συνεννοήσεις αὐτὲς πέρασε καὶ ἡ τελευταία νύχτα στὸ νησί ἐκεῖνο πού τόσο ἀψηλὰ τὸν ἀνέβασε μέσα στὸ φῶς του γιὰ νὰ τὸν ἀφήσει τώρα βαρίσκιωτο καὶ νὰ ἀκολουθήσει, ἔτσι ξαφνικά, τὸ παρατηρημένο ἀπὸ ὅσους τὰ παρατηροῦν αὐτὰ στὸν οὐρανὸ μας: πὼς καὶ ἓνα μικρὸ σύννεφο μοναχὰ νὰ ταξιδεύει στὸ καταγάλανο στερέωμα θὰ πάει νὰ σταματήσει μπροστὰ στὸν ἥλιο καὶ νὰ τὸν σκεπάσει. Γιὰ πόση ὥρα θὰ κρατήσῃ τὸ σταμάτημα αὐτὸ ἢ τί μπορεῖ νὰ φέρει, δὲν τὸ ξέρει κανένας.

Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί, ἀφοῦ ταχτοποιήσε ὅπως μπορούσε καλύτερα τὰ πράματά του καὶ πλήρωσε τὸ ξενοδοχεῖο, κάνοντας μεγάλα διαλείμματα ἀνάμεσα ἀπὸ κάθε κίνηση καὶ ἀπὸ κάθε προσπάθεια ἢ μικροδουλειά, πέρασε ὁ φίλος του μὲ τὸ εἰσιτήριο τοῦ ἀεροπλάνου στὴν τσέπη καὶ τὸν πῆρε κατὰ τὶς ἔντεκα νὰ μείνουν σπῆτι ὡς τὴν ὥρα πού θὰ τὸν πῆγαινε στὸ ἀεροδρόμιο. Ἔπρεπε νὰ βρίσκονται ἐκεῖ στὴ μιάμιση, θὰ τσιμποῦσαν πρωτύτερα κάτι, τὸ ἀεροπλάνο ἔφευγε στὶς δύομισι, τοὺς ἔπαιρνε ὁ καιρὸς. Μὲ τὰ φάρμακα δὲν ἔβλεπε καμιὰ διαφορά. Ὁ πυρετὸς πυρετὸς, ἡ κούραση κούραση, ἡ ἀνορεξία ἀνορεξία. Μὰ καὶ χωρὶς αὐτὰ ποιὸς τὸ ξέρει ἂν δὲ θὰ ἀπόμεινε ὀλότελα ἀπροστάτευτος ἀπέναντι στὸ κακό; Πάλι δὲν εἶχε νὰ διαλέξει. Τὸ μεσημέρι κάθισαν ὅλοι στὸ τραπέζι λίγο νωρίτερα. Ὅσο περισσότερους ἔβλεπε τόσο λιγότερο μπορούσε νὰ παρακολουθήσῃ πρόσωπα καὶ λόγια, πιέστηκε νὰ βάλει κάτι στὸ στόμα του γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὶς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ πού τὸν φρόντισαν τόσο αὐτὲς τὶς μέρες καὶ τοῦ παραστάθησαν ἀπὸ μακριά, γεμίζοντας τὰ σεφερτά-

σια πού κουβαλοῦσε ὁ φίλος του μεσημέρι βράδου στὸ ξενοδοχεῖο, δὲν ἀρνήθηκε τίποτα, ἄγγιξε ὅλα ἀπὸ λίγο καί, ἀντικρίζοντας ὀλόγυρα ἀνθρώπους, πότε ἡ ἐλπίδα τὸν ἀνέβαζε, πότε τὸν πῆγαινε στὸ φοῦντο ἢ ἀπελπισιά. Τὸ περισσότερο τὰ πάθαινε τοῦτα μὲ τοὺς ἄλλους. Μοναχὸς του δὲν ἔλπιζε καὶ δὲν ἀπελπιζόταν· περίμενε οὐδέτερος μέσα στὸ μάτι τοῦ σίφουνα.

Κάποτε ξεκίνησαν. Ἡ δημοσιὰ γιὰ τὸ ἀεροδρόμιο ἀνηφόριζε τὴ δασωμένη ράχη πού προστατεύει τὴν πολιτεία ἀπὸ τὸ πέλαγο τοῦ γαρμπῆ μὲ τὶς δυὸ μεγάλες ἀμμουδιές τοῦ νησιοῦ, τὴ μιὰ πλατιά καὶ τὴν ἄλλη μακριά, ἀτέλειωτη, ὅπου λίγες μέρες πρωτύτερα ὁ ἄνθρωπος χαιρόταν μαζί μὲ τοὺς ἄλλους τὸν ἥλιο καὶ τὴ θάλασσα, τὴ θάλασσα καὶ τὸν ἥλιο πού ἀνεβοκατέβαινε ἀκατανίκητος, κάθε μέρα καινούριος καὶ κάθε μέρα προαιώνιος χωρὶς ποτὲ νὰ ξεπερνᾷ τὰ μέτρα πού τοῦ ὀρίστηκαν στίς παλιές γραφές. Ὁ ἄνθρωπος ἀποροῦσε καὶ συλλογιζόταν. Μέσα σὲ μιὰ ἀδικοιολόγητη σιγουριά, κυβερνημένοι ἀπὸ τὸ νόμο τῆς ἀδράνειας, δὲν προσέχομε ἐκεῖ πού παίζομε στὴν ἀκρογιαλιὰ τὸ πανέμορφο μαρμαρένιο κεφάλι τῆς ὑγείας — ὅπως τὴν ὀραματίστηκε ὁ Σκόπας — μισοσκεπασμένο ἀπὸ τοὺς ἄμμους, ἀπαρατήρητο — στὴ μυθολογία τῶν ἀρχαίων μιὰ προσωποποίηση χωρὶς κανένα ἰδιαιτέρο μῦθο καὶ ἀνακατωμένη μαζί μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους στὴν ἀκολουθία τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἔτσι τὴν μπερδεύομε ὀλότελα καὶ τὴ χάνομε ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους. Πῶς νὰ τὸ προσέξεις ἓνα μαρμαρένιο κεφάλι, πεσμένο χάμω καὶ μισοθαμμένο στοὺς ἄμμους ἀπὸ τὸν ἀγέρα πού τοὺς σηκώνει ὀλοένα στὴν ἀτέλειωτη ἀμμουδιά; Ἐσὺ εἶσαι δοσμένος ὀλόψυχα στὴν ὁμορφιά πού κοιτάζεις, τὴ φανερὴ, καὶ θαρρεῖς αὐτονόγητα πάντα τὴν κατοχὴ της. Ὅταν ὁμως καταλάβεις τὴν ὁμορφιά τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ πῶς τελικὰ ἡ σημασία της, πραγματικὰ καὶ μεταφορικὰ, εἶναι πού κρύβεται καὶ χαρίζει τὴ ζωὴ καὶ τὴ δύναμη σὲ ὅλα τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, τὰ μεγάλα καὶ τὰ

μικρά, ὅσα παρουσιάζουν ζωή καὶ δύναμη σὲ πράξη καὶ σὲ σκέψη, ἐνῶ χωρὶς αὐτὴν ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἔργα τὰ μισερὰ φωτίζονται, ὅσο λίγο φωτίζονται, μοναχὰ ἀπὸ τὴ νοσταλγία τῆς... τότε θὰ τὴν ἀναζητήσεις παντοῦ τὴν πανέμορφη κεφαλὴ τοῦ Σκόπα, θὰ τὴν προσέξεις, καὶ θὰ μάθεις νὰ τὴ συντηρεῖς καὶ νὰ μὴν τὴ χάνεις ποτὲ ἀπὸ τὰ μάτια σου. Καθὼς πῆραν τὴν κατηφοριὰ φάνηκε ἀψηλὰ στὴ ράχη τοῦ ἄφηναν πίσω τους, σκαλωμένη κατάκορφα, βαρδιάνος στὰ πέλαγα, ἡ Παναγιὰ τῆς Κοίμησης στολισμένη ἀκόμα μὲ τὶς σημαιοῦλες ἀπὸ τὸ προχθεσινὸ πανηγύρι τῆς — τὸ ἄγναντερὸ ξωκλήσι ἐνὸς παράμερου χωριοῦ, πέντε σπύτια, ἀπάνω ἀπὸ τὴν πολιτεία — ποὺ βλογαεὶ καὶ σκέπει μὲ τὸ ἱερό τῆς τὸ κοιμητήρι τὸ στραμμένο κατὰ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ — στὸ βάθος μακριὰ τὸ Μεγάλο Βουνὸ καὶ τὸ βενέτικο κάστρο. Ἐκεῖ ἀναπαυόταν ὁ προπάππος του καὶ παππούς του, οἱ ἄντρες ποὺ ξενιτεύτηκαν καὶ οἱ γυναῖκες τῆς γενιᾶς μαζί τους, ἡ ρίζα του ποὺ τὸν καλοῦσε στὰ μέρη αὐτὰ κάθε χρόνο, καὶ ἐκεῖ χρωστοῦσε, ὅπως λέμε, χῶμα καὶ ὁ ἴδιος. Τὰ ὀνόματά τους χαραγμένα σὲ μιὰ πλάκα κοινὴ γιὰ ὅλους, μὲ τὰ πρόσωπα γυρισμένα στὴν ἀνατολὴ κάτω ἀπὸ τὰ χορτάρια, οἱ νεκροὶ καρτεροῦσαν, πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην,<sup>13</sup> τὴν αἰώνια λύτρωση — τὸν ἥλιο τῆς δικαιοσύνης — νὰ τοὺς βγάλει μιὰ μέρα ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἀκίνησιὰ τοῦ θανάτου, ὅπως τοὺς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη κίνηση τῆς ζωῆς. Ἡ πολυσυζητημένη ἀδιαφορία τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἀστεριῶν, τῶν σύννεφων καὶ τῶν νερῶν, τοῦ φεγγαριοῦ καὶ τῶν δέντρων γιὰ τὴ χαρὰ καὶ τὸν πόνο, γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο καθενὸς ἀπὸ ἐμᾶς, ἐκφράζει αἰσθήματα καὶ λογισμοὺς δικὰ μας ποὺ μένομε πίσω, δὲν ἀπασχολεῖ τοὺς νεκροὺς ποὺ προπορεύονται. Οἱ νεκροὶ κάνουν δεύτερες σκέψεις. Καὶ πότε μᾶς κἀηκε ἐμᾶς καρφὶ ἢ ἐνδιαφερθῆκαμε ἀμοιβαῖα γιὰ ὅσα

13. Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, 5:6.

ἀποδημητικά ἀφανίζονται ταξιδεύοντας στὸ πέλαγο καὶ γιὰ ὅσα πεσοῦμενα ἀστέρια χάνονται στὸ στερέωμα μιὰ αὐγουσπιάτικη νυχτιά; Τὸ αὐτοκίνητο προσπέρασε τοὺς σκοτεινοὺς ἐλαιῶνες, βγήκε στὴν ἀνοιχτωσιὰ τοῦ κάβου ποὺ χρησιμεύει γιὰ ἀεροδρόμιο καὶ σταμάτησε μπροστὰ στὸ ξύλινο περίπτερο, ἔξω ἀπὸ τὴν αἴθουσα ὅπου περιμένουν οἱ ἐπιβάτες. Ἐκεῖ γινόταν ἀληθινὸ πατιρντί.

Καλοκαιρινὲς διακοπές, ζέστη, νευρικότητα, γύμνια, σοῦρτα φέρτα, φωνές, γυαλιὰ τοῦ ἡλίου, φωτογραφικὲς μηχανές, στρίποδα, κιάλια, ραδιόφωνα, ντυσίματα παρμένα, θαρρεῖς, ἀπὸ περιοδεῖες τῆς Βασίλισσας τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀφρική νὰ μπαίνουν, νὰ βγαίνουν, νὰ καπνίζουν, νὰ πίνουν, νὰ μασουλίζουν, συνδυὸ συντρεῖς, ὅπως στὸ τραγούδι, μπουλούκια, ζευγαράκια, οἰκογένειες μὲ τὰ παιδιά κουβαλώντας μαζί τους κάθε λογῆς πράματα ἀκατανόμαστα, ὅλο τὸ μασαρικό, ποὺ λέμε. Σὰ νὰ κουνούσε τὸ βαπόρι καὶ τοὺς ἔσπρωχνε σὲ μιὰ μεριά, ἔτσι σπρώχνονταν ὅλοι μαζί καταπάνω στὸ χώρισμα τοῦ καφενεῖου νὰ πάρουν τὸν καφέ ἢ τὸ παγωτὸ τους. Θὰ ταξίδευαν, βάλε, ἕκατό, ἐκεῖ πρέπει νὰ εἶχαν μαζευτεῖ τρακόσιοι. Κοντολογίς τὸ συνηθισμένο θέαμα σὲ σταθμούς. Τὸ κεφάλι τοῦ ἀνθρώπου χτυποῦσε δυνατὰ καὶ πρώτη φορὰ παρατήρησε πόσο δὲν μπορούσε νὰ ὑποφέρει τοὺς καπνοὺς τῶν τσιγάρων ποὺ τοὺς ἔβλεπε νὰ προχωροῦν μὲ τὰ ρεύματα σὰν ἓνα σύννεφο δολοφονικό, σὰν τὸν ὑπερίτη. Κάθισε ἀπάνω στὰ πράματά του σκυμμένος σὲ μιὰ κόχη καὶ παρατηροῦσε τοὺς ἄλλους νὰ διαβαίνουν θολοί, πίσω ἀπὸ τὸ μαγνάδι τοῦ πυρετοῦ καὶ νὰ ταλαντεύονται ὅπως ταλαντεύονται οἱ μαϊμούδες ἀπὸ κλωνάρι σὲ κλωνάρι, βγάζοντας τὶς χαρακτηριστικὲς ἐκεῖνες τσιρίδες ποὺ σηκώνουν στὸ ποδάρι τὸ τροπικὸ δάσος. Ἐνοῦσαν μέσα του διάφορα τέτοια παραθυρόφυλλα. Γιὰ μιὰ στιγμή τοῦ φάνηκε σὰ νὰ φώναξαν τὸ ὄνομά του καὶ πρόσεξε τὸ φίλο του ποὺ πετάχτηκε ἀνήσυχος. Πραγματικὰ τὸν καλοῦσαν ἀπὸ κάποιον μικρόφωνο. Τὸ πρῶτο πρᾶμα ποὺ

συλλογίστηκε ἦταν πῶς ἔχανε τὴ θέση του στὸ ἀεροπλάνο ἢ πῶς θὰ τοῦ ἀνακοίνωναν κάτι τέτοιο. "Ὅλα ἔφταναν τώρα τραβηγμένα μέσα του ὡς τὴν ὑπερβολή, εἴτε στὸ καλὸ εἴτε στὸ κακὸ, τὸ κακὸ μάλιστα περισσότερο, καὶ τὸ ἐνδιάμεσο πού περνᾶμε τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς μας γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ τὴν ὑποφέρομε, σὰ νὰ εἶχε τραβηχτεῖ ὀλότελα ἀπὸ τὴ μέση, νὰ καταργήθηκε. Ὁ ὑπάλληλος τοῦ ἔδωσε ἕνα γράμμα φερμένο γιὰ αὐτὸν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὸ πρῶι μὲν εἶπε καὶ φρόντισαν, φαίνεται, ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο νὰ τὸ λάβει στὸ ἀεροδρῶμιο. Εἶχε μέσα τὴ χαμένη ταυτότητα. Ἡσύχασε. Ἡ ὥρα πλησίαζε καὶ σὲ λίγο φώναξαν ὅσους θὰ ταξίδευαν νὰ περάσουν ἀπὸ τὸν ἔλεγχο. Ἀποχαιρέτησε τὸ φίλο του, τὸν εὐχαρίστησε γιὰ ὅλα, κούνησαν ἀκόμα μιὰ φορὰ τὸ χέρι τους ἀπὸ τὸ ξύλινο χωρίσμα καὶ τράβηξαν ὁ ἕνας γιὰ τὸ σπῆι του στὸ νησι καὶ ὁ ἄλλος ὀλοίσια γιὰ ἐκεῖνο τὸ διδῶ τοῦ ποιητῆ,<sup>14</sup> πού τὸν περίμενε ὅπως ἂν ὁ δαίμων τοῦ τὸ εἶχε ἐτοιμάσει — ἄδηλο καὶ ἀνεξιχνίαστο.

Στὸ ἀεροπλάνο κάθισε στὴ θέση του καί, γιὰ νὰ βρεῖ κάποια ἀντιστοιχία κοντινὴ μὲ τὸ πῶς ἔνωθε τὸν ἑαυτό του ἐκεῖνη τὴν ὥρα, ἀναθυμῶταν ἀπελπισμένος τὶς κόττες πού ταξιδεύουν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο φορτωμένες σὲ τελάρια στοὺς μεγάλους αὐτοκινητόδρομους μὲ τὰ λιγοστὰ πούπουλα πού στροβιλίζονται στὸν ἄνεμο ἔτσι γιὰ σπονδὴ καὶ γιὰ ὕστατο χαῖρε σὲ ὅσους ἀκολουθοῦν. Ἐνωθε τὴν κοτίσια ἀθλιότητα μέσα στὰ κινητὰ αὐτὰ δεσμωτήρια καὶ ἔβρισκε ἀνομολόγητες ἀντιστοιχίες μαζί τους. Εἶχε κατεβεῖ στὸν πάτο τοῦ καζανιοῦ. Τὸ μόνον πού κράτησε ἀπὸ τὸ ταξίδι καὶ πού τὸν ταρακούνησε μιὰ στιγμή ἀπὸ τὸ λήθαργό του στάθηκε τὸ κούρσεμα πού ἔγινε σὲ ἕνα ἀποθετάρι δεξιὰ στὴν εἴσοδο μὲ τὶς πρῶινες ἐφημερίδες. Μπαίνοντας οἱ πρῶτοι ἐπιβάτες τὶς τσουρομάδησαν — πολεμικὴ φυλὴ τῆς Ἀφρικῆς (ταίριαζαν

14. Καβάφης, «Ἄγε ὦ βασιλεῦ Λακεδαιμονίων».

καὶ τὰ ντυσίματα) — τίς ἔκαναν φύλλο καὶ φτερό, δὲν ἄφησαν τίποτα. Θρίαμβος. "Εβλεπες τώρα ὁ πατέρας νὰ διαβάζει δυό, ἡ μητέρα νὰ βαστάει ἄλλες δυό καὶ τὰ παιδιὰ ἀπὸ μιὰ τὸ καθένα, τὰ παιδιὰ μάλιστα νὰ ρίχνουν καὶ διαγώνιες ματιές γιὰ κατοχύρωση τῆς κυριαρχίας. Μερικὲς σειρὲς καθίσματα ἀκόμα τὰ ἴδια ἢ περίπου τὰ ἴδια, καὶ οἱ ἄλλοι μὲ τὰ ἀνεξερεύνητα πρόσωπα σχημάτιζαν τὴν πολυάριθμη παράταξη τῶν νικημένων. Ὁ ἔχων δύο χιτῶνας..., <sup>15</sup> μονολόγησε χαμογελώντας ἄθελά του. Δὲν ἦταν ἡ μόνη πιστὴ ἐφαρμογή. Τὴν ἴδια στιγμή τὸ ἀεροπλάνο, ὅπως ὁ χαμπαραλόγος ὄλογυρα στὸ φῶς, σχεδίασε δυὸ μεγάλους κύκλους ἀπάνω ἀπὸ τίς δυὸ μεγάλες ἀμμουδιές, τὴν πλατιά καὶ τὴ μακριά, τίς ἀτέλειωτες, ὅπου ὁ κόσμος χαίρονταν καταμεσήμερα καὶ θὰ χαίρεται πάντα τὸν ἥλιο καὶ τὴ θάλασσα — καθὼς πολὺ προτοῦ ὑπάρξομε καὶ πολὺ ἀφοῦ πάψομε νὰ ὑπάρχομε ἐμεῖς, χωρὶς προσκλητήριο ἢ ὄνόματα — καὶ χίμηξε μεσοῦρα μουγκρίζοντας γιὰ νὰ χαθεῖ σὲ λίγο ἀντάμα μὲ τὰ τελευταῖα παραμικρὰ ἀχνάρια πὺ ἄφησε στὸ διάβα του, σὰν κουφοβελονιὰ βαλμένη στὸ ἀκηλίδωτο πανὶ τοῦ ὀρίζοντα.

Νωρὶς τὸ ἀπόγεμα ὁ καλὸς φίλος τὸν περίμενε στὸ ἀεροδρόμιο. "Ὅση ὥρα χρειάστηκε γιὰ τὸ ταξίδι ἄλλο τόσο καὶ περισσότερο χρειάστηκε γιὰ νὰ πάρει τὰ πράματά του. "Ἐπρεπε ὁ ἴδιος νὰ στέκεται ὄρθιος καὶ νὰ περιμένει νὰ τὰ ἀναγνωρίσει καθὼς θὰ περνοῦσαν μαζὶ μὲ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα τῶν ἀλλωνῶν ἀπάνω στὸ αὐτόματο κατρακύλι καὶ ὅλο δὲν ἔλεγαν νὰ φτάσουν, νὰ πάρει ἡ εὐχή, καὶ ὅλο τὰ παραγνώριζε, πελάγωνε μὲ τόσα πὺ ἦταν καὶ δῶστου τὸν βαλάντωνε, στὸ ἀναμεταξύ, ὁ πυρετὸς πὺ δὲν ἔλεγε νὰ σταματήσει. Τὰ φόρτωσαν στὸ αὐτοκίνητο καὶ στὸ δρόμο σταμάτησαν γιὰ νὰ πάρει ὁ φίλος του ἕναν καφέ καὶ αὐτὸς τὸ γιατρικὸ του τὴν ὀρισμένη ὥρα καὶ κατάλαβε ἀκόμα μιὰ φορὰ τὴν ἀπόσταση

15. Κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο, 3:11.

πού τόν χώριζε από τούς άλλους ανθρώπους, τὸ σκαλοπάτι πού εἶχε πηδηξει, τὸ ἀπόξενο κατώφλι πού εἶχε διαβεῖ. Θὰ ξαναγύριζε ποτὲ πίσω; Εἶχε ἓνα φρέσκο ἐκεῖ στὸν ἴσκιο στὸν καφενὲ πού κάθισαν τελειώνοντας τὸ ἀπομεσήμερο! Καὶ μὲ τὸν μπάττη ἀπὸ τὴ θάλασσα, καμιὰ φορά, ἀνταμώνεις στέκια γιὰ ἓνα ρεῦμα δροσερό, ἓνα κλῆμα μοναχὰ ἢ ἓνα λιγνὸ δεντράκι σὲ μικρογειτονιὲς πού σταλάζουν μπάλαμο στὰ φυλλοκάρδια μὲ τὶς μεγάλες ζέστες τοῦ καλοκαιριοῦ μέσα στὴ δύσπνοια τῆς μεγάλης πόλης. Τὸν δρόσισε τὸ σταμάτημα αὐτό, ἀλλὰ στὴν κορφή, ὄχι στὴ ρίζα του. Κλείστηκε πάλι στὸ αὐτοκίνητο κουρασμένος καὶ δὲν ἀποζητοῦσε ἄλλο παρὰ μιὰ ὀρισμένη κατεύθυνση νὰ τοῦ δώσουν, μιὰ πορεία πού θὰ τὴν ἀκολουθοῦσε πειθαρχικὰ γιὰ νὰ φτάσει κάπου, νὰ μὴν προχωράει ἔτσι, ὅπως λάχει, σχεδὸν ἀβοήθητος μέσα στὴν ἀβεβαιότητα, στὸ ἀξειδιάλυτο σύννεφο καὶ στὴν ἀγλή. Ὡστόσο εἶχε κάνει ὅσα ἔπρεπε νὰ κάνει — τὰ πραχτικά — καὶ ὁ φίλος του τώρα τὸν σκλάβωνε μὲ τὴ σιωπηλὴ ἀφοσίωση, τὴν προθυμία μὲ τὸ πεντακάθαρο ναι σὲ ὅλα τὰ σχέδια, τὰ κινήματα καὶ τὶς ἀποφάσεις. Ὁ ἄλλος καλὸς φίλος, ὁ νεαρότερος, εἶχε βρεῖ τὸν καθηγητὴ καί, μόλις μπῆκε στὸ σπίτι του, ὁ ἄνθρωπος τὸν πῆρε στὸ τηλέφωνο καὶ μὲ δυὸ λόγια περίγραψε τὴν κατάστασή του, μέρες, ὥρες, ἐξετάσεις, γιατρικά, πυρετό, συμπτώματα. Ὁ ἄλλος τοῦ ἀπάντησε ἀμέσως πὼς εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πνευμονία — ἔχετε πνευμονία — καὶ πὼς χρειάζόταν πρὶν ἀπὸ ὅλα, τόνισε, νὰ κάνει τὴ θεραπεία τῆς πνευμονίας· γιὰ τὶς λεπτομέρειες θὰ τοῦ ἔστειλε τὸ βοηθὸ του νὰ τὸν ἀκούσει, νὰ κανονίσουν ἂν γινόταν νὰ μένει σπίτι του ἢ νὰ τὸν μπάσουν καλύτερα, εἶπε, στὸ νοσοκομεῖο μόλις βροῦν κρεβάτι. Ὁ καθηγητῆς διεύθυνε τὴν πανεπιστημιακὴ κλινικὴ, ἓνα μικρὸ χτίριο μὲ καμιὰ πενηνταριά κρεβάτια, μέσα σὲ μιὰ πολὺ μεγάλη δασωμένη περιοχὴ — μὲ τὶς ὥρες νὰ τὴν περπατήσεις — μὲ μικρότερα καὶ μεγαλύτερα χτίρια γιὰ δυὸ χιλιάδες καὶ περισσότερους ἄρρωστους ἀπὸ



«στηθικά νοσήματα». Τὰ παλιότερα χρόνια πού ἡ φυματίωση θέριζε τὸν τόπο (χέρι χέρι μὲ τὴν ἐλονοσία) οἱ γιατροὶ γιὰ τὶς ἀρρώστιες αὐτὲς λέγονταν φυματιολόγοι, τώρα λέγονται πνευμονολόγοι. Καθὼς οἱ ἀρρώστιες ἀλλάζουν καὶ τὸ ὄργανο μένει, τὸ καινούριο ὄνομα μπορεῖ νὰ ζήσει περισσότερο ἀπὸ τὸ παλιό, ἓνας λόγος παραπάνω πού δὲν τὸ συνοδεύουν οἱ μακάβριοι συνειρμοὶ πού γεννοῦσε ἡ προηγουμένη λέξη μὲ τὸ πρῶτο συνθετικὸ της. Ἀπὸ τὶς λέξεις, καμιὰ φορά, ζοῦμε ἢ πεθαίνομε, ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ λέξεις πεθαίνουν ἢ ζοῦν ἀπὸ ἐμᾶς. Ὅπως δὴποτε μιὰ σοβαρὴ ἀρρώστια ἔπρεπε νὰ τὴν παίρνει κανένας στὰ σοβαρὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔβλεπε τὴν ὥρα νὰ ἀκούσει τὴν ἀπόφαση τοῦ βοηθοῦ πού πραγματικὰ δὲν ἄργησε νὰ φτάσει, τὸν ἀκροάστηκε, βεβαίωσε τὴν πνευμονία, γύρεψε τὶς ἀκτινογραφίες, εἶπε δὲ διαβάζονται ἔτσι κατὰμαυρες ὅπως ἦταν καὶ μὲ τὰ πλεμόνια κομμένα στὴ μέση δίχως τὶς βάσεις, κοίταξε τὶς ὑπόλοιπες ἀναλύσεις καὶ τελικὰ κουβέντιασαν τὸ θέμα τοῦ νοσοκομείου ἢ τοῦ σπιτιοῦ. Στὸ νοσοκομεῖο ὑπῆρχε τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἓνα ἄδειο κρεβάτι, θὰ προτιμοῦσαν νὰ τὸν ἔχουν κοντὰ τους καθὼς θὰ χρειάζονταν ἀκτινογραφίες, ἐξετάσεις, ἀναλύσεις, ἐνέσεις πού στὸ σπίτι δὲν θὰ μπορούσαν νὰ γίνουν καί, ὄχι πῶς ἡ κατάσταση τὸ ἀπαιτοῦσε ἄμεσα, ἀλλὰ ἐκεῖνος συμβούλευε, ὅσο ὑπῆρχε τὸ ἄδειανὸ κρεβάτι, νὰ ἔμπαινε τὴν ἴδια μέρα, νὰ ἀρχίζαν τὸ ἴδιο βράδυ τὶς ἐνέσεις — θὰ τοῦ ἔδιναν ἄλλο ἀντιβιοτικὸ ἀπὸ τὴ φλέβα — νὰ μὴν ἔχανε περισσότερο καιρὸ, ἀρκετὸ εἶχε χάσει μὲ τόσες μετακινήσεις καὶ ταλαιπωρίες (σὲ δυὸ τρεῖς ὥρες θὰ μπορούσε νὰ βρίσκεται ἐκεῖ προτοῦ νυχτώσει, ἀργότερα τὸ βράδυ θὰ περνοῦσε ὁ βοηθὸς νὰ τὸν ἔβλεπε μαζί μὲ ἄλλους) καὶ νὰ μὴν κουράζεται φροντίζοντας αὐτὰ ὅλα τὰ πράγματα στὴν περίπτωσι πού θὰ νοσηλευόταν σπίτι. Τέτοια περίπτωσι ἀποκλείστηκε γιὰ πολλοὺς λόγους. Ἔτσι ἔκανε πρῶτα ἓνα καλὸ λουτρό, πῆρε καθαρὰ ροῦχα γιὰ μερικὲς ἡμέρες καὶ ὅλα τὰ ἄλλα χρειαζόμενα, ἔκλεισε τὸ

σπίτι ξανά — όλο έφευγε και όλο δέν έφευγε τó καλοκαίρι εκείνο— μπήκε στο αυτοκίνητο μαζί με τó φίλο του και, προτού σουρουπώσει καλά, κανονισμένα τὰ ύπόλοιπα από τó βοήθó και δοσμένο τó όνομά του κάτω στα γραφεία, πέρασαν τὰ πρώτα χτίρια μέσα στο δάσος από τὰ πεύκα και σταμάτησαν μπροστά στο έφημερείο.

Έκει τόν περίμεναν είδοποιημένοι, ένας γιατρός τόν θερμομέτρησε, τού έκανε μιá πρόχειρη εξέταση και τόν έστειλε με ένα χαρτί στο άκτινολογικό. Τó χτίριο αυτό δέ βρισκόταν πολύ μακριά, χρειάστηκαν ώστόσο τó αυτοκίνητο για νά πάν ως εκεί, ó φίλος του τó απαίτησε και ó ίδιος δέν έφερε πιá σέ τίποτα σχεδόν αντίσταση, καταλάβαινε μοναχά πώς βούλιαζε, βούλιαζε... , πού, δέν τó ήξερε. Τώρα με τή διάγνωση τής πνευμονίας πρόσεχε περισσότερο, σκεπαζόταν, σαν ή διάγνωση νά αποτελούσε καμιá ούσιαστική áλλαγή στην κατάσταση του, όπως κάνομε πάντα μόλις άνοιχτεί μπροστά μας μιá όψη στον κόσμο πού δέν τήν ξέραμε πριν, πού έμενε άδιάγνωστη για έμας, ως βρισκόταν εκεί, καμιá φορά, από τήν άρχή του κόσμου ή ως τήν είχαμε δοκιμάσει άπάνω μας. Από τήν άρχή του κόσμου ή κίνηση τών πλανητών άκολουθούσε τούς νόμους του Κέπλερου — πού τούς βρήκε κάποτε ó Κέπλερος — για τήν κίνηση τών πλανητών, και τήν πνευμονία ó άνθρωπος τή δοκίμαζε άπάνω του και χωρίς τή διάγνωση στο νησι και με τή διάγνωση τώρα. Τήν πραγματικότητα ή τήν áλήθεια δέν τή δημιουργούμε έμείς, ύπάρχει — άλλος τήν έβαλε εκεί — και έμείς τή βρίσκομε. Τόν περισσότερο καιρό τήν ψάχνομε ή τήν άγνοούμε και μόλις άνοιχτεί μπροστά μας μιá όψη καινούρια στον κόσμο, πού δέν τήν ξέραμε, νομίζομε τότε πώς τή δημιουργήσαμε έμείς και áλλάζομε αυτόματα τή συμπεριφορά μας. Χωρίς καμιá ούσιαστική áλλαγή στην κατάσταση του, ή στάση του ανθρώπου έπηρεάστηκε όχι μοναχά για τόν ίδιο πού διπλασίασε τís προφυλάξεις και σχεδόν κόντευε (έτσι του φαινόταν) νά πάρει άλλο ύφος, áλλά και για τούς

ἄλλους πού τόν ἀντίκριζαν τώρα διαφορετικά, μέ κάποιο τηλεπαθητικό δέος γιά τή σοβαρότητα τῆς ἀρρώστιας του. Στό ἀκτινολογικό εἶχαν ἀρχίσει νά ἀνάβουν τά φῶτα καί τόν δέχτηκε μοναχά ἕνας νεαρὸς γιατρὸς καί ἄλλος κανένας, τέτοια ὥρα φαίνεται πὼς πολὺ λίγοι παρουσιάζονταν στό τμήμα αὐτὸ γιά ἀκτινογράφηση καί ἔτσι δὲν τοῦ χρειάστηκε συνολικά παραπάνω ἀπὸ ἕνα τέταρτο, μπορεῖ, τῆς ὥρας γιά νά πάρει τὴν πλάκα καί τὰ σχετικὰ χαρτιά. Γύρισε πίσω στό ἐφημερεῖο, κοίταξαν τὴν πλάκα στό φῶς δυὸ γιατροὶ μαζί τούτη τῇ φορὰ καί, ἀφοῦ τοῦ ζήτησαν διάφορα στοιχεῖα, τοῦ ἔβαλαν ὅλα τὰ χαρτιά σὲ ἕνα φάκελο, τοῦ τὸν παράδωσαν καί τὸν ὁρμήνεψαν ἀπὸ ποῦ θὰ πῆγαινε στὴν πανεπιστημιακὴ κλινικὴ στρίβοντας ἀριστερὰ ἐκεῖ πού γωνιάζει ὁ δρόμος μέ τὸ ἀντικρινὸ χτίριο. Τὸ αὐτοκίνητο προχώρησε καί σὲ λίγο οἱ δυὸ φίλοι μπῆκαν στὴν πανεπιστημιακὴ κλινικὴ. Ζήτησαν τὸ βοηθό, πού εἶχε φτάσει πρὶν ἀπὸ λίγο, καί αὐτὸς τοὺς γύρεψε πρῶτα τὴν ἀκτινογραφία, τὴν ἔβαλε σὲ ἕνα φωτεινὸ τελάρο, τὴν κοίταξε προσεχτικά, πῆρε ἀμέσως τὸ ἀκτινολογικὸ τμήμα στό τηλέφωνο καί ἀκούστηκε νά λέει, νά φωνάζει μᾶλλον, στό νεαρὸ ἀκτινολόγο πὼς εἶχε κόψει τίς βάσεις στα πλεμόνια, πὼς δὲ φαινόταν ὀλόκληρο τὸ ὄργανο, εἴμαστε πανεπιστημιακὴ κλινικὴ, δὲν εἴμαστε σὲ κανένα χωριό, κάτι ἀκούγεται ὁ ἄλλος νά ἀπαντᾷ ἀπὸ τῇ μεριά του, μέ ἀποτέλεσμα νά τοὺς ξαναστείλει μπρὸς πίσω. Σὰ νὰ μὴν τοῦ ἔφτανε ἡ πνευμονία, φαίνεται πὼς ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπει νά εἶχε κάποια γενικότερη κακοτυχία μέ τὰ πλεμόνια του. Πάλι στό αὐτοκίνητο καί πάλι στό δάσος, μιὰ ἀπόσταση πού μέ τὰ ποδάρια θὰ πρέπει νά ἦταν δέκα λεπτά· περισσότερο, ὄχι λιγότερο. Τί θὰ ἀπογινόταν, ἀλήθεια, χωρὶς τὸ φίλο του; Ὁ νεαρὸς ἀκτινολόγος τὸν ρώτησε, φανερὰ πειραγμένος, ἂν εἶχε ἀκούσει τὸ τηλεφώνημα, πῆρε σκόπιμα ἀπάντηση ἀρνητικὴ, κάπως ἡσύχασε, τοῦ παρατήρησε πὼς τὰ πλεμόνια του δὲ χωροῦσαν, φαίνεται, στὴν κανονικὴ πλάκα καί πὼς ὁ ἴδιος δὲν

ἔφταιγε γιὰ νὰ τοῦ γίνουν παρατηρήσεις, τοῦ ἔβγαλε ἄλλη ἀκτινογραφία καὶ τελικὰ μόλις πού τὸν χαιρέτησε φεύγοντας. Πίσω στὴν κλινική, πίσω στοῦ γραφεῖο τῶν γιατρῶν, νέα τοποθέτηση τῆς πλάκας στοῦ φωτεινὸ τελάρο, ἐνδεχόμενη ἱκανοποίηση, παραλαβὴ τῶν χαρτιῶν, κάλεσμα τῆς νοσοκόμας νὰ ὀδηγήσει τὸν ἄρρωστο στοῦ κρεβάτι του, καληνύχτισμα.

Οἱ δυὸ φίλοι ἀκολούθησαν σιωπηλὰ τὴν ἀδερφή στοῦ μακρὺ κεντρικὸ διάδρομο τῆς κλινικῆς. Ἀριστερὰ ἔβλεπες μιὰ ἀράδα κλεισμένες πόρτες πού ὀδηγοῦσαν στοὺς θαλάμους — δωμάτια ὄχι πολὺ μεγάλα τὰ περισσότερα μὲ ὀχτώ, δέκα ἢ δώδεκα τὸ πολὺ κρεβάτια — δεξιὰ δυὸ τρεῖς μεγαλύτερες πόρτες — πλυσταριά, λουτρό, ἀποχωρητήρια — καὶ στοῦ βάθους τὸ μαγερειό. Ἡ ἀδερφή ἄνοιξε μιὰ πόρτα καὶ τοὺς ἔδειξε τὸ πρῶτο κρεβάτι καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ μακρόστενα ντουλάπια τοῦ τοίχου ἀμέσως ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν πόρτα γιὰ νὰ φυλάει κανένas τὰ πράματά του, τράβηξε ἓνα πανὶ κρεμασμένο μὲ χαλκάδες σὲ ἓνα ξύλινο χῶρισμα σηκωμένο στὴ δεξιὰ γωνιὰ καθὼς ἔμπαινες, σχεδὸν ἀντίκρυ ἀπὸ τὸ πρῶτο κρεβάτι, καὶ φάνηκε μιὰ παλιὰ λεκάνη ὅπου μποροῦσες νὰ νιφτεῖς, χέρια καὶ πρόσωπο, μὲ ἓνα κόκκινο κομμάτι λάστιχο περασμένο στὴ βρύση γιὰ νὰ μὴν πιτσιλάει, ξανασκέπασε μὲ τὸ πανὶ τὸ χῶρισμα, καληνύχτισε (τὸ ἦτα τὸ καταβρόχθισε ὀλόκληρο μὲ τὴ βορινὴ προφορά της) καὶ ἔφυγε. Ἦταν μιὰ κάμαρα στενὴ μὲ τρία μοναχὰ κρεβάτια, τὸ τελευταῖο μπροστὰ σὲ ἓνα μεγάλο τζαμωτὸ παράθυρο μὲ ἀνοιχτοὺς φεγγίτες πού ἐνωτόταν σχεδὸν μὲ τὴν μπαλκονόπορτα καὶ ἔτσι, ἀπὸ τὴ μεριὰ ἐκείνη, μποροῦσες νὰ πεῖς πὼς ὁ τοῖχος ὀλάκερος σχεδὸν ἦταν ἀπὸ τζάμι. Στὸ τελευταῖο μοναχὰ κρεβάτι φαινόταν νὰ πλαγιαῖζει κάποιος πού τὴν ὥρα αὐτὴ ἔλειπε, τὰ ἄλλα δυὸ κρεβάτια ἔμεναν ἀδειανὰ. Ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ γδύνεται καὶ νὰ κρεμάει τὰ ροῦχα του στοῦ ντουλάπι ἀπὸ κάτι καρφιά καρφωμένα δεξιὰ ἀριστερὰ στοῦ σανίδι, ταχτοποίησε τὰ ὑπόλοιπα πράματα σὲ ἓνα ράφι τοῦ ντουλαπιοῦ καὶ μερικά

ἀπαραίτητα στο κομοδίνο, ὕστερα ἔπεσε στο κρεβάτι του και κουβέντιασε με τὸ φίλο του ὀρισμένες τελευταῖες λεπτομέρειες προτοῦ χωρίσουν. Τὸ ἀπόγεμα εἶχε τηλεφωνήσει στὸν ἄλλο φίλο, τὸ νεαρότερο, και συνεννοήθηκαν οἱ τρεῖς μαζί να φέρνουν πότε ὁ ἓνας (τὸ πρωὶ) πότε ὁ ἄλλος (τὸ βράδυ) κάτι ἀπὸ τὰ σπίτια τους, μιὰ και τὸ φαγητὸ στὰ νοσοκομεῖα συνήθως δὲν τρώγεται — ὅπως με τὴ στρατώννα και τὴ φυλακὴ— και ὁ πυρετὸς δὲν ἄφηνε τὸν ἄνθρωπο να δεχτεῖ σχεδὸν τίποτα, ἔξω ἀπὸ τὰ λιγοστά ἐκεῖνα πὺ τρωγόπινε στο νησί, τὴν κομπόστα, τὶς φρυγανιές ἢ τὸ ψωμί, τὴν γιαούρτη, τὸ χαμομήλι και τώρα, με πικραμένο τὸ στομάχι ἀπὸ τὸ ἀντιβιοτικὸ, ζητοῦσε να προσθέσουν τίποτα κρέας στεγνὸ, λίγο τυρὶ και κανένα βρασμένο λαχανικὸ. (Ὁ πρωινὸς φίλος — ὁ νεαρότερος — και ὁ βραδινὸς φίλος, ἔτσι θὰ τοὺς ξεχωρίζομε ἀπὸ ἐδῶ και πέρα για εὐκολία μας.) Τοὺς εἶχε παρακαλέσει να μὴν κάνουν λόγο για τὴν ἀρρώστια του σὲ κανένα ὠσότου περάσει ἢ μπόρα με τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο. Και δὲν μποροῦσε οὔτε να τὸ σκεφτεῖ — δὲν ταίριαζε με τὸ χαρακτήρα του — πὺς θὰ ἀναγκάζοταν να ἀναστατώσει κόσμο και προπάντων να δέχεται στο κρεβάτι συγγενεῖς και φίλους, ὅσο να τοὺς ἀγαποῦσε και να τοὺς ἤθελε. Τέτοιες ὠρες καταλάβαινε καλύτερα τὰ ζῶα πὺ τραβιοῦνται ἢ κρύβονται σὲ μιὰ γωνιὰ ὠσότου περάσουν ἐκεῖ καταμόναχα τὴν ἀδιαθεσία τους. Τὴ μοναξιά, πὺ ὀλάκερη τὴ ζωὴ του τὴν ἄφηνε — για να τὴν ξαναβρεῖ και για να τὴν ξαναχάσει — τὴ θεωροῦσε τώρα ἀπαραίτητη, ἀπόλυτο ἀγαθὸ και σχεδὸν ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου. Ἀκόμα και τὴ μονάκριβη θυγατέρα του — εἶχε ἀπὸ χρόνια χωρίσει και καθόταν στο χωριὸ μοναχὸς του — πὺ παραθέρριζε κάπου ἐκεῖνο τὸ μῆνα και πὺ τὴν ὑπεραγαποῦσε, ἀκόμα και αὐτὴ προτίμησε να μὴν τὴν ξεσηκώσει ἀπὸ ἐκεῖ ὅπου βρισκόταν και να τὴν τρομάξει ἐνδεχόμενα, πολὺ περισσότερο πὺ τὴν ἤξερε ὑπερευαίσθητη και λεπτή, με ἓνα βαθὺ αἶσθημα ἀφοσίωσης για τὸν πατέρα της,

ἄς μὴ βλέπονταν ταχτικά ἢ ἄς ζοῦσαν χώρια, καὶ μὲ μετρημένες δυνατότητες νὰ τὸν βοηθοῦσε ἀποτελεσματικά, στὸ στάδιο τουλάχιστον αὐτὸ ποὺ βρισκόταν τώρα. Σωστὴ ἰατρικὴ παρακολούθηση καὶ ἡσυχία, αὐτὰ χρειαζόταν πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, γιὰ τοῦτο καὶ φρόντισε νὰ μπεῖ τὸ γρηγορότερο στὴν πανεπιστημιακὴ κλινικὴ ποὺ διεύθυνε ὁ καθηγητὴς καὶ νὰ παραδοθεῖ στὰ χέρια του. Αὐτὸς εἶχε ὀργανώσει ἐκεῖ μέσα μιὰ μικρὴ ὁμάδα σὲ ἐπίπεδο πολὺ ἀψηλὸ, συγχρονισμένη ἐπιστημονικὰ τὴν κάθε στιγμὴ καὶ γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα στὸν κλάδο ἀσταμάτητα ἐνημερωμένη — παρακολουθοῦσε ἀπὸ κοντὰ καὶ βρισκόταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ διάφορα ἀνάλογα ξένα κέντρα (αὐτὰ ὅλα ποτὲ δὲ θὰ ἔφταναν βέβαια, ἂν δὲν τύχαινε νὰ ἦταν ὁ ἴδιος τέτοιος ποὺ ἦταν) — μιὰ ὁμάδα ποὺ ἐξασφάλιζε στὸν ἄρρωστο τουλάχιστο τὴ σωστὴ ἰατρικὴ παρακολούθηση, ἀφοῦ τὰ ὑπόλοιπα δὲν μπορούσαν ὅλα νὰ ἀλλάξουν μονομιᾶς ἐπίπεδο ἢ νὰ μεταμορφωθοῦν μὲ γητέματα καὶ παρακολουθοῦσαν ἀναγκαστικά τὸ γενικὸ ἐπίπεδο τοῦ τόπου. Τὸ κακὸ ἦταν καμιά φορὰ πὼς δινόταν ἀπὸ τὴν ὁμάδα μιὰ σωστὴ ἐντολὴ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα δὲν ὑπῆρχε σὲ ἀνάλογο ἐπίπεδο ἀνάλογη ὁμάδα ποὺ νὰ ἐπιβλέψει παρακάτω καὶ γιὰ τὴ σωστὴ ἐκτέλεση τῆς ἐντολῆς. Ἔτσι μιὰ ἐντολὴ κρίσιμη καμιά φορὰ μπορούσε νὰ μὴν ἐκτελεστεῖ σωστά εἴτε νὰ πέσει στὸν καιάδα. Ὁ καθηγητὴς τὸ γινώριζε, ἀλλὰ προτίμησε νὰ κάνει αὐτὸ ποὺ μπορούσε ὅσο καλύτερα μπορούσε, ἀντὶ νὰ προσμένει πρῶτα τὴ γενικὴ μεταμόρφωση. Κάθε τόπος μὲ ἄλλες πλευρὲς του συγχρονίζεται μὲ τὸν αἰῶνα του, μὲ ἄλλες ζεῖ σὲ ἄλλους αἰῶνες προηγούμενους, μὲ ἄλλες πάλι ξανοίγει κάποτε τὸν ἀκόλουθο αἰῶνα, κανένας τόπος δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ βρῖσκεται σὲ ὅλα του συγχρονισμένος μοναχὰ μὲ τὴν τρεχάμενη τωρινὴ στιγμὴ θὰ καταλάβαινε τὸ ρόλο του παθητικὰ καὶ κοντόθωρα. Ἐκεῖ μέσα βρέθηκε, ἐκεῖ μέσα ἔπρεπε νὰ προσαρμοστεῖ. Τὰ κουβέντιασε ὅλα καὶ ὁ βραδινὸς φίλος, πρώτη φορὰ καὶ σχεδὸν

ντροπαλά ἢ δειλά σὰν κοπέλα, φεύγοντας ἔσκυψε καὶ τοῦ ἔδωσε στὸ μέτωπο ἓνα πανάλαφρο στοργικὸ φιλί. Ὁ καημένος! Πρώτη φορά μίλησε χωρὶς λόγια, μίλησε πέρα ἀπὸ τὰ λόγια, μίλησε ἄμεσα. "Ἐμεινε μόνος. Ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ παράθυρου σὲ ὅλο τὸ μάκρος ἔξω ἀπὸ τοὺς θαλάμους ἔζωνε τὸ χτίριο ἓνας σκεπαστὸς ἐξώστης μὲ χαμηλὸ πεζούλι φυτεμένο λουλούδια στὸ λιγοστὸ χῶμα του καὶ κάποιος κάθε τόσο περνώντας ἔριχνε τὰ μάτια ἀπὸ περιέργεια στὰ κρεβάτια μὲ τοὺς ἀρρώστους ὅταν ἔβλεπε φῶς. Τὴν ὥρα αὐτὴ βασίλευε παντοῦ ἡσυχία καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἐρχόταν μιὰ ἀκατανίκητη διάθεση, ἂν μπορούσε, νὰ ἀρχίσει νὰ κατεβαίνει, νὰ κατεβαίνει μέσα στὰ ἄσπρα σεντόνια του σὰν μέσα σὲ μιὰ ἄσπρη θάλασσα δροσερὴ καὶ ἄπατη σερμένος ἀπὸ τὰ ψάρια καὶ τὰ κοχύλια της. "Ἐνωθε τὸ σιγαλὸ κατέβασμα νὰ τὸν πηγαίνει σὲ κάποιον βάθος εἰρηρικὸ καὶ δοκιμάζε κάτω ἐκεῖ ἓνα νύσταγμα, μιὰ χαλάρωση καὶ μιὰ ἀπεριόριστη ἀσφάλεια ὕστερα ἀπὸ τὴ δύσκολη καὶ ἀποφασιστικὴ μέρα τοῦ ταξιδιοῦ. Ἀναθυμόταν ἀκόμα καὶ ἔβλεπε μπροστά του ἀνάλογες σκηνές ἀπὸ τὴν κρυμμένη γαλήνη τῶν σπιτικῶν μας νὰ τοῦ δημιουργοῦν τὴν ἴδια αἴσθηση, ἰδιαίτερα μιὰ ὀρισμένη (χωρὶς νὰ ξέρει γιατί): ὅταν ὁ χειμωνιάτικος ἥλιος πού πέφτει πλάγια τὴν ἐποχὴ ἐκείνη φτάνει στὴν τραπεζαρία ὡς μέσα κάτω ἀπὸ τὸ τραπέζι, ἐκεῖ πού πηγαίνει καὶ κάθετα ἢ γάτα. "Ὅλα τοῦτα ὡστόσο τὰ προκαταρκτικὰ δὲ συμπλήρωναν ὀριστικὰ τὴ διάθεση τὴν εἰρηνευτικὴ. Τὸν ζύγωναν ὅμως περισσότερο σὲ ἐκεῖνο πού ζητοῦσε. Μὲ τίς εἰκόνες πού ἔχομε καὶ μὲ τίς λέξεις πού κατέχομε μᾶς δόθηκε νὰ συνταιριάζομε, ὅπως μπορούμε, τὰ ἄγνωστα μὲ τὰ γνωστά, μὲ τὰ ὀρατὰ νὰ συλλαβίζομε τὰ ἀόρατα. "Ἄλλο μέσο ἀποτελεσματικότερο δὲ διαθέτομε. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα πέφτομε στὴ σιωπῇ. Οἱ εἰκόνες αὐτὲς δὲν ἀποκλείεται νὰ μὴν ἦταν ἄλλο τίποτα ἀπὸ μικρὲς λαμπηδόνες — τῆς χρυσοπηγῆς πού γύρευε νὰ φτάσει, τῆς ρίζας πού κατέβαινε, τοῦ λώρου πού μᾶς

τραβάει όλους πίσω – ή μπροστά; – μιὰ ἀνακωχή, μιὰ κατάπαυση, μιὰ στάση ἀρχινισμένη, μπορεί, πρὶν ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο – ἐπειδὴ βρίσκεται παντοῦ γιὰ τοῦτο καὶ δὲ βρίσκεται πουθενά – πού τὴν ἀναθιβάνομε μοναχὰ σὲ κρίσιμες ὥρες, πού «ξεπερνάει κάθε σκέψη», λέει, καὶ πού οἱ παλιές γραφές τὴ μνημονεύουν μὲ τὸ περιφραστικὸ ὀνομάτισμά της ἢ εἰρήνη – τοῦ Θεοῦ, συμπληρώνουν – ἢ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν.<sup>16</sup> Δὲ χωροῦσε ἀμφιβολία πὼς εἶχε πέσει καλά. Τὸ συμπέρασμα; Ἄν ὑποθέσουμε πὼς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ παρακαλιόταν στὸ Θεὸ νὰ βρεθεῖ τὸ καταλληλότερο μέρος, ἀναφορικὰ μὲ τὴν περίπτωσή του, τότε ὁ Θεὸς τὸν συνάκουσε. Δὲ χωροῦσε ἀμφιβολία. Μὲ ἀδικαιολόγητη βιαιότητα γιὰ νοσοκομεῖο καὶ σὰ νὰ γινόταν τουλάχιστον ἔφοδο ἀπὸ τὴν ἀστυνομία σὲ μπαρμπουτιέρα ἢ γιὰ νὰ πιάσουν κανένα ζευγάρι στὰ πράσα, κάποιος ἔσπρωξε ἀπέξω τὴν πόρτα, τὴν ἄφησε διάπλατη, ξαναβγῆκε στὸ διάδρομο καὶ μετὰ τρεψε τὴν κάμαρα σὲ τρεχαντήρι πού τοῦ ἔρχεται ἀπὸ τὴ στεριά ξαφνικὴ σπιλιάδα. Ἐνα φοβερὸ ρεῦμα ξεσηκώθηκε ἀπὸ τὸ διάδρομο καὶ τοὺς ἀνοιχτοὺς φεγγίτες, τόσο πού καὶ χωρὶς νὰ ἔχεις πνευμονία δὲ θὰ ἦταν δύσκολο νὰ ἀρπάξεις καμιά. Μέσα στὴν ἀνεμοζάλη αὐτὴ παρουσιάστηκε ἡ νοσοκόμα γιὰ τὴν ἔνεση. Ἦταν ἓνα Ἡπειρωτάκι μικρὸ τῆς φτώχειας καὶ τῆς στέρησης, μὲ γαλανὰ μάτια καὶ ξανθὰ μαλλιά, μιὰ σπιθαμὴ, τὸ ἴδιο πού καταβρόχιζε ἀλύπητα λίγο πρωτύτερα, ὅπου τὰ ἔβρισκε, μὲ τέτοια γρηγοράδα, ἀμέτρητα ἀθῶα ἑλληνικὰ φωνήεντα καὶ θὰ καταβρόχιζε ἀκόμα ποιὸς ξέρει πόσα στὴ ζωὴ του. Τὴν παρακάλεσε νὰ κλείσει, ἂν ἤθελε, τὴν πόρτα γιὰτὶ φυσοῦσε καί, ὅταν αὐτὸ ἔγινε, γύρισε καὶ τὸν ρώτησε ἂν εἶχε ἄλλη φορὰ «βάλει» ἔνεση, τοῦ πρόσθεσε πὼς θὰ τοῦ κάνουν κάθε ἕξι ὥρες μιὰ καὶ τὸν θερμομέτρησε. Εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸ βοηθὸ γιὰ ἐνέσεις ἀπὸ τὴ

16. Παῦλος, Πρὸς Φιλιπησίους, 4:7.



φλέβα και του παραξενοφάνηκε λιγάκι όταν του έκανε μια ένδομυϊκή στο γοφό, αλλά δέ μίλησε. Άπάνω εκεί παρουσιάστηκε με τις κόκκινες πιτζάμες του ο άνθρωπος που κρατούσε κοντά στο παράθυρο το τρίτο, το παραλιακό, ως το πούμε έτσι, κρεβάτι, πλησίασε, χαιρέτησε, άρχισε να ρωτάει διάφορα και, προτού πάρει καλά καλά τις μισές άπαντήσεις και χωρίς να του το ζητήσει κανένας, ξεφούρνισε το κάτσο του με μια μαχητική προθυμία. "Ένας καλόκαρδος, όπως φάνηκε, μεγαλοκαμωμένος νέος άντρας καμιά τριανταπενταριά χρονών, οικόδομος, είχε χτυπήσει «στο μεροκάματο», λέει, μπροστά στο θώρακα και μάζεψε υγρό, του πήραν με τη βελόνα την περασμένη εβδομάδα κάμποσο να το εξετάσουν και από τότε τον είχαν να περιμένει την άπαντηση που ποτέ δέν έφτανε και να τριγυρνάει έδωθε εκείθε μέσα στην κλινική, από τις πρώτες μέρες σχεδόν χωρίς πυρετό, χωρίς να μπορεί να κάτσει, αδύνατο, στο κρεβάτι, να δούμε πόσο άκόμα θα τον κρατούσαν, μοιάζει να είχαν χάσει τα χαρτιά του εκεί στο τμήμα που του έκαναν τις εξετάσεις και τότε να ιδείς τί έχει να γίνει, αν τον χασομερούσαν έτσι άδικα των άδικων τόσες μέρες, ποιός είδε το Θεό και δέν τον φοβήθηκε, θα τους μάθαινε αυτός να χάνουν έτσι τα χαρτιά του κόσμου και να μη δίνουν δυάρα για τίποτα. Δέν έδειχνε πολύ έξυπνος με τον τρόπο που τα άράδιαζε όλα τουτα και μάλιστα σε κάποιον που μόλις και τον άκουγε, καθώς τον ξεράλεθαν ολοένα ανελέητα οι μυλόπετρες του πυρετού, τον συμπαθοῦσες όμως και τον δεχόσουν πρόθυμα έτσι όπως βροντοῦσε το κεφάλι του καταπάνω σε κάποιον ντουβάρι νοητό μονοκόμματος σε όλα, με μια μπουνταλάδικια τιμιότητα που πήγαιναν σχεδόν να του τη χαντακώσουν μια χοντροκομμένη πολυλογία, μια καύχηση άδιάκοπη και μια γενική άνωθιά. Είχες μπροστά σου το γίγαντα του παραμυθιού με την υπερφυσική δύναμη που τον κάνει ζάφτι ένας νάνος. Δέν ήταν και ή ώρα κατάλληλη για περισσότερες

κουβέντες, σὲ λίγο ζήτησε ἀπὸ τὸ νέο του σύντροφο νὰ σβήσουν τὸ φῶς καὶ ὁ ἄνθρωπος δοκίμασε νὰ περάσει ὅπως ὅπως τὴν πρώτη νύχτα στὸ νέο κρεβάτι του. Εἶχε, Θεέ μου, καιρὸ νὰ μάθαινε ὅλα τὰ ὑπόλοιπα τὴν ἄλλη μέρα καὶ τὴν παράλλη. Ἄμάν, λίγη σπλάχνιση ἀπόψε.

Τὴ νύχτα τοῦ ἔκαναν ἀκόμα μιὰ ἔνεση μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ πόρτα πάλι ἀνοίχτηκε ὅπως τὴν πρώτη φορὰ καὶ ὅπως θὰ ἀνοιγόταν πάντα ἀπὸ ὄλους ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα χωρὶς νὰ κλείνει ποτέ, σύμφωνα μὲ κάποιον ἄγραφο, φαίνεται, κανονισμὸ στὸ νοσοκομεῖο αὐτὸ ποὺ ἐκεῖνος δὲ γνώριζε — πῶς ἀλλιῶς νὰ ἐξηγήσει κανένας ἐκεῖ μέσα τὴν ἀφύσικη αὐτὴ γενικὴ μανία (μοναχὰ οἱ ἐπισκέπτες ἀνοίγαν κανονικὰ) — καὶ ὡσότου ξημερώσει κατάφερε μὲ διαλείμματα νὰ ἀποκοιμηθεῖ ἀπὸ λίγο μερικὲς φορές, νὰ ξυπνήσει, νὰ ξανακοιμηθεῖ καὶ νὰ προχωρήσει πάλι καὶ πάλι, μέσα στὸ σκοτεινὸ ταξίδεμα τοῦ ὕπνου, ὅπως τὸν καιρὸ ποὺ σταματοῦσαν στὰ χάνια τὴ διαδρομὴ γιὰ νὰ ἀλλάξουν ἄλογα ἢ νὰ κονέψουν.

## ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

### Εὐτυχῆς παρασπονδία

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1981 ὁ Ζήσιμος Λορεντζάτος, ἐνῶ ξεκαλοκαίριαζε καὶ κολυμποῦσε στὴν Κεφαλονιά, ἀρρώστησε καὶ γύρισε στὴν Ἀθήνα. Ἡ τελικὴ διάγνωση ἦταν ἰογενῆς πνευμονία. Νοσηλεύτηκε, ἀπὸ τὶς 18 ὠς τὶς 24 τοῦ μήνα, στὴν πανεπιστημιακὴ πνευμονολογικὴ κλινικὴ τοῦ καθηγητῆ Ἴω. Ἰορδάνογλου, στὸ νοσοκομεῖο Σωτηρία. Δὲν ἤθελε νὰ μαθευτεῖ τὸ γεγονός, γιὰ νὰ ἀποφύγει τὶς ἐπισκέψεις καὶ τὴν κούρασή τους. Οὔτε καν ἡ ἀγαπημένη θυγατέρα του, ποὺ παραθέριζε ἐκεῖνες τὶς μέρες στὴ Μυτιλήνη, δὲν ἤθελε νὰ μάθει γιὰ τὴν ἀρρώστια του. Κανόνισε νὰ τὸν ἐπισκέπτονται καθημερινὰ δύο μόνο ἄνθρωποι: ἐγὼ («ὁ πρωινὸς φίλος»), ἀπὸ τὸ πρωὶ μέχρι τὸ μεσημέρι, καὶ ὁ Δημήτρης Μαυρόπουλος («ὁ βραδινὸς φίλος»), ἀπὸ τὸ ἀπομεσήμερο μέχρι τὸ βράδυ. Δὲν ἔτρωγε τὰ νοσοκομειακὰ φαγητά, καὶ τοῦ πῆγαινα σπιτικὸ φαῖ ποὺ ἐτοίμαζε ἡ μάνα μου: μπιφτέκια στὸν ἀτμό, βραστά κολοκυθάκια, ψωμί ποὺ ζύμωνε ἡ ἴδια, λίγο τυρὶ καὶ ἓνα φρούτο ἢ, καλύτερα, κομπόστα ἀχλάδι. Κάθε μέρα τὰ ἴδια, αὐτὸ ἤθελε. Ἀνάλογα, φαντάζομαι, καὶ ὁ Δ.Μ. Τὸ δωμάτιο ἦταν τρίκλινο καὶ νοσηλεύονταν μαζί του, τὶς περισσότερες μέρες τῆς νοσηλείας του, καὶ ἄλλοι δύο. Ὁ ἓνας ἦταν ἓνας βαριὰ ἀνάπηρος ἄνθρωπος, διανοητικὰ καθυστερημένος, μόνος στὸν κόσμο, ποὺ δὲν κινιόταν, δὲν μιλοῦσε, ραχιτικός, δύσμορφος. Τὸν μετέφεραν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ ἄσυλο ὅπου ζοῦσε, γιὰτὶ ἀρρώστησε καὶ αὐτὸς μὲ πνευμονία. Τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο τοῦ δημόσιου νοσοκομείου: οἱ γιατροὶ καὶ οἱ νοσοκόμες τὸν φρόντιζαν μὲ ἐξαιρετικὴ ἀφοσίωση, τὸν τάιζαν,

---

Μπόρεσα νὰ γράψω ὅσα λίγα γράφω ἐδῶ, ἐπειδὴ ἡ Σοφία Μπόρα μετέγραψε, μὲ μεγάλο μόχθο καὶ γνώση, μέσα σὲ πολὺ πιεστικὰ χρονικὰ ὅρια, τὸ κείμενο τοῦ Λορεντζάτου. Οἱ ὀφειλές μου ὅμως πρὸς ἐκείνη δὲν σταματᾶνε ἐδῶ: πολλὰ ἀπὸ ὅσα γράφω εἶναι καρπὸς τῶν συζητήσεών μας αὐτὲς τὶς λίγες μέρες.

τὸν ἔπλεναν, τὸν ἄλλαζαν. Αὐτὸ τὸ δύστυχο πλάσμα ἔβγαζε μόνο κάτι λεπτές φωνούλες χαρᾶς ὅταν ἔβλεπε τὶς νοσοκόμες, ὅταν ἄκουγε γυναικείες φωνές. Ὁ ἄλλος ἦταν ἕνας λεβεντόγερος, ποῦ ἔπιανε ποῦ καὶ ποῦ τὸ τραγούδι, σφουρίζοντας δημοτικὰ τραγούδια. Οἱ κτριακὲς συνθῆκες δὲν ἦταν καλές. Ὁ Λορεντζάτος δὲν διάβαζε τίποτε ὅσο νοσηλευόταν. Ξυριζόταν ὅμως καθημερινά. Μιὰ μέρα, μοῦ ἔλεγε, σκέφτηκε νὰ μὴν τὸ κάνει, ἀλλὰ «τὸ κάνω τόσα χρόνια, κάθε μέρα, εἶπα, δὲν βλέπω τὸν λόγο νὰ μὴν τὸ κάνω καὶ σήμερα».

Ὅταν μὲ τὸ καλὸ βγήκε ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, ἔπιασε καὶ ἔγραψε ἕνα ἀφήγημα γιὰ τὶς μέρες τῆς ἀρρώστιας του. Ἦταν ἡ πρώτη φορά, ἀπὸ ὅσο μᾶς ἄφησε ὁ ἴδιος νὰ γνωρίζουμε, ποῦ δοκίμαζε νὰ γράφει κάτι τὸ ὁποῖο νὰ ἀνήκει σὲ αὐτὸ ποῦ λέμε πεζογραφία. Μοῦ τὸ διάβασε. Τὸ θυμᾶμαι ἀρκετὰ καλά. Μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ μοῦ εἶπε πὼς ἐκεῖνο ποῦ μοῦ διάβασε τὸ ἔσκισε. Θυμᾶμαι ἀκριβῶς τὰ λόγια του: «Δὲν εἶναι ἡ δουλειά μου αὐτὴ [ἡ πεζογραφία, ἐνοου-σε]. Καθένας πρέπει νὰ κάνει τὴ δουλειά του».

Τέλη Αὐγούστου 2016 παραδόθηκε τὸ ἀρχεῖο τοῦ Λορεντζάτου στὸ ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ. Κατὰ τὴν ταξινόμησή του βρέθηκε σπιράλ τετράδιο, 24 × 17 ἐκ., ποῦ περιέχει, γραμμμένο μὲ μολύβι, τὸ πεζὸ κείμενο Ἰσγενῆς πνευμονία. Ὅταν μοῦ τὸ ἀνέφερε τηλεφωνικὰ ὁ φίλος Διονύσης Καψάλης, καὶ μοῦ εἶπε δυὸ λόγια περὶ τίνος πρόκειται, ἡ ἐκπληξή μου ἦταν μεγάλη. Τοῦ ἀπάντησα ὅτι γνωρίζω τὸ κείμενο, ὅτι μοῦ τὸ εἶχε διαβάσει ὁ ἴδιος καὶ πὼς μοῦ εἶπε μετὰ ὅτι τὸ ἔσκισε. Δὲν μοῦ εἶχε πεῖ «θὰ τὸ σκίσω», μοῦ εἶχε πεῖ κατηγορηματικὰ «τὸ ἔσκισα». Ὁ Λορεντζάτος δὲν ἔλεγε ποτὲ ψέματα, οὔτε κὰν αὐτὲς τὶς μικρὲς ψευδεῖς δικαιολογίες ποῦ προβάλλουμε ὅλοι ὅταν θέλουμε νὰ ἀποφύγουμε μιὰ βαρετὴ κοινωνικὴ ἐπίσκεψη. Ἡ ἐκπληξή μου ἔγινε ἀκόμη μεγαλύτερη ὅταν διάβασα τὸ κείμενο. Δὲν ταυτιζόταν μὲ αὐτὸ ποῦ μοῦ εἶχε διαβάσει. Τὸ κείμενο ποῦ μοῦ εἶχε διαβάσει δὲν βρέθηκε στὸ ἀρχεῖο. Ἄρα, πράγματι τὸ ἔσκισε καὶ τὸ πέταξε — ἐκτὸς καὶ ἂν εἶχε δώσει ἀντίγραφο σὲ κάποιον καὶ βρεθεῖ κάποτε, ὅπως ἔχει συμβεῖ πολλές φορές μὲ τὴν παράδοση μοῖρα πολλῶν αὐτογράφων καὶ χειρογράφων. Τὸ ἔσκισε, τὸ πέταξε, ἀλλὰ ἐπανῆλθε. Τὸ θέμα τὸν ἀπασχολοῦσε ζωηρά, τὸν ἔτρωγε. Τὸ αὐτόγραφο δείχνει ἕνα βασανιστικὰ

## Εὐτυχῆς παρασπονδία

δουλεμένο κείμενο. Ἡ ἀρρώστια αὐτῆ, πού, ἂν κρίνουμε καὶ ἀπὸ τὸ πόσες μέρες νοσηλεύτηκε, δὲν ἦταν καὶ τόσο βαριά, τὸν τάραξε πολὺ τὸν Λορεντζάτο. Εἶναι ἐξήντα ἕξι χρονῶν, κατάγερος, καὶ βρίσκεται στὴν Κεφαλονιά σὲ μιὰ κατάσταση εὐδαιμονίας. Περνάει ὅλη τὴ μέρα στὴ θάλασσα, τὴ μισὴ μέσα στὸ νερό. «Γαλήνη ἀπόλυτη καὶ ἀναγάλλια πλέρια», γράφει δυὸ φορές διαδοχικὰ γιὰ νὰ περιγράψει τὸ ψυχικὸ κλίμα στὸ ὁποῖο βρίσκεται. Καὶ ξαφνικὰ ὅλα ἀναποδογυρίζουν, τὴ θέση τῆς χαρᾶς ἔρχεται νὰ τὴν πάρει ἡ κακουχία καὶ ὁ φόβος (τὸ ρῆμα τρομάζω καὶ τὰ παράγωγά του ἐμφανίζονται συχνὰ στὸ κείμενο). Αὐτὸς ὁ ἀπότομος καταποντισμὸς τῆς ὑγείας του καὶ ὅλων ὅσα θεμελιώνονται πάνω σὲ αὐτὴν δὲν τοῦ φεύγει ἀπὸ τὸ μυαλό, καὶ μετὰ τὴν ἀποθεραπεία του.

Ἡ Ἰογενῆς πνευμονία δὲν ὀλοκληρώθηκε, ἔμεινε μισοτελειωμένη. Ὡστόσο αὐτὸ πού διαβάζουμε μέχρι τὸ σημεῖο πού τὸ ἔφτασε ὁ συγγραφέας του εἶναι (σχεδὸν) τελικὴ γραφή. Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἔχουν προηγηθεῖ πολλὰ χέρια, ἀλλὰ αὐτὸ πού μᾶς ἄφησε στὸ τετράδιο εἶναι (σχεδὸν) τὸ τελευταῖο.

Ἡ Ἰογενῆς πνευμονία γράφεται τὴν ἴδια περίοδο πού ἀντιγράφεται ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ σημειωματάρια καὶ συμπληρώνεται μὲ νέες ἐγγραφές τὸ βιβλίον *Στοῦ τιμονιοῦ τὸ αὐλάκι*, πού θὰ κυκλοφορήσει τὸν Νοέμβριο 1983 (Δόμος). Οἱ τρεῖς πρῶτες σελίδες σὺν τρεῖς ἀράδες τῆς τέταρτης ἀπὸ τὸ τετράδιο τῆς Ἰογενοῦς πνευμονίας μεταφέρονται στὸ βιβλίον μὲ λίγες μικροαλλαγές. Ταυτίζονται μὲ τὶς σ. 60-63 τοῦ βιβλίου. "Ὅσα ὠστόσο μοῦ διάβασε σὲ ἐκεῖνο τὸ κείμενο πού κατόπιν τὸ ἔσκισε δὲν χάθηκαν ὀλότελα. "Ἐνα τμήμα τους, τὸ καλῦτερο στὴ θύμησή μου, πέρασε καὶ αὐτὸ στὸ βιβλίον *Στοῦ τιμονιοῦ τὸ αὐλάκι*. Ἐκεῖνος ὁ λεβεντόγερος πού νοσηλευόταν μαζὶ μὲ τὸν Ζ.Λ. καὶ σφύριζε πού καὶ πού δημοτικὸς σκοποῦς ὑπῆρχε στὸ κείμενο πού μοῦ εἶχε διαβάσει καὶ ὑπάρχει καὶ στοῦ *Τιμονιοῦ τὸ αὐλάκι* (ἐνῶ λείπει ἀπὸ τὴ μισοτελειωμένη Ἰογενῆ πνευμονία). Παραθέτω ἀπὸ τὶς σ. 145-148:

Προτοῦ φύγομε καὶ καθὼς ἔφταναν, ἐκεῖ πού κολυμποῦσα, στὰ αὐτιά μου οἱ φωνές τῶν πουλιῶν, τὰ κύματα, ὁ ἀγέρας, οἱ ἀνάσες τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅλα ταιριασμένα σὲ ἓνα τραγοῦδι παραπλανητικὸ καὶ ἀξεδιάλυτο, θυμῆθηκα ἓνα ἄλλο τραγοῦδι, ἀνθρώπινο αὐτῆ τῆ φορά, μὲ τὰ συγκεκριμένα καὶ τὰ τοπικὰ σουσούμια τοῦ ἀνθρώπου, πού ἄκουσα κάποτε —πάλι

καλοκαίρι, Αύγουστος μήνας – νά τὸ τραγουδάει κάποιος δίχως τὰ λόγια, μοναχὰ τὸ σκοπό, μὲ ἐκείνη τὴ γλύκα τῆς κουρασμένης γέφυρας φωνῆς ποὺ σιγοτρέμει καὶ τρεκλάει σὰν τὸν ἄνθρωπο. Τὸ ξύλο τῆς φωνῆς αὐτῆς ραγισμένο, σπασμένο... – ἀλλὰ μὲ τὸ ἀστάθμητο ἐκεῖνο πνεῦμα, πῶς ἀλλιῶς νά τὸ πῶ, ἢ τὴν ποιότητα τὴν ἀνεξήγητη ποὺ βάζει ἀπάνω στὰ πράματα ὁ καιρός, σιγὰ σιγὰ, μὲ τὴν καλλιέργεια (στὴ γεωργικὴ σημασία), μὲ τὰ διάφορα περιστατικὰ καὶ μὲ τὸ σοφὸ κύλημά του.

Βρισκόμουν τότε στὸ κρεβάτι ἐνὸς νοσοκομείου, ἄρρωστος βαριά, καὶ ἀπὸ τὸ ἀνοιχτὸ παράθυρο ποὺ ἔβλεπε στὸ χαγιάτι – ἐκεῖ κάθονταν ἢ βηματίζαν ὅσοι ἄρρωστοι μποροῦσαν νά σηκωθοῦν – φαινόταν πρῶτα (νομίζω πῶς τὰ βλέπω) μιὰ κλαίουσα ἰτιά, ὕστερα πεῦκα ἀνοιχτὰ χρώμα, πεῦκα σκούρα, ἢ γραμμὴ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ ὁ οὐρανός. Μόλις ἄρχισε νά ἀπλώνεται σιγανὰ ὁ σκοπὸς ποὺ ἔβγαине δίχως λόγια ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ τραγουδιστῆ, τὸ μέρος ἔγινε, θαρρεῖς, ἀκροποταμιὰ, ὅπου ἀνάκουστα καὶ ἀόρατα ἓνα ποτάμι παρακολουθοῦσε τὰ γυρίσματα τῆς φωνῆς, πρασινίζοντας τὴν ἀττικὴ στέγνα, καὶ μετὰδινε παντοῦ τὴ δροσιά του.

[...] πλαγιαστὸς στὸ στρώμα τοῦ νοσοκομείου, ἀναρωτιόμουν συνεπαρμένος ποῖο νά ἦταν τάχα τὸ τραγοῦδι αὐτὸ ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ ἓναν κόσμον μυθικό, τὸν κόσμον τοῦ θρύλου; Ταυριασμένο μὲ τέχνη περισσὴ καὶ βγαλμένο μέσα ἀπὸ τὰ ριζοφλέβια τῆς δημοτικῆς μουσικῆς κληρονομιάς, ἢ μελωδικὴ γραμμὴ του διηγόταν μὲ ἀποφασισμένη καρτερικότητα καημοὺς ἀνταγιάντιστους καὶ ὀλοένα γύριζε καὶ ξαναγύριζε στὸ θέμα της, τόσο ἀπέριττη καὶ τόσο λυπημένη! Μιλοῦσε – τὰ γύρισα τὰ λόγια ἀργότερα – γιὰ τὴ μοίρα ποὺ ἔγειρε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπάνω ἀπὸ τὴν κούνια μας μὲ τὸ σηκωμὸ τοῦ 1821, ὅταν ὁ Μπραΐμης κατάκαψε τὸ Μοριά καί, μαζὶ μὲ τοὺς ἀνθρώπους (ὅπως συμβαίνει πάντα μὲ τὶς φωτιές), χάθηκαν ἀπὸ τὸν τόπο καὶ τὰ πετούμενα ἀκόμα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ ζουδία τῆς γῆς. Ὁ Καλοκοτρώνης ξεπερατιόταν, ὅπως ξέρομε, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κάθε τόσο στὰ Ἐφτάνησα. [...]

*Ὅσα βουνὰ περσάτησα κι ὅσες κοντοραχοῦλες  
Τὸν κοῦκο δὲν τὸν ἄκουσα τὸ Μάη καὶ τὸν Ἀπρίλη.*

\*

*Ν' ὁ Θεωδώρης τάκουσε στῆς Ζάκωθος τὸ Κάστρο  
Καὶ μὲ τὸ κιάλι ἀγνάντευε καὶ μὲ τὸ κιάλι βλέπει  
Βλέπει τὴ θάλασσα πλατιά καὶ τὸ Μοριά στενόνε.*

\*\*\*

Τὸ ἀνέκδοτο τοῦτο κείμενο, πού ἀφηγεῖται μιὰ προσωπικὴ περιπέτεια ὑγείας, μπορεῖ νὰ ξενίσει τὸν σταθερὸ ἀναγνώστη τοῦ συγγραφέα του. Ὁ Λορεντζάτος δὲν ἦταν ἐξομολογητικὸς, δὲν μιλοῦσε γιὰ τὴν ιδιωτικὴ του ζωὴ οὔτε κἀν στὶς φιλικὲς συναναστροφές. Τὸν ἐνοχλοῦσε πολὺ καὶ ἡ παραμικρότερη ἀκόμη παρῆσφρηση ιδιωτικῶν στοιχείων στὴ λογοτεχνία, στοιχείων δηλαδὴ πού γιὰ νὰ τὰ ἐνοήσεις πρέπει νὰ γνωρίζεις ἄγνωστες λεπτομέρειες τῆς ιδιωτικῆς ζωῆς τοῦ συγγραφέα. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐν προκειμένῳ ἡ ἀντίδρασή του στὴ φράση πού τὸν γυρεύουμε δυὸ χρόνια τώρα ἀπὸ τὸν «Βασιλιά τῆς Ἀσίνης» τοῦ Σεφέρη, πού γιὰ νὰ τὴν ἐνοήσεις, στὴν πρώτη δημοσίευση τοῦ ποιήματος, πρὶν δηλαδὴ τοποχρονολογηθεῖ στὴν πρώτη συγκεντρωτικὴ ἔκδοση τῶν *Ποιημάτων* (1950), πρέπει νὰ σοῦ ἐξηγήσει ὁ ἴδιος ὁ Σεφέρης ὅτι τόσο τοῦ χρειάστηκε γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὸ ποίημα (*Collectedanea*, σ. 777). Τὴ ζωὴ σου τὴ ζεῖς, δὲν τὴ γράφεις, ἔλεγε καὶ ξανάλεγε ὁ Λορεντζάτος, αὐτὸ πού γράφεις εἶναι μελέτες. Τὸ νὰ γράψει γιὰ τὴ ζωὴ του ἀποτελοῦσε γιὰ ἐκεῖνον, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, παρασπονδία. «Μὲ τὸ γράψιμο ἀναμασᾶς μοναχὰ τὰ φλούδια τῆς ζωῆς. Καὶ ὅμως μερικὲς φορὲς —δοξάζω τὸ Θεὸ μετρημένες— κολυμπᾶω στὴν παρασπονδία... Ἄμαρτία ξομολογημένη. Πιὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ τὰ μετρημένα γραψίματά μου τὰ περισσότερα δὲν εἶναι τῆς ζωῆς (ἡ ζωὴ δὲ γράφεται) ἀλλὰ τῆς μελέτης» (Στοῦ τιμονιοῦ τὸ αὐλάκι, σ. 57). Λίγο παρακάτω, στὸ ἴδιο βιβλίο, θὰ ἐνδώσει σὲ μιὰ τέτοια παρασπονδία. «Ἐλεγα πὼς ἡ οὐσία τῆς ζωῆς πιάνεται πάντα μὲ τὸ ζήσιμο καὶ ποτὲ μὲ τὸ γράψιμο. Ἐλεγα ἀκόμα πὼς θὰ μποροῦσα, κουτσὰ στραβά, νὰ καταπιαστῶ μὲ τὴν περιγραφή, πετυχαίνοντας κάποιον μέτριο ἢ ἔστω ἀνεχτὸ ἀποτέλεσμα. Θὰ μποροῦσα. Θὰ προσθέσω τώρα στὶς μετρημένες παρασπονδίες μου μιὰ ἀπόπειρα νὰ περιγράψω (ἀπὸ ἀγάπη καὶ μόνο γιὰ τὸ μέρος) τὴ θαλασσινὴ γωνιά πού γνωρίζω ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια καὶ ὅπου κουβαλιέμαι ἀκόμα καὶ πηγαίνω προσκυνητῆς στὸ νησί ἀπὸ ὅπου κατὰγομαι» (Στοῦ τιμονιοῦ τὸ αὐλάκι, σ. 60). Καὶ ἀκολουθοῦν οἱ τρεῖς πρῶτες σελίδες ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη *Ἰογενὴ πνευμονία* πού προαναφέραμε. Ἄν ἡ περιγραφή τῆς παιδικῆς καὶ παντοτινῆς ἀκρογιαλιᾶς ἀποτελεῖ παρασπονδία, ἀκόμη μεγαλύτερη εἶναι, μὲ τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ τοῦ Λορεντζάτου,

ὄλη ἡ Ἰογενὴς πνευμονία. Ὁ Λορεντζάτος προσπαθεῖ βέβαια — μάταια — νὰ σβῆσει τὰ προσωπικὰ στοιχεῖα. Ἡ ἀφήγηση εἶναι τριτοπρόσωπη, ὁ ἥρωας καλεῖται ἀπλῶς («ὁ ἄνθρωπος»), δὲν ὑπάρχουν τοπωνύμια, οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν ὄνομα, ἀκόμα καὶ ὁ πολιοῦχος ἅγιος τοῦ νησιοῦ δὲν ὀνοματίζεται γιὰ νὰ μὴν προδοθεῖ ὁ τόπος. Προσωπικὰ, δὲν ἀντιλαμβάνομαι σὲ τί ἐπιηρεάζεται ἡ ἀλήθεια ἐνὸς κειμένου ἀπὸ τὸ ἂν χρησιμοποιεῖ τὴν προσωπικὴ ἀντωνυμία πρῶτου ἢ τρίτου προσώπου, ἀπὸ τὸ ἂν λέει «ἐγὼ» ἢ λέει «αὐτός». Καταλαβαίνω ὥστόσο ὅτι εἶναι ἓνα ζήτημα ὕφους, ὕφους γραφῆς καὶ ὕφους ζωῆς.

Ἡ ἰσχυρὴ ἀντίθεση τοῦ Λορεντζάτου σὲ κάθε ἐξομολογητικότητα καὶ ἰδιωτικότητα στὰ γραφτὰ ἔργα δὲν σημαίνει διόλου πὼς ἦταν ὀπαδὸς μιᾶς ἀντικειμενικῆς οὐδετερότητας. Τουναντίον. Γιὰ τὸν Λορεντζάτο ὅλες οἱ ἀλήθειες δοκιμάζονται στὴν προσωπικὴ ζωὴ μας, δηλαδὴ μὲ τὸ τί τίς κάνεις στὴ ζωὴ σου καὶ σὲ τί λογῆς ζωῇ σὲ ὀδηγοῦν. Τὰ λόγια μας πρέπει νὰ πατᾶνε στὴ ζωὴ μας. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ τετράδιο ὅπου καθαρὸγραφε τὴν Ἰογενὴ πνευμονία ἔχει γράψει πάνω ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦτα τὰ λόγια τοῦ Γκαϊτε: «Das Benutzen der Erlebnisse...», μὲ τὴν ἰταλικὴ λέξη «dove?» (ποῦ;) δίπλα — ἐρώτημα ποῦ ἀπευθυνόταν στὸν ἑαυτὸ του γιὰ τὸ ἐνδεχόμενον συμπερίληψης τῆς φράσης τοῦ Γκαϊτε στὸ τελικὸ κείμενον. Ἡ φράση τοῦ Γκαϊτε ἔχει ὡς ἐξῆς: «Das Benutzen der Erlebnisse ist mir immer alles gewesen; das Erfinden aus der Luft war nie meine Sache: ich habe die Welt stets für genialer gehalten als mein Genie». Τὸ χωρίο εἶναι ἀπὸ τὰ *Gespräche* τοῦ Γκαϊτε, ἐπιμ. W. F. von Biedermann, Λιψία 1889, τόμ. 2 (1805-1810), σ. 292, *Συνομιλία* ἀρ. 448 — χρονολογεῖται πιθανῶς τὸ 1809 καὶ ἀφορᾷ τὴν *Wahlverwandschaften* (Ἐκλεκτικὲς συγγένειες). Ἡ φράση τοῦ Γκαϊτε παρατίθεται καὶ στὰ *Collectanea* (c. 120). Μεταφέρω ἀπὸ τὴν ἔκδοσή τους καὶ τὴ μετάφραση τοῦ χωρίου: «Νὰ ἀντλῶ ἀπὸ τὰ βιώματά μου ἦταν γιὰ μένα τὸ πᾶν ποτὲ δὲν μοῦ ἄρεσε νὰ πλάθω μὲ τὴ φαντασία μου, πάντα θεωροῦσα τὸν κόσμον ἀνώτερο ἀπὸ τὴ διάνοιά μου». Ἀντιγράφω καὶ τὴ τελευταῖες ἀράδες ἀπὸ τὸ c. 120: «πίσω ἀπὸ κάθε λέξη, κάθε φράση, κάθε πρότασης — ποίημα ἢ πεζο — νὰ ὑπάρχει τὸ πραγματικόν, ἀλλιῶς καμιά διακόσμηση δὲν μπορεῖ νὰ σώσει τὴ γραφὴ κανενός». Αὐτὸ



εἶναι σταθερὸ στοιχεῖο στὸν Λορεντζάτο. Στὰ *Collectanea* παραθέτει δυὸ φορές (c. 396, 960) τὴ φράση τοῦ Ἀμερικανοῦ πολιτικοῦ Τζῶν Ντίκινσον (John Dickinson, 1732-1808) ὅτι ἡ ἐμπειρία, καὶ ὄχι ἡ παραπλανητικὴ λογικὴ, πρέπει νὰ εἶναι ὁ μοναδικὸς ὁδηγὸς μας: «Experience must be our only guide. Reason may mislead us». Ἡ φράση τοῦ Γκαῖτε λοιπὸν εἶναι σημειωμένη πάνω ἀπὸ τὸν τίτλο τῆς *Ιογενοῦς πνευμονίας*, καὶ θὰ ἔβρισκε πιθανότατα τὴ θέση της στὸ τελικὸ κείμενο, γιὰ νὰ ἐξηγεῖ, νὰ θεμελιώνει καὶ νὰ δικαιώνει τὴ λορεντζατικὴ παρασπονδία.<sup>1</sup>

Ἄς δοξάζουμε λοιπὸν καὶ ἐμεῖς τὸν Θεὸ ποῦ ὁ Λορεντζάτος παρασπόνδησε καὶ ἔγραψε αὐτὸ τὸ ζωντανὸ κείμενο, καὶ ἄς παρασπονδήσουμε καὶ ἐμεῖς μὲ τὴ σειρά μας ἐκδίδοντάς το. Ἄλλωστε ὅ,τι ἓνας συγγραφέας δὲν θέλει πραγματικὰ νὰ ἐκδοθεῖ τὸ σκίζει ὁ ἴδιος, δὲν τὸ ἀφήνει στὰ συρτάρια του.

Γιὰ τὸν Ζήσιμο Λ., γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ Ζήσιμο ἦταν πάντα σημαντικότερο ἀπὸ τὸ γράψιμο, ἡ πρώτη καὶ τελευταία συνθήκη γιὰ νὰ χαρεῖς καὶ νὰ ἀπολαύσεις τὸ μέγα καλὸ καὶ πρῶτο τῆς ζωῆς εἶναι ἡ υγεία.

---

1. Στὸ *recto* τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ τετραδίου — ἡ *Ιογενοῦς πνευμονία* ἀρχίζει ἀπὸ τὸ δεύτερο — ὑπάρχουν δύο χωρία, τὰ ὁποῖα ὁ Λορεντζάτος παραθέτει ἀπὸ μνήμης. Τὰ ἀντιγράφω ἐδῶ καὶ τὰ μεταφράζω. Τὸ πρῶτο εἶναι ἀπὸ τὰ *Journaux intimes* τοῦ Μπωντλαίρ (*Mon coeur mis à nu*, 1866): «Travail immédiat, même mauvais, vaut mieux que la rêverie» («Ἡ δουλειὰ τῆς στιγμῆς, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι κακὴ, ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ τὴν ὄνειροφαντασίαν»). Τὸ δεύτερο, ποῦ συνοδεύεται πάλι ἀπὸ τὸ ἐρωτηματικὸ «dove?», εἶναι ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Peter Levi, *The Noise Made by Poems* (Anvil Press, Λονδίνο 1977): «In minor modern poetry the experience may be genuine yet the language somehow not, and it is nothing but authentic language that can express reality in a poem» («Στὴν ἐλάχιστονα νεότερη ποίηση ἡ ἐμπειρία μπορεῖ νὰ εἶναι γνήσια, ἡ γλῶσσα ὡστόσο μπορεῖ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ μὴν εἶναι· καὶ τίποτε ἄλλο παρὰ μοναχὰ ἡ αὐθεντικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ ἐκφράσει τὴν πραγματικότητα σὲ ἓνα ποίημα»). Τὸ δεύτερο χωρίο τοῦ φίλου του Πήτερ Λέβι προσθέτει, στὴν ἀλήθεια καὶ τὴν αὐθεντικότητα τῆς ποίησης, τὴν αὐθεντικότητα τῆς γλώσσας, μετριάζοντας (ἢ διορθώνοντας) ἔτσι τὴν ἀπαλυτότητα τῆς διατύπωσης τοῦ Γκαῖτε.

Μέσα σὲ μιὰ ἀδικαιολόγητη σιγουριά, κυβερνημένοι ἀπὸ τὸ νόμο τῆς ἀδράνειας, δὲν προσέχομε ἐκεῖ πού παίζομε στὴν ἀκρογιαλιά τὸ πανέμορφο μαρμαρένιο κεφάλι τῆς ὑγείας – ὅπως τὴν ὀραματίστηκε ὁ Σκόπας – μισοσκεπασμένο ἀπὸ τοὺς ἄμμου, ἀπαρατήρητο – στὴ μυθολογία τῶν ἀρχαίων μιὰ προσωποποίηση χωρὶς κανένα ἰδιαίτερο μῦθο καὶ ἀνακατωμένη μαζί μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους στὴν ἀκολουθία τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἔτσι τὴν μπερδεύομε ὀλότελα καὶ τὴ χάνομε ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους. Πῶς νὰ τὸ προσέξεις ἓνα μαρμαρένιο κεφάλι, πεσμένο χάμω καὶ μισοθαμμένο στοὺς ἄμμους ἀπὸ τὸν ἀγέρα πού τοὺς σηκώνει ὀλοένα στὴν ἀτέλειωτη ἀμμουδιά; Ἐσὺ εἶσαι δοσμένος ὀλόψυχα στὴν ὁμορφιά πού κοιτάξεις, τὴ φανερή, καὶ θαρρεῖς αὐτονόητη πάντα τὴν κατοχὴ τῆς. Ὅταν ὅμως καταλάβεις τὴν ὁμορφιά τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ πῶς τελικὰ ἡ σημασία τῆς, προγραμματικά καὶ μεταφορικά, εἶναι πού κρύβεται καὶ χαρίζει τὴ ζωὴ καὶ τὴ δύναμη σὲ ὅλα τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρά, ὅσα παρουσιάζουν ζωὴ καὶ δύναμη σὲ πράξη καὶ σὲ σκέψη, ἐνῶ χωρὶς αὐτὴν ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἔργα τὰ μισερὰ φωτίζονται, ὅσο λίγο φωτίζονται, μοναχὰ ἀπὸ τὴ νοσταλγία τῆς... τότε θὰ τὴν ἀναζητήσεις παντοῦ τὴν πανέμορφη κεφαλὴ τοῦ Σκόπα, θὰ τὴν προσέξεις, καὶ θὰ μάθεις νὰ τὴ συντηρεῖς καὶ νὰ μὴν τὴ χάνεις ποτὲ ἀπὸ τὰ μάτια σου. (σ. 41-42)

Σὲ αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα συνοψίζεται ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τοῦ Λορεντζάτου. Ἡ προσοχὴ καὶ ἡ φροντίδα τῆς ὑγείας ἀποτελεῖ σχεδὸν ἠθικὴ ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ ἀνταπόκριση στὸν Θεὸ ὡς χορηγὸ τῆς ζωῆς. Ὅλοι βεβαίως οἱ ἄνθρωποι δίνουν στὴν ὑγεία τὴν πρώτη θέση στὴν κλίμακα τῶν ἀξιών τους. Ἡ διαφορὰ τους μὲ τὸν Λορεντζάτο εἶναι ὅτι δὲν τὸ τηροῦν αὐτὸ στὴ ζωὴ τους. Ἐκεῖνος τὴν ἐφάρμοζε καθημερινὰ αὐτὴ τὴν ἰδέα μὲ ἱερὴ προσήλωσι. Τὴν κοινὴ ἀνθρώπινη ἐμπειρία τῆς ἀρρώστιας τὴ ζεῖ καθένας μας μὲ τὸν τρόπο του, τὸν χαρακτήρα του, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρόν του, τὶς εἰκόνες καὶ τὶς λέξεις του. Ἐδῶ διαβάζουμε τὸν τρόπο τοῦ Λορεντζάτου. Τὴ μοναξιά τοῦ ἀρρώστου καὶ τὸ ξεχώρισμά του ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κόσμο, τὸν κόσμο τῶν ὑγιῶν, ὁ Λορεντζάτος τὴν περιγράφει μὲ τὸν ἐξῆς μοναδικὸ τρόπο:

Τὸ αἰσθημα τῆς γενικῆς σωματικῆς κακουχίας πού δοκίμαζε ἀπὸ τὸν ἐξακολουθητικὸ πυρετὸ τὸν ἔκανε νὰ νιώθει τόσο παραμερισμένος μέσα στὸν κόσμο, τόσο ἀπόλυτα ὀφρανεμένος ἀπὸ ὅλους καὶ ἀπὸ ὅλα – σὰν τὸ ἄλογο τὸ πολεμικὸ, τὸ ἄτι, πού τὸ βάζουν πάντα καὶ ἀκολουθαίει μοναχὸ

## Εὐτυχῆς παρασπονδία

του τὸ ξόδι πίσω ἀπὸ τὸ νεκρὸ καβαλάρη του. Καὶ ἄλλοτες τὸ εἶχε συλλογιστεῖ γιὰ πολλοὺς — δὲν ἤξερε γιατί — τὸ ἄλογο ἐκεῖνο στὴ ζωὴ του, τὸ περισσότερο γιὰ μερικά παιδιὰ ἀπροστάτευτα ἢ ἀνθρώπους μεγάλους, πολὺ καιρασμένους, πού ἔχαναν στὸν κόσμον τὰ στηρίγματά τους. Τώρα ἔβλεπε καὶ πάλι τὴν ἴδια ἀπελπισμένη εἰκόνα μπροστὰ του. Δὲν ἦταν ἀπὸ λύπηση γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, δὲν ἦταν. Μιὰ ὑπερβολικὴ συνείδηση ξαφνικὰ γιὰ τὴν ἄμετρη μοναξιά τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὀδηγοῦσε τὸ πιθανότερο στὴν εἰκόνα αὐτή. (σ. 24-25)

Αὐτὴ ἡ εἰκόνα τοῦ ἀλόγου ἐμφανίζεται ἄλλη μιὰ φορὰ στὸ κείμενο, μὲ ἀρκετὰ παράδοξο τρόπο. Δὲν πρόκειται τώρα γιὰ τὸ πολεμικὸ ἄτι ἀλλὰ γιὰ τὸ εἰρηνικὸ ἄλογο τῶν κάμπων. Ἀποκαμωμένος, στὸ νοσοκομεῖο τοῦ νησιοῦ του,

Θὰ ἤθελε νὰ μὴ βλέπει τίποτα ἢ θὰ προτιμοῦσε νὰ ἦταν καλύτερα ἓνα ἄσπρο ἄλογο πού εἶχε ἰδεῖ μιὰ φορὰ στὴ Θράκη ἀπὸ τὸ σιδηρόδρομο ἐδῶ καὶ χρόνια νὰ τρέχει ἀμέριμνο πέρα δῶθε στὸ πρωινὸ λιβάδι, τόσο γενναῖο, τόσο δυνατὸ, τόσο ὁμορφο πού δὲν τὸ λησμόνησε ποτὲ ἀπὸ τότε — θὰ προτιμοῦσε νὰ ἦταν τὸ ἄλογο αὐτὸ χωρὶς νὰ πάψει ὅμως ὁ ἴδιος καὶ νὰ τὸ βλέπει. Νὰ ἀλλάξει κατάσταση, νὰ μὴν ἀλλάξει ὑπόσταση. Οὐσιαστικὰ δὲν ἤξερε τί ἤθελε. Καὶ ἀντιμετώπιζε σοβαρὰ τὸ ἐνδεχόμενο πὼς μπορεῖ νὰ μὴν ἤθελε καὶ τίποτα. Μπορεῖ μάλιστα τοῦτο νὰ ἦταν τὸ πιθανότερο: δὲν ἤθελε τίποτα. "Ὅλα αὐτὰ μπορεῖ νὰ ἦταν μιὰ διαφυγὴ, ἓνα πρόσχημα νὰ τὸν ἀφήσουν γερμένο στὸν πάγκο, νὰ τὸν ξεχάσουν γιὰ πάντα. (σ. 19)

Τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Λορεντζάτου, πού ἱστορεῖ τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν ὑγεία, τὴν πλησμονὴ τῆς ζωῆς, τὴ χαρὰ καὶ τὴν εὐφροσύνη, μέσα στὸ κάλλος τοῦ ἐλληνικοῦ τοπίου, στὴ μοναξιά καὶ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ἀρρώστιας, στὴν κακουχία, τὸν φόβο, καὶ πάλι ξανά, πρὸς τὸ τέλος πού ἔμεινε ἀτέλειωτο, στὴν ἀσφάλεια τῆς σωστῆς ἰατρικῆς ἀντιμετώπισης καὶ τῆς ἀνθρώπινης φροντίδας, ὁ καθένας μας θὰ τὸ διαβάσει μὲ τίς δικές του εἰκόνας, ἐμπειρίες καὶ μνήμες. Γιὰ μένα προσωπικὰ, πού ἔχω σήμερα τὴν ἡλικία σχεδὸν πού εἶχε τότε ὁ Λορεντζάτος, τὸ κείμενο αὐτὸ μὲ γύρισε πολλὰ χρόνια πίσω. Ἐκεῖνο πάντως πού ἀνεβαίνει στὴν ἐπιφάνεια τῆς μνήμης μου, ἀπὸ τίς παλιές αὐτὲς μέρες τοῦ νοσοκομείου, δὲν εἶναι διόλου κάποια ἀνησυχία γιὰ τὴν ὑγεία του, ἀλλὰ ἓνα αἶσθημα χαρᾶς πού μποροῦσα νὰ φροντίζω λίγο, ἐλάχιστα, ἓναν ἄνθρωπο πού τόσο ἀγαποῦσα.



ΤΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΤΟΥ  
ΖΗΣΙΜΟΥ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ

## ΙΟΓΕΝΗΣ ΠΝΕΥΜΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΛΟΡΕΝΤΖΑΤΟΥ ΣΤΟ ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ  
ΜΕΤΑΓΡΑΦΤΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗ ΣΟΦΙΑ ΜΠΟΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ  
ΣΤΟ ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ  
ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ Ι. ΜΠΟΥΝΤΑ & Π. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ  
ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΥΛΟΥ  
ΟΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΓΙΝΑΝ ΣΤΟ  
Ζ' ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΓΙΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ  
ΤΟΥ ΜΙΕΤ (2015-2017)  
ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2016